

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Δημόσια
Ιστορία**

Διπλωματική Εργασία

**«Ο λόγος περί Εμφυλίου Πολέμου στη Σάμο μέσα από τον
τοπικό Τύπο:1950-1967»**

Γεράσιμος Κοιλάκος

Επιβλέπων καθηγητής

Νίκος Βαφέας

Σάμος, Ιούνιος 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Ο λόγος περί Εμφυλίου Πολέμου στη Σάμο μέσα από τον τοπικό Τύπο: 1950-1967»

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΙΛΑΚΟΣ

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Α΄ Αξιολογητής

Νίκος Βαφέας

ΕΑΠ

Β΄ Αξιολογήτρια

Μαρία Καβάλα

ΕΑΠ

Γ΄ Αξιολογήτρια

Ελένη Μαμουλάκη

ΕΑΠ

ΣΑΜΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ 2023

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερωσ τον Δημήτρη Θρασυβούλου, του οποίου η διδακτορική διατριβή για τον Εμφύλιο στη Σάμο, ήταν η αφορμή για την παρούσα διπλωματική εργασία.

Επίσης, τους Αγγέλα Χατζημιχάλη και Χρήστο Λάνδρο, από τα ΓΑΚ Σάμου για την βοήθειά τους.

Τέλος, τον επιβλέποντα καθηγητή μου Νίκο Βαφέα για τις -λεπτομερείς- παρατηρήσεις του.

Αφιέρωση

Στη μνήμη του πατέρα μου

Περίληψη

Το παρόν πόνημα επιχειρεί να ανιχνεύσει την αποτύπωση του πρόσφατου Ελληνικού Εμφυλίου πολέμου (1946-1949), καθώς και του αντίστοιχου τοπικού στο νησί της Σάμου (1947-1949), μέσα από τα δημοσιεύματα του τοπικού Τύπου, στο διάστημα μεταξύ 1950-1967. Τα εν λόγω χρονικά όρια είναι και ορόσημα που συνιστούν την αρχή και το τέλος μιας έντονης πολιτικής περιόδου, που θα ξεκινήσει με τις «Μεγάλες Προσδοκίες» της μετεμφυλιακής εποχής και θα καταλήξει στα «Δύσκολα Χρόνια» της δικτατορίας. Στη διάρκεια της περιόδου, και παρά τις δεδηλωμένες προθέσεις νικητών και ηττημένων, οι πρόσφατες τραυματικές μνήμες του κοινού παρελθόντος σκιαγραφούν αδρομερώς την εικόνα του ψυχροπολεμικού παρόντος, με τις διαφορετικές συλλογικές ταυτότητες να ανταγωνίζονται στις ανταγωνιστικές εκδοχές που εκφέρονται στην αρθρογραφία και επιβεβαιώνουν τη «διαίρεση» της μνήμης.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Τοπικός Τύπος, Εμφύλιος Πόλεμος, Σαμιακός Εμφύλιος, Διαιρεμένη μνήμη, Συλλογικές ταυτότητες, Ψυχρός Πόλεμος, Τραυματική μνήμη

Abstract

This paper attempts to trace the recent Greek Civil War (1946-1949) -as well as the corresponding local one on the island of Samos (1947-1949)- through the publications of the local press between 1950 and 1967. These time limits are also milestones that constitute the beginning and the end of an intense political period, which will begin with the 'Great Expectations' of the post-civil war era and will end in the 'Difficult Years' of the dictatorship. Throughout the period, and despite the declared intentions of winners and losers, the recent traumatic memories of the common past roughly outline the image of the present in the international Cold War context, with different collective identities reflected in the competing versions expressed in writing and confirming the "division" of memory.

Key-Words

Local Press, Civil War, Samian Civil War, Divided memory, Collective identities, Cold War, Traumatic memory

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΣΑΜΟΣ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΣΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΚΕΙΜΕΝΟ-ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	32
2.1: 1950-1952: ΤΟ «ΚΕΝΤΡΩΟ ΔΙΑΛΛΕΙΜΜΑ»	32
2.1.Α. Εφημερίδα <i>Ελλάς</i>	34
2.1.Β. Εφημερίδα <i>Σαμιακόν Βήμα</i>	40
2.2: 1952-1963: ΠΕΡΙΟΔΟΣ «ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΕΩΣ»	45
2.2.Α Εφημερίδα <i>Ελλάς</i>	47
2.2.Β Εφημερίδα <i>Σαμιακόν Βήμα</i>	60
2.3: 1964-1967: ΠΡΙΝ ΤΟ ΤΕΛΟΣ	66
2.3.Α Εφημερίδα <i>Ελλάς</i>	68
2.3.Β <i>Σαμιακόν Βήμα</i>	71
2.3.Γ Εφημερίδα <i>Δημοκρατική</i>	75
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	97

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος είναι το πιο πρόσφατο τραυματικό γεγονός στη σύγχρονη ιστορία του τόπου. Η δυσκολία της διαχείρισής του επιβεβαιώνεται από το γεγονός πως αποτέλεσε θέμα-ταμπού για νικητές και ηττημένους επί πολλές δεκαετίες. Το γεγονός ότι μετά την αποχώρηση των Γερμανών ακολούθησαν τα Δεκεμβριανά και λίγο αργότερα η εμφύλια σύρραξη, οδήγησε στην υιοθέτηση ως εθνικής γιορτής αντί του τέλους του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αυτής της έναρξής του ως ενοποιητικού παράγοντα, υποδηλώνοντας την αμηχανία νικητών και ηττημένων. Το στίγμα του παρελθόντος και ο φόβος της επανάληψης μιας εμφύλιας σύρραξης βάρυναν και τις δυο πλευρές. Η σιωπή συγκάλυπτε τις διαφορετικές προσλήψεις του Εμφυλίου από τις οποίες και αναδύθηκαν οι διαφορετικές συλλογικές μνήμες που δόμησαν τις αντίστοιχες ταυτότητες. Επιπλέον, όπως αναφέρει ο Πολυμέρης Βόγλης, «η διαιρεμένη μνήμη δεν είναι ούτε συμπαγής ούτε αδιαφοροποίητη».¹ Από τους τρόπους πρόσληψης του Εμφυλίου προέκυψαν πολιτικές στάσεις που εκφράστηκαν μεταπολεμικά μέσα από ενδιάμεσες δυνάμεις και χώρους, των οποίων ο ρόλος και ο λόγος στη συνέχεια είχαν ξεχωριστό βάρος στη διαμόρφωση της μετεμφυλιακής πραγματικότητας. Αυτός ο χώρος, διακριτός ήδη μετά τα Δεκεμβριανά, θα αποτελέσει στην διετία του «κεντρώου διαλείμματος» (1950-1952) αφορμή για επίταση του εμφυλιοπολεμικού λόγου των νικητών, ενώ το έτερο διάλλειμα -αυτό της Ένωσης Κέντρου- δεκαπέντε χρόνια αργότερα, θα οδηγήσει στη δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου, ως μία ακόμα ακραία αντίδραση της εθνικοφορσύνης.

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται ο λόγος περί Εμφυλίου Πολέμου στη Σάμο μέσα από τον τοπικό Τύπο, μεταξύ 1950 και 1967, προκειμένου να επισημανθούν οι συμπαραδηλώσεις και τα ιστορικά συμφραζόμενα στις διαφορετικές προσεγγίσεις,

¹ Βόγλης Πολυμέρης, (2007), «Η δεκαετία του 1940 ως παρελθόν: Μνήμη, μαρτυρία, ταυτότητα», στο *Τα ιστορικά*, τόμος εικοστός πέμπτος. Τεύχος 47. Δεκέμβριος 2007, σ.444: <https://www.academia.edu/31096202/%CE%97-%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B1%CE%B5%CF%84%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%851940-%CF%89%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B5%CE%BB%CE%B8%CF%8C%CE%BD>

λαμβάνοντας πάντοτε υπ' όψη τη σύνδεση μεταξύ τοπικού, εθνικού και διεθνούς πολιτικού πλαισίου. Ο Εμφύλιος στη Σάμο ξεκίνησε τον Ιούνιο του 1947 και τελείωσε τον Ιούλιο του 1949. Αυτό το χρονικό διάστημα λαμβάνουν χώρα στρατιωτικές συγκρούσεις μαζικού χαρακτήρα, οι οποίες είναι από τις πλέον μακροχρόνιες σε νησί. Οι αιτίες βέβαια που οδήγησαν σε αυτές θα πρέπει να ανιχνευθούν στην προηγούμενη περίοδο καθώς ο μεσοπόλεμος (1922-1940) και η εμπειρία της κατοχής (ιταλικής, γερμανικής και για ένα μικρό διάστημα αγγλικής), ήταν περίοδος ουσιαστικών κοινωνικών και πολιτικών ανακατατάξεων. Το χρονικό διάστημα στο οποίο επικεντρώνεται η παρούσα έρευνα ξεκινά με τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου και τελειώνει με την επιβολή της δικτατορίας των Συνταγματαρχών. Το διάστημα αυτό αφενός καλύπτει μεγάλο μέρος της διεθνούς ψυχροπολεμικής περιόδου και αφετέρου συνδέεται με τη διαμόρφωση των συνθηκών που οδήγησαν στη χούντα των συνταγματαρχών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

***“Το μόνο που μας έμεινε είν’ ένα τζάμι σπασμένο κολλημένο βιαστικά
με τέσσερις λουρίδες μαχητικής αρθρογραφίας”***

(Άρης Αλεξάνδρου)

Ο Τύπος εκτός από ουσιαστικό στοιχείο ενημέρωσης και επικοινωνίας μιας κοινωνίας, ως «εκδομένη αλλά όχι εξαντλημένη πηγή»², δίνει τη δυνατότητα να ξαναδιαβάζεται και να ερευνάται με διαφορετική εστίαση κάθε φορά, παρέχοντας πληροφορίες που δεν αποκαλύπτουν μόνο το αναφερόμενο γεγονός. Μέσα από την συμβατικότητα της γλώσσας, στο εκφερόμενο μπορούν να ανιχνευτούν περισσότερο ή λιγότερο διακριτά, ιδεολογίες, νοοτροπίες, αλλά και στοιχεία του «κοινωνικού-φαντασιακού», χώρου εικόνων και ιδεών για το οικείο και το διαφορετικό, οι λεγόμενες «νοητικές αναπαραστάσεις», ένας πολιτισμικός χάρτης μύθων, φόβων και συμβολισμών.³ Καταναλωτικό και πολιτισμικό προϊόν συγχρόνως που διατηρεί μία αμφίδρομη σχέση με το αναγνωστικό κοινό, ο Τύπος διαμορφώνει την κοινή γνώμη και συγχρόνως διαμορφώνεται από αυτήν. Ο τοπικός Τύπος εξάλλου, εκτός από το εθνικό και διεθνές πλαίσιο, αναδεικνύει και τοπικές ιδιαιτερότητες που ενδέχεται να έχουν βαρύνουσα σημασία στη μελέτη ενός ζητήματος. Ιδιαιτερότητες οικονομικές, ιστορικές, ακόμα και γεωγραφικές, καθώς η ελληνική επικράτεια με τη σημερινή της σύσταση είναι πολύ πρόσφατη, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της ενσωμάτωσης της Σάμου στο ελληνικό κράτος.⁴ Επιπλέον, καθώς η μελέτη του Τύπου αποκαλύπτει την εξέλιξη των κοινωνιών, προκαλεί το ενδιαφέρον «του ιστορικού, του κοινωνιολόγου, του

² Δρούλια Έλλη (2005), «Ο Τύπος ως εργαλείο έρευνας», στο Λουκία Δρούλια (επιμ.), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, σ. 477

³ Νάση Μπάλλα, *Ο Ελληνικός εμφύλιος πόλεμος (1946-1949) μέσα από τον γαλλικό τύπο*, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1993, σ. 27-33

⁴ Χαριτάτος Μάνος (2005), «Ο Τύπος στο ΕΛΙΑ» στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, σ.505

λογοτεχνικού κριτικού, του γλωσσολόγου»⁵, αφού αντικαθιστά και συνεχίζει συγχρόνως μέσα από τις αναφορές του τη μετάβαση από την τοπική προφορικότητα στον γραπτό λόγο, εκφράζοντας κοινούς επικοινωνιακούς παρονομαστές. Η εξέταση άλλωστε ενός συνόλου τοπικών εφημερίδων στο ίδιο χρονικό διάστημα, λειτουργεί ως καθρέφτης μιας κοινωνίας φωτογραφίζοντας τα τεκταινόμενα στον συγκεκριμένο χωρόχρονο, βοηθώντας τον ερευνητή να κρατηθεί μακριά από μανιχαϊκές ερμηνείες και μονοδιάστατες θεωρήσεις, λαμβάνοντας υπ' όψη ποικίλες συντεταγμένες, ουσιαστικές ίσως για την προσέγγιση ενός γεγονότος τόσο καθοριστικού, ώστε να σφραγίσει για δεκαετίες ολόκληρες τη μετέπειτα πορεία μιας κοινωνίας.

Στην εν λόγω αρθρογραφία αντανακλώνται -με τις σκιές του Εμφυλίου πάντα ορατές- οι πολιτικές αντιπαραθέσεις σε τοπικό και εθνικό επίπεδο έως το 1967, καθώς προβάλλονται στη Δημόσια Σφαίρα τα ένθεν κακείθεν αφηγήματα, ενισχυόμενα μάλιστα από την έμφαση σε μεμονωμένα επεισόδια, προκειμένου να παγιωθούν συγκεκριμένες προσλήψεις μέσα από την κατάλληλη ρητορική. Είναι συνεπώς σημαντική η σύνδεση του «λόγου» αυτού καθαυτόν με το πολιτικό περιεχόμενο της εποχής που εκφέρεται με στόχο την ενίσχυση, την αποδόμηση ή την αναδιαμόρφωση ενός ουσιαστικού για την Δημόσια Ιστορία ζητήματος, αυτού των «ταυτοτήτων». Παράλληλα, λαμβάνοντας υπ' όψη το κύριο -από τον 19^ο ήδη αιώνα- χαρακτηριστικό του ελληνικού Τύπου, την έντονη δηλαδή κομματικοποίηση και την συνακόλουθη ταύτισή του με τα επιμέρους πολιτικά ρεύματα και τους φορείς τους, η μελέτη του συμβάλλει και στην ανίχνευση των στόχων των φορέων του εκφερόμενου πολιτικού λόγου.⁶ Στη μελετώμενη περίοδο είναι εμφανής στον δημόσιο λόγο η διαμόρφωση και ο μετασχηματισμός των διαιρετικών τομών από την εποχή του Εθνικού Διχασμού στην μεταπολεμική εποχή, καθώς η χρήση τους στοχεύουν στο να εντάξουν ή να περιθωριοποιήσουν άτομα και ομάδες. Ο διαιρετικός λόγος που αντανακλά το

⁵ Κουμαριανού Αικατερίνη (2005), «Ο Τύπος ως εκφραστής και διαμορφωτής συλλογικών ρευμάτων και νοοτροπιών» στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ.), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, σ.539-540

⁶ Μπάλα, Νάση, «Τα χρόνια της ακμής, 1864-1922», στο Λ. Δρούλια, Γ. Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, τόμος Α', σελ. 34-40

προπολεμικό βενιζελικό-αντιβενιζελικό δίπολο, εξελίσσεται σταδιακά στο μεταπολεμικό κομμουνιστικό-αντικομμουνιστικό, μεταθέτοντας τη διαμάχη μεταξύ βασιλείας και δημοκρατίας στη «σύγκρουση του έθνους με το αντίεθνος»⁷, για να καταλήξει τελικά σε αυτό μεταξύ Δεξιάς-Αντιδεξιάς.

Για το διάστημα που μας ενδιαφέρει, ο λόγος των τριών παρατάξεων, της Δεξιάς, του Κέντρου και της Αριστεράς, αρθρώνεται με συμβολισμούς, αμφισημίες και υπονοούμενα, αναγωγές στο προηγούμενο διαιρετικό παρελθόν που καθορίζει καθώς φαίνεται το εύθραυστο ψυχοπολεμικό παρόν, προσβλέποντας σε ένα αβέβαιο μέλλον. Πρόκειται για μια περίοδο αυστηρά οριοθετημένη από το πριν και το μετά, αλλά βαθύτατα συνδεδεμένη μαζί τους, αποτελώντας ταυτόχρονα ρήξη και συνέχεια. Συνεπώς, μεταγενέστερες αναφορές του Τύπου σε γεγονότα που προηγούνται του Εμφυλίου -όπως η κοινωνική αποδοχή ή μη της κυβέρνησης του Καΐρου και του θεσμού της βασιλείας, η επιστροφή στην Ελλάδα των εγκλείστων στις βρετανικές φυλακές της Μέσης Ανατολής, ή τα Δεκεμβριανά-διακρίνονται άλλοτε άμεσα και άλλοτε υπαινικτικά και καθορίζουν τον μετεμφυλιακό λόγο, συνδεδεμένες με τη νέα εποχή της μετατόπισης του κέντρου βάρους από την βρετανική στην αμερικανική επιρροή και την αντιπαράθεση των νέων μεσσιανικών αυτοκρατοριών -των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης- με έπαθλο τον παγκόσμιο έλεγχο. Πρόκειται για μια εποχή που δίνει καθαρό πλεονέκτημα στους νικητές του Εμφυλίου, στη δεξιά παράταξη, συνδιαμορφώνεται όμως τόσο από την εκτός νόμου Αριστερά, όσο και από τον υπό διαμόρφωση πολυσυλλεκτικό κεντρικό χώρο.

Το ζητούμενο στην εργασία είναι το είδος της εκφερόμενης αφηγηματικότητας σχετικά με τον Εμφύλιο, η οποία συνδέεται με τη διαχείριση της εν λόγω τραυματικής εμπειρίας. Η παρουσία ή απουσία, οι αναφορές και οι σιωπές του τοπικού Τύπου για τα τεκταινόμενα την περίοδο του Εμφυλίου τόσο στο νησί, όσο και στο επίπεδο της επικράτειας, καθορίζουν και το τελικό κυρίαρχο αφήγημα. Ο λόγος περί Εμφυλίου

⁷ Έκφραση του Γεωργίου Βλάχου στην *Καθημερινή* της 17-4-1951: Παπαδημητρίου, Δέσποινα (2005), «Ο Αθηναϊκός Τύπος στον 20ό αιώνα: Συνέχειες και νέες τάσεις, 1922-1974» στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, σ.73-74

συντηρεί παραδοσιακές αξίες στο πολιτισμικό επίπεδο, ενώ αποτελεί παράλληλα γέφυρα συνάντησης με το εθνικό αλλά και, ιδιαίτερα, με το αθηναϊκό πλαίσιο, αναδεικνύοντας το δισυπόστατο της ταυτότητάς του. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην μελέτη του λόγου που εκφέρεται στο διάστημα των προεκλογικών αναμετρήσεων, ως τις κατ' εξοχήν συγκυρίες πολιτικής αντιπαράθεσης, καθώς και στις εθνικές και τοπικές επετείους, όπου επιβεβαιώνεται η μνήμη της κοινότητας.⁸ Εξάλλου, οι συμβολικές τελετουργίες των επετείων, κινητοποιούν συναισθηματικά τις μάζες και επιτυγχάνουν την κοινωνική συσσωμάτωση. Από το ρεπερτόριο της συλλογικής μνήμης εξάλλου, μέσα από στερεοτυπικές εικόνες και προϋπάρχουσες αντιλήψεις, η κοινή γνώμη ερμηνεύει την εκάστοτε πραγματικότητα. Ενδιαφέρει συνεπώς η συμπλοκή παρόντος και παρελθόντος στον λόγο της αρθρογραφίας, κάτι που δικαιολογεί τη στάση του «οικείου» πολιτικού χώρου και στοχοποιεί τον «ανοίκειο» αντίπαλο, σφυρηλατώντας ταυτόχρονα την επιθυμητή «ταυτότητα».⁹ Παράλληλα, μία πιθανή αλλαγή στάσης της ίδιας εφημερίδας στο πέρασμα του χρόνου, θα έριχνε φως σε παράπλευρα θέματα, εξίσου χρήσιμα για τη συνολικότερη οπτική του τοπικού κοινωνικού γίνεσθαι.

Για τον σκοπό της εργασίας, η έρευνα πραγματοποιήθηκε στον χώρο των ΓΑΚ Σάμου και εστιάζει στα δημοσιεύματα τριών τοπικών εφημερίδων, η επιλογή των οποίων έγινε με κριτήριο την συχνότητα της κυκλοφορίας τους. Η εργασία, πέρα από την εισαγωγή και τα συμπεράσματα, δομείται σε δύο κεφάλαια. Στο πρώτο παρουσιάζεται ο τοπικός εμφύλιος με τις ιδιαιτερότητές του, προκειμένου να αποδοθεί η εικόνα της σαμιακής κοινωνίας και να κατανοηθεί μέσα από τις διαφαινόμενες διαιρέσεις το πολιτικό και κοινωνικό κλίμα στο νησί, με τυχόν αναφορές σε πρόσωπα και συλλογικότητες στην περίοδο της σύγκρουσης. Η δόμηση του δεύτερου κεφαλαίου αρθρώνεται σε τρία υποκεφάλαια, που εξετάζουν την στάση των μελετώμενων εφημερίδων σε τρεις διακριτές χρονικές περιόδους. Με το σκεπτικό πως, παρότι τα γεγονότα που ακολούθησαν τον Εμφύλιο αποτελούν τον ενιαίο καμβά της νέας πολιτικής

⁸ Halbwachs Maurice (2013), *Τα συλλογικά πλαίσια της μνήμης*, Νεφέλη, Αθήνα, σ. 313-314

⁹ Βόγλης, Πολυμέρης (2017), «Το παρελθόν ως διαρκές παρόν. Τα Δεκεμβριανά στη δημόσια σφαίρα 1945-1956», στο Πολυμέρης Βόγλης κ.ά (επιμ), *Δεκέμβρης 1944. Το παρελθόν και οι χρήσεις του*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ.240-241

Διπλωματική Εργασία

πραγματικότητας, συγκροτούν ωστόσο «αυτόνομα» χρονικά διαστήματα. Πριν από κάθε ενότητα υπάρχει εν είδη εισαγωγής μια σύντομη περίληψη για το πολιτικό πλαίσιο της εποχής, και τη στάση του «λόγου των νικητών» στη δημόσια σφαίρα. Η πρώτη ενότητα του δευτέρου κεφαλαίου αφορά στην περίοδο μεταξύ 1950-1952, αυτήν της κρίσιμης μετάβασης της ελληνικής κοινωνίας από το «ειδικό» εμφυλιακό καθεστώς σε αυτό της «κανονικότητας». Η επόμενη είναι αυτή μεταξύ 1952-1963, στη διάρκεια της οποίας ο Ελληνικός Συναγερμός του στρατάρχη Παπάγου μετεξελίσσεται στην ΕΡΕ του Κωνσταντίνου Καραμανλή, έως την φυγή του τελευταίου στο εξωτερικό το 1963. Στο διάστημα αυτό, η άνοδος της ΕΔΑ στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης στις εκλογές του 1958, κινητοποιεί τις φοβικές αντιδράσεις της καθεστηκυίας τάξης που εκφέρονται σαφώς στον πολιτικό λόγο, ενώ πρόσωπα του «παρακράτους», που στην περίοδο αυτή αποκτά ανεξέλεγκτη εξουσία, θα εμφανιστούν στη συνέχεια σε πρωταγωνιστικούς ρόλους κατά την επικράτηση του «πρώτου δικτατορικού καθεστώτος που γεννήθηκε στην Ευρώπη του Ψυχρού πολέμου».¹⁰ Η τελευταία περίοδος (1964-1967), με την άνοδο της Ένωσης Κέντρου στην εξουσία, αντανάκλα την αντιπαράθεση μεγάλων τμημάτων του ελληνικού λαού με την Δεξιά, ενώ η πολιτική ένταση με τα Ιουλιανά, την αποστασία και τη στάση του θρόνου, αποτελεί το εφιαλτήριο για το πραξικόπημα τω συνταγματαρχών.

Οι τρεις εφημερίδες, στα δημοσιεύματα των οποίων βασίστηκε η εργασία είναι οι εφημερίδες *Ελλάς*, *Σαμιακόν Βήμα* και *Δημοκρατική*. Οι δύο πρώτες καλύπτουν τον «εθνικόφρονα» χώρο, ενώ η τρίτη -η *Δημοκρατική*- θα αποτελέσει στο διάστημα 1964-1967 τη φωνή της ΕΔΑ στο νησί. Η *Ελλάς*, κυκλοφόρησε μετά τα Δεκεμβριανά στα 1945 και σταμάτησε την κυκλοφορία της στα 1977. Ιδρύθηκε από τον Κώστα Πτίνη (1912-1996), ο οποίος ήδη στα 1943 υπήρξε διευθυντής σύνταξης στο *Σαμιακόν Βήμα*. Τον ίδιο χρόνο έφυγε όπως και τόσοι Σαμιώτες στη Μέση Ανατολή. Υπηρέτησε στο ελληνικό τμήμα του αγγλικού Υπουργείου πληροφοριών απ'όπου διηύθυνε το περιοδικό των ενόπλων δυνάμεων «ΕΛΛΑΣ». Καθώς ο τίτλος λειτουργεί και ως

¹⁰ Καραμανωλάκης, Βαγγέλης, Δ. (2019), *Ανεπιθύμητο παρελθόν. Οι φάκελοι κοινωνικών φρονημάτων στον 20ο' αι. και η καταστροφή τους*, Θεμέλιο, Αθήνα
Διπλωματική Εργασία

«δηλωτικό προθέσεων σε θεματική και εμβέλεια»,¹¹ την ίδια ονομασία θα δώσει και στην εφημερίδα που ιδρύει κατά την επιστροφή του στο νησί, αναλαμβάνοντας το πρακτορείο Τύπου και το τυπογραφείο του πατέρα του. Ο Πτίνης υπήρξε πνευματική προσωπικότητα της εποχής, κάτι που αντανακλάται και στα δοκιμιακού τύπου άρθρα του. Θα μπορούσε να πει κανείς πως επιβεβαιώνει την παραδοσιακή σχέση μεταξύ δημοσιογράφου και «ανθρώπου των γραμμάτων» που διατηρήθηκε στη μεγαλύτερη περίοδο της πορείας και εξέλιξης του ελληνικού τύπου, ακόμα και μετά την περίοδο του Μεσοπολέμου.¹² Ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία, τη θεατρική συγγραφή, την Ιστορία, έδωσε διαλέξεις στο εξωτερικό, υπήρξε πρόξενος της Ολλανδίας στο νησί επί δεκαετία και τιμήθηκε με μετάλλια και επαίνους, τόσο για τη συμμετοχή του στον πόλεμο (1941-1944), όσο και για την προβολή του νησιού του μέσα από τα βιβλία και την αρθρογραφία του σε αθηναϊκές εφημερίδες. Συχνά αναδημοσιεύει χρονογραφήματα έγκυρων Αθηναίων δημοσιογράφων (π.χ. του Σπύρου Μελά) και εφημερίδων εθνικής εμβέλειας του όμορου ιδεολογικού χώρου (π.χ. Ακρόπολις, Εστία κλπ.), που επιβεβαιώνουν την ορθοδοξία του ιδεολογικού στίγματος της εφημερίδας και προσδίδουν κύρος στο έντυπο.¹³

Το *Σαμιακόν Βήμα*, είναι η παλιά εφημερίδα *Σάμος* του Μιχαήλ Δούκα, που θα χρησιμοποιήσει το ηγεμονικό τυπογραφείο για την έκδοσή της. Δημιουργείται το 1916, εν μέσω Εθνικού Διχασμού και κρατά ίσες αποστάσεις από βενιζελικούς και βασιλόφρονες, διότι ναι μεν ο Δούκας είναι συντηρητικός και οπαδός των δυνάμεων που στηρίζουν την Ηγεμονία, όμως ο βενιζελικός Θεμιστοκλής Σοφούλης εκτός από πολιτική προσωπικότητα εκ Σάμου, είναι ταυτισμένος στην τοπική συνείδηση με την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Μετά τον Μιχαήλ την έκδοση της εφημερίδας αναλαμβάνει ο γιος του Κώστας Δούκας. Τα τοπικά προβλήματα καθορίζουν την ύλη της εφημερίδας και προβάλλονται στην πρώτη σελίδα, μη αφήνοντας στο κύριο πολιτικό άρθρο να μονοπωλήσει τον χώρο. Συχνά προβάλλονται και ζητήματα της

¹¹ Κατσιέρας, Μιχάλης, Ν. (2005), «Η Πρώτη σελίδα, μία προσέγγιση» στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, σ.227-229

¹² Ντούνια Χριστίνα,(2005), «Τύπος και Λογοτεχνία, μια αμφιλεγόμενη σχέση», ο. π., σ.547

¹³ Σταυροπούλου, Έρη,(2005), «Ο Αθηναϊκός Τύπος», ο. π., σ.245

Διπλωματική Εργασία

Ικαρίας. Το ύφος της εφημερίδας αντανακλά την ιδιοσυγκρασία του ιδιοκτήτη. Ο Δούκας είναι επιχειρηματίας ενώ ο Πτίνης διανοούμενος. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως στο *Σαμιακό Βήμα* είναι συχνή η δημοσίευση διαφημίσεων, κάτι που στην *Ελλάδα* σπανίζει.

Η *Δημοκρατική* υπήρξε η φωνή της Αριστεράς στο νησί από τις παραμονές των εκλογών του 1964 έως τις 12 Απριλίου 1967, ημερομηνία κυκλοφορίας του τελευταίου της φύλου, αφού ο διευθυντής της εφημερίδας Αλέξης Σεβαστάκης (1925-1999) και οι συνεργάτες του συνελήφθησαν. Διευθυντής και βασικός αρθρογράφος ο Σεβαστάκης, διδάκτωρ της Ιστορίας του Δικαίου, νομικός, μέλος της Εθνικής Αντίστασης από τα μαθητικά του χρόνια, συγγραφέας ιστορικών και λογοτεχνικών βιβλίων, διηύθυνε ήδη στα 1945 την εφημερίδα του Αγροτικού Κόμματος (Α.Κ.Ε) *Ελεύθερη Σάμος* στην οποία στα 1952 αρθρογραφεί. Υποψήφιος της ΕΔΑ ο ίδιος, συλλαμβάνεται το 1967 και εξορίζεται για τέσσερα χρόνια στη Γυάρο και το Παρθένι της Λέρου. Την περίοδο 1990-1993 εκλέγεται βουλευτής του Συνασπισμού, ενώ από το 1997 αρθρογραφεί στην εφημερίδα *Αυγή*. Στο υπό εξέταση διάστημα, στην εφημερίδα αρθρογραφούν μερικοί από τους πρωτεργάτες του αντιστασιακού κινήματος στο νησί, όπως ο Ιπποκράτης Ζαΐμης, ο Μανώλης Καραθανάσης, οι Κώστας και Γιάννης Ζαφείρης κλπ.¹⁴

¹⁴ Λάνδρος, Χρίστος (2003), «138 χρόνια Σαμιακού Τύπου: Τάσεις και προσανατολισμοί. Οι αποτυπώσεις της τοπικότητας» στο ΓΑΚ Σάμου (επιμ), *Ο Τύπος στη Σάμο. Αναπαραστάσεις της τοπικής κοινωνίας, 19ος-20ός αιώνας*. Πρακτικά Συνεδρίου Σάμος 9-10 Νοεμβρίου 2001, Αρχαία Νομού Σάμου, Αθήνα, σ.36 και

Χατζημιχάλη, Αγγέλα (2003), «Σαμιακός Τύπος 1863-2001. Χρονολογικός Πίνακας», ο.π., σ.50, 54
Διπλωματική Εργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : ΣΑΜΟΣ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΣΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ

*«Μικρό πουλάκι
φοράει κατάσαρκα
το κοκκινάκι του
μην του το πάρουν»*

(Μιχάλης Γκανάς)

Η Χωροφυλακή Σάμου, αγωνιζομένη επί 4ετία, κατ' αρχάς αντιπαλαίουσα προς τον πολύπλευρον πόλεμον νεύρων τον οποίον είχεν εξαπολύσει ο κομμουνισμός, εν συνεχεία δε από του Ιουνίου του 1947 αποδυθείσα εις τον πλέον ιδιότυπον πόλεμον κατά των μισθάρνων οργάνων του Σλαυισμού,¹⁵ εστάθη και ίσταται πάντοτε εις τας εθνικάς επάλξεις με την ψυχήν αδούλωτον, το φρόνημα υψηλά και το όπλον ανά χείρας, ετοιμή δια νέους αγώνας, νέας θυσίας και ολοκαυτώματα, δια την οριστικήν απαλλαγήν της νήσου εκ του μιάσματος του συμμοριτισμού, δια την επάνοδον της γαλήνης και ομαλότητος, δι' αυτήν ταύτην τέλος την υπόστασιν του Έθνους και την επιβεβαίωσιν της φυλής.

Ο Διοικητής της Διοικήσεως

Σηφάκης Νικόλαος, Αντ/ρχης¹⁶

Η είσοδος της Σάμου στη νεωτερική εποχή σφραγίσθηκε ιδεολογικά από το κίνημα των «Καρμανιόλων» -υποδηλώνοντας και την επιρροή της Γαλλικής επανάστασης και του Διαφωτισμού- αντιπαρατιθέμενο με το ισχύον σύστημα των ελεγχόμενων από το

¹⁵ Η ορθογραφία της λέξης *Σλαυισμός* ακολουθεί την ορθογραφία του κειμένου. Σήμερα η συγκεκριμένη λέξη, αποδίδεται ως *Σλαβισμός*.

¹⁶ Από δακτυλογραφημένο έγγραφο της δράσης της Χωροφυλακής Σάμου από το 1944 έως το 1948, που φυλάσσεται στα ΓΑΚ Σάμου: Περιοδικό *Απόπλους*, Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 2008, έτος 19^ο, τ.43-44 Διπλωματική Εργασία

Οθωμανικό κράτος «παλαιών προεστών» και διεκδικώντας για μία σύντομη χρονική περίοδο την τοπική κοινοτική ηγεσία.¹⁷ Ο δυναμισμός του κινήματος και η συμμετοχή της ομάδας των Καρμανιόλων στην επανάσταση του 1821 της οποίας τοπικά ηγήθηκε ο Λυκούργος Λογοθέτης, δεν κατέληξε εν τούτοις στην τελική ενσωμάτωση στο νεότευκτο ελληνικό κράτος. Η στάση των Σαμιωτών την περίοδο της Επανάστασης οδήγησε στο επί ογδόντα έτη (1834-1912) καθεστώς της «ημιαυτόνομης Ηγεμονίας», το οποίο στη συνέχεια ευθυγραμμίσθηκε με τις ρυθμίσεις του Τανζιμάτ. Σύμφωνα με το καθεστώς της Ηγεμονίας, το νησί ήταν φόρου υποτελές στο Σουλτάνο, διοικούμενο όμως από χριστιανό ηγεμόνα και τετραμελή τοπική βουλή και διατηρώντας στα πλαίσια της αυτονομίας μια σειρά προνομίων, των οποίων η κατάργηση ή διεκδίκηση είχαν συχνά σαν αποτέλεσμα και την αντιπαράθεση ανάμεσα στις παλιότερες συντηρητικές δυνάμεις που στήριζαν τους ηγεμόνες και στις «επαναστατικές» που επιζητούσαν ενίοτε την ανατροπή τους. Η κορύφωση των ζυμώσεων αυτών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ενέτεινε τη σύγκρουση των νέων πολιτικών δυνάμεων που εκπροσωπούσαν από τον Θεμιστοκλή Σοφούλη και των συντηρητικών που στήριζαν τον ηγεμόνα Κοπάση, καταλήγοντας το 1908 στη δολοφονία του τελευταίου και τέσσερα χρόνια αργότερα στην ένωση της Σάμου με την Ελλάδα.¹⁸

Η νέα συνθήκη εξάρτησης από το εθνικό κράτος και οι συνεπαγόμενες υποχρεώσεις (στρατολογικές, φορολογικές, κλπ.), δεδομένων και των ασφυκτικών οικονομικών συνθηκών που οδηγούσαν σε διογκούμενη μετανάστευση, είχε σαν αποτέλεσμα την τοπική αντίδραση -που αντικατόπτριζε και τη νοοτροπία των προνομίων της προηγούμενης περιόδου ημιαυτονομίας- που εκφράστηκε μέσα από τα τέσσερα

¹⁷ Οι «Καρμανιόλοι» εμφανίζονται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα διεκδικώντας την τοπική εξουσία της Σάμου και ταυτίζονται με τον εν συνεχεία ξεσηκωμό κατά των Τούρκων. Η μαρξιστική ιστοριογραφία αποδίδει στο κίνημα των Καρμανιόλων δημοκρατικά και φιλελεύθερα χαρακτηριστικά:

Βαφέας Νίκος (2011), «Οι πολιτικές συνομαδώσεις στη Σάμο πριν και μετά την Επανάσταση του 1821», στο Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχεία νομού Σάμου, 1821, Σάμος και Επανάσταση. Ιστορικές προσεγγίσεις. Πρακτικά συνεδρίου Σάμος, 28-29 Μαΐου 2010, Περιφερειακή Ενότητα Σάμου, σ.131-132

¹⁸ Λάνδρος Χρήστος (2005), «Ο Τύπος της Σαμιακής Ηγεμονίας. Αναπαραστάσεις ή προσανατολισμοί της Αυτονομίας» στο *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, σ.323 και

Βαφέας Νίκος (2012), *Από τον Ληστή στον Αντάρτη. Τα ένοπλα κινήματα των Γιαγιάδων στη Σάμο (1914-1925)*, Νήσος, Αθήνα, σ.31-37

Διπλωματική Εργασία

επεισόδια ένοπλων κινημάτων, των «Γιαγαδικών», μεταξύ του 1914 και του 1925. Η αρχικά ληστρική δράση των αδερφών Γιαγά στον Μαραθόκαμπο, εξελίχθηκε σταδιακά σε ένοπλο κίνημα αποσχιστικού χαρακτήρα καθώς μαζί τους συντάχθηκαν και ευρύτερα αγροτικά στρώματα. Η αντίδραση του βενιζελικού κράτους που πήρε τη μορφή σκληρού διωγμού, διαμόρφωσε έναν ισχυρότατο αντιβενιζελικό πυρήνα, με αποτέλεσμα να χάσουν οι Φιλελεύθεροι στις εκλογές του 1920 και τις τέσσερις έδρες του νησιού που είχαν κερδίσει το 1915 (λόγω και των δεσμών του Θεμιστοκλή Σοφούλη με το νησί).¹⁹ Παράλληλα, η άφιξη στο νησί των Μικρασιατών προσφύγων μετά το 1922 και η απασχόλησή τους στη βυρσοδεψία και την καπνοκαλλιέργεια, ενίσχυσε τη δυναμική του τοπικού προλεταριάτου, που στη συνέχεια θα στηριζε το αριστερό κίνημα στο νησί.²⁰ Ήδη στις εκλογές του 1932 καταγράφεται η εμφάνιση του «Ενιαίου Μετώπου» με επικεφαλής τον κομμουνιστή Γιάννη Καραθανάση. Η σταδιακή ενδυνάμωση του κομμουνιστικού κινήματος ανακόπηκε στη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας, της οποίας άλλωστε οι διώξεις συμπεριέλαβαν και το χώρο των Φιλελευθέρων, που σε τοπικό επίπεδο εκφράστηκαν με τις κατηγορίες στα 1939 κατά του βουλευτή Εμμανουήλ Σοφούλη για συνεργασία με την Αριστερά.²¹

Το 1941, με την κατάρρευση του μετώπου οι Σαμιώτες του 18^{ου} συντάγματος πεζικού που πολέμησαν στην Αλβανία επιστρέφουν στην πατρίδα τους, ενώ στις 8 Μαΐου του ίδιου έτους, οι Ιταλοί αποβιβάζονται στο Βαθύ.²² Η αποστολή της μεραρχίας CUNEO με 10000 άνδρες κάνει προφανή την πρόθεση των Ιταλών για την προσάρτηση του

¹⁹ Βαφέας Νίκος (2007), «Από τη «ληστεία» στο κοινωνικό κίνημα: Η περίπτωση των «Γιαγαδικών» στη Σάμο» στο Χρ.Δερμεντζόπουλος-Β.Νιτσιάκος (επιμ.), *Όψεις του Λαϊκού Πολιτισμού*, Πλέθρον, Αθήνα, σ.111-128

²⁰ Γιαννούτσος Μανώλης Κ. (2022), *Μικρασιάτες πρόσφυγες στη Σάμο (1922-1940): Κοινωνική ένταξη, οικονομική δραστηριότητα, πολιτική συμπεριφορά*, Απόπλους, Σάμος, σ.289-296

²¹ Εξάλλου, ήδη με το «Σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα» του 1936, (κατά το οποίο το «Παλλαϊκό Μέτωπο» θα ψήφιζε τους υποψηφίους των Φιλελευθέρων για το Προεδρείο της Βουλής, οι δε Φιλελεύθεροι θα υλοποιούσαν μια σειρά από φιλολαϊκά μέτρα, μεταξύ των οποίων και την «πλήρη αποκατάσταση των λαϊκών ελευθεριών»), ο Σοφούλης είχε κατηγορηθεί από την Δεξιά ως «Κόκκινος Πρόεδρος» (Και από την Αριστερά ως μη τηρήσας τις υποσχέσεις του) : <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=10242555>, «Το σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα», του Στρατή Δούνια (9-1-2019)

²² Νόου, Νίκος (Φθινόπωρο 2011, έτος 22^ο), «Τα υδροπλάνα της Κατοχής», *Περιοδικό Απόπλους*, τ.52, Σάμος, σ.440

νησιού στα Δωδεκάνησα. Η απόπειρα ιταλοποίησης του ντόπιου πληθυσμού και η αβάσταχτη πείνα ως αποτέλεσμα της λεηλασίας των τοπικών πόρων από τις ιταλικές δυνάμεις κατοχής, είχαν ως συνέπεια αφενός τη φυγή πολλών νέων ανδρών στη Μέση Ανατολή με την πρόθεση να ενταχθούν στα εκεί ελληνικά στρατεύματα και αφετέρου την γένεση στο νησί του τοπικού ΕΑΜ. Οι Σαμιώτες που πέρασαν στη Μέση Ανατολή εντάχθηκαν στην 1^η ελληνική ταξιαρχία ερχόμενοι για πρώτη φορά σε επαφή με τις ιδέες της Αριστεράς μέσω της διαφώτισης που ασκούσαν τα οργανωμένα μέλη της ΑΣΟ.²³ Τα κινήματα της Μέσης Ανατολής, με την αποστολή των απειθαρχων από τους Βρετανούς το 1943 σε μονάδες της Αιγύπτου και τον εγκλεισμό σε στρατόπεδα συγκέντρωσης το 1944, σφυρηλάτησαν την επαναστατική συνείδηση των νεοφώτιστων.²⁴

Πίσω στο νησί, στα 1942, υπό την καθοδήγηση μιας ομάδας κομμουνιστών που επέστρεψαν από τον πόλεμο της Αλβανίας, ιδρύεται το ΕΑΜ Σάμου, εκπροσωπώντας ένα ευρύτερο κοινωνικό μέτωπο με συμμετοχή και του φιλελεύθερου χώρου, έχοντας επιπλέον και τη συμπάθεια του φιλελεύθερου μητροπολίτη Ειρηναίου. Η εφημερίδα του τοπικού ΕΑΜ με τον τίτλο *Καρμανιόλος* υποδήλωνε και τη συνέχεια της ρήξης, ανάγοντας την αντίσταση σε μέρος της τοπικής παράδοσης.²⁵ Το '43 θα εμφανισθούν στα βουνά και οι πρώτες ένοπλες ομάδες, αρχικά των αδερφών Γιάννη και Κώστα Ζαφείρη και του Ιπποκράτη Ζαΐμη, που σταδιακά θα πυκνώσουν στηριζόμενες και στην οικονομική βοήθεια του Αγγλικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής. Πέρα από την ανύψωση του φρονήματος του λαού και την αντιμετώπιση του λιμού και της μαύρης αγοράς, το ΕΑΜ Σάμου είχε ως στόχο και την παραδειγματική τιμωρία των συνεργατών των ιταλικών δυνάμεων κατοχής, κάτι που δεδομένου και του υπερκομματικού του χαρακτήρα κέρδιζε τη συμπάθεια μεγάλων κοινωνικών ομάδων. Η απάντηση της μεραρχίας CUNEO στην αντιστασιακή δραστηριότητα ήταν οι 44

²³ Η Αντιφασιστική Στρατιωτική Οργάνωση (ΑΣΟ) ιδρύθηκε στις 10 Οκτωβρίου 1941 με επικεφαλής τον κομμουνιστή Γιάννη Σαλά: «Το κίνημα της Μέσης Ανατολής. Ο ηρωισμός ενός λαού και η προειδοποίηση της ιστορίας», *Ριζοσπάστης*, 10-4-2004: <https://ethniki-antistasi-dse.gr/kinima-M-A.html> (20-12-2022)

²⁴ Θρασυβούλου, Δημήτρης (2011), *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Σάμο, 1947-1949*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ.66

²⁵ Λάνδρος, Χρίστος (2003), ο.π., σ.25 και Χατζημιχάλη Αγγέλα (2003), ο.π., σ.49
Διπλωματική Εργασία

δολοφονίες χωρικών στα χωριά Λέκα και Καστανιά, εστίες των ανταρτικών ομάδων, την πρώτη εβδομάδα του Σεπτεμβρίου του 1943, μία ημέρα πριν την συνθηκολόγηση του Μπαντόλιο.²⁶

Το δίμηνο έως τον βομβαρδισμό και την κατάληψη της Σάμου από τους Γερμανούς, η διοίκηση του νησιού διεκδικείται τόσο από το τοπικό ΕΑΜ όσο και από τους Άγγλους. Η «συμβίωση» οδήγησε στην αποδοχή της κυβέρνησης Τσουδερού και του βασιλιά από το τοπικό ΕΑΜ, ενώ η υπό των Άγγλων ιδρυθείσα «Προσωρινή Κυβερνητική Επιτροπή» με συμμετέχοντα στελέχη του ΕΑΜ και επικεφαλής τον φιλελεύθερο μητροπολίτη Ειρηναίο πρόβαλε ένα συναινετικό κλίμα που δεν απέκλειε όμως την μετά την απελευθέρωση αντιπαράθεση. Ο βομβαρδισμός του Βαθιού από τους Γερμανούς στις 17 Νοεμβρίου του 1943 και η εν συνεχεία κατάληψη του νησιού, είχαν ως αποτέλεσμα την αποχώρηση για τη Μέση Ανατολή τόσο των Βρετανών όσο και 800 ανταρτών με τον οπλισμό τους.²⁷ Ο εκεί αποπλισμός τους και εν συνεχεία ο εγκλεισμός τους στις βρετανικές φυλακές, τα λεγόμενα «σύρματα», μαζί με τους συμμετέχοντες στα κινήματα της Μέσης Ανατολής, τους ενέταξε στους «συρματάδες», οι οποίοι μετά τη λήξη του πολέμου και το κλείσιμο των στρατοπέδων επέστρεψαν στη Σάμο πολιτικά πλέον συνειδητοποιημένοι και στελεχώνοντας το ΑΚΕ (Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος) και την ΕΠΟΝ. Με τη φυγή των ανταρτών, η Γερμανική κατοχή στο νησί δεν συνάντησε ιδιαίτερη αντίσταση έως και την αποχώρησή τους τον Σεπτέμβριο του '44.²⁸

Ένα μήνα αργότερα, όταν το νησί γιόρταζε την απελευθέρωσή του, κυβέρνηση, αντάρτες και βρετανοί, αντιπροσωπευόμενοι αντίστοιχα από Ιερολοχίτες υπό τον ταγματάρχη Κουνέλη, τον τοπικό ΕΛΑΣ υπό την αρχηγία του Γιάννη Ζαφείρη, και τον Βρετανό ταγματάρχη Κάρντιφ, εκπρόσωπο των Βρετανικών Δυνάμεων της

²⁶ Ζαΐμη, Θάλεια (2004), *Ο Ιπποκράτης Ζαΐμης και η εποχή του*, Απόπλους, Σάμος, σ.425, και Θρασυβούλου, Δημήτρης (2011), ο. π., σ.85

²⁷ Ζαΐμη, Θάλεια (2004), ο.π., σ.492-504

²⁸ Οι κρατούμενοι στα «σύρματα» έφταναν συνολικά τις 7500. Εκεί στάλθηκαν στη συνέχεια και οι συλληφθέντες μαχητές του ΕΑΜ στη διάρκεια των Δεκεμβριανών : Παπαθανασίου, Ιωάννα (2017) : «Όμηροι των Εγγλέζων στην Ελ Ντάμπα: Αυτοί οι άλλοι «όμηροι», (επιμ.), Πολυμέρης Βόγλης, Ιωάννα Παπαθανασίου, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Μενέλαος Χαραλαμπίδης, στο *Δεκέμβρης 1944. Το παρελθόν και οι χρήσεις του*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ.223
Διπλωματική Εργασία

Μέσης Ανατολής, ξεκινούσαν ένα αγώνα δρόμου για την έλεγχο της τοπικής εξουσίας, που αντανακλούσε άλλωστε και το γενικότερο πολιτικό κλίμα. Στο επόμενο διάστημα έως τα Δεκεμβριανά οι υπόγειες προστριβές θα βγουν στην επιφάνεια με αφορμή το ζήτημα της περισυλλογής του οπλισμού από τους Άγγλους και αυτό του επισιτισμού του νησιού. Η φράση του -φιλικά διακείμενου προς το ΕΑΜ Σάμου- μητροπολίτη Ειρηναίου «*Εις όλην την νήσον εκυριάρχει ο ΕΛΑΣ*», πιστοποιεί την κάλυψη του κενού εξουσίας από το τοπικό ΕΑΜ (με τις αλλαγές στα κοινοτικά συμβούλια, την αντικατάσταση των χωροφυλάκων από την Εθνική Πολιτοφυλακή, τη δημιουργία των «Λαϊκών Επιτροπών Επισιτισμού» για τη δίκαιη διαμοίραση του εφοδιασμού από το εξωτερικό, τις διώξεις των δοσιλόγων κλπ.), ενώ η παρατήρηση του στρατιωτικού διοικητή του νησιού ταγματάρχη Κουνέλη πως «*η ησυχία της νήσου είναι μάλλον φαινομενική*», έμελλε να επιβεβαιωθεί πολύ σύντομα. Θα πρέπει να σημειωθεί, πως η αυτόνομη πορεία του ΕΑΜ Σάμου λόγω της συνεργασίας με τους Βρετανούς στην περίοδο της κατοχής, είχε ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση της προηγούμενης διοίκησης τον Νοέμβριο του '44 με στελέχη που πειθαρχούσαν πλέον στο κεντρικό ΕΑΜ αναδεικνύοντας και την πρόθεση σύγκρουσης με τους Άγγλους, οι οποίοι από την πλευρά τους με την συμφωνία του Λιβάνου και της Καζέρτας προωθούσαν τα στρατηγικά τους σχέδια.²⁹

Τα Δεκεμβριανά της Αθήνας μετέφεραν την ένταση της πρωτεύουσας στο νησί. Την 10^η Δεκεμβρίου, καταληκτική ημερομηνία για τον αφοπλισμό των ένοπλων ομάδων, ομάδα ντόπιων στους Μυτιληνιούς -περιοχή με αντιβενιζελική παράδοση και επιπλέον εύφορη και ως εκ τούτου άντρο μαυραγοριτών για τους οποίους ο ΕΛΑΣ ήταν μόνιμη απειλή- απαίτησε τον αφοπλισμό του τοπικού ΕΛΑΣ. Την ίδια ημέρα, σε ενέδρα αντικομμουνιστών στο Κοκκάρι συνελήφθη ο αρχηγός του ΕΛΑΣ Ιπποκράτης Ζαΐμης, στην απόπειρα απελευθέρωσης του οποίου δολοφονήθηκαν εννιά Ελασίτες, ενώ στις 13 του μηνός διαπιστώθηκε και η δολοφονία του Ικαριώτη γραμματέα του ΚΚΕ Σάμου, Γιώργη Πασβάνη.³⁰ Και τα δύο αιματηρά επεισόδια σχετίζονται με την δράση τη

²⁹ Θρασυβούλου, Δημήτρης, ο.π., σ.98-110

³⁰ Σηφάκης, Νικόλαος (Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 2008, έτος 19^ο), «Η δράση της Χωροφυλακής Σάμου 1944-1948», Περιοδικό *Απόπλους*, τ.43-44, Σάμος,σ.541
Διπλωματική Εργασία

συγκεκριμένη στιγμή στελεχών της οργάνωσης «Χ» στο νησί, που είχε αναλάβει πανελλαδικά τη σύγκρουση με το ΕΑΜ. Μετά τα Δεκεμβριανά, τη δολοφονία των εννέα αριστερών στο Κοκάρι, τα εξ Αθηνών στελέχη εκτοπισμένα και τους ντόπιους επικεφαλής (Ιπποκράτη Ζαΐμη και Γιάννη Σοφούλη) στις φυλακές της Χίου, ο τοπικός ΕΛΑΣ διαλύθηκε. Ωστόσο, όσον αφορά στον όρο του αφοπλισμού που επέβαλε η «Συμφωνία της Βάρκιζας», οι ανησυχίες των ντόπιων αντικομμουνιστών επιβεβαίωναν την πλημμελή τήρησή του. Η εν συνεχεία αντικομμουνιστική επέλαση, παρά τις εκτοπίσεις στελεχών του ΕΑΜ και τις διώξεις μελών του στον δημόσιο τομέα, ανακόπηκε από την άφιξη τον Μάρτιο του 1945 του φιλελεύθερου νομάρχη Γεωργίου Γρηγορίου. Αντίθετος στη λογική της πόλωσης, προερχόμενος από το Κόμμα Φιλελευθέρων και με προσωπικούς δεσμούς με τον Νικόλαο Πλαστήρα και τον Θεμιστοκλή Σοφούλη, ενστερνιζόμενος τις ελπίδες του τελευταίου για τη δυνατότητα αποφυγής του εμφυλίου, άσκησε μια ήπια πολιτική στάση στη Σάμο κρατώντας ίσες αποστάσεις από τα δύο «άκρα», γεγονός το οποίο συνετέλεσε στο αναίμακτο πολιτικό κλίμα στο νησί, που οι όποιες τοπικές εντάσεις μετά τα Δεκεμβριανά δε θα μπορούσαν να ενταχθούν στη συλλογιστική της Λευκής Τρομοκρατίας, όπως αντίθετα συνέβη στα γειτονικά νησιά της Χίου και της Μυτιλήνης.³¹

Σημαντικότατο γεγονός στην ίδια περίοδο ήταν η επιστροφή των εγκλείστων Σαμιωτών από τα αγγλικά στρατόπεδα της Μέσης Ανατολής, που συνέπεσε με την άφιξη του Ζαχαριάδη από το Νταχάου στην Ελλάδα, και που η νέα δυναμική που συνεπαγόταν για την Αριστερά, πυροδότησε την ανησυχία του εθνικόφρονα χώρου. Πράγματι, η άνοιξη του 1945, με την παρουσία του φιλελεύθερου νομάρχη στο νησί και την επάνοδο 8000 περίπου εγκλείστων στα «Σύρματα», σήμαναν και την πολιτική και συνδικαλιστική «άνοιξη» της τοπικής αριστεράς. Η επανίδρυση της ΕΠΟΝ από τους νέους επαναπατρισθέντες, αποτέλεσε φορέα μεταλαμπάδευσης των νέων ιδεών και πολλαπλής ανακούφισης στην ύπαιθρο της Σάμου, υποκαθιστώντας το ανύπαρκτο κράτος. Παράλληλα, η δημοσίευση στον ανασυσταθέντα αριστερό Τύπο των ονομάτων συνεργατών των ιταλικών δυνάμεων κατοχής έδειχνε και τη θέληση για ρήξη,

³¹ Θρασυβούλου, Δημήτρης, ο. π., σ.132
Διπλωματική Εργασία

αναστατώνοντας τις συντηρητικές δυνάμεις των οποίων οι εκκλήσεις στην κυβέρνηση για βοήθεια φρόντιζε να προβάλλει ο αντικομμουνιστικός Τύπος. Η ίδρυση στα τέλη του 1945 παραρτήματος της Πανελληνίας Ένωσης Ιερολοχιτών-Ριμινιτών στο νησί δεν μπόρεσε να ανακόψει την ανασυγκρότηση της Αριστεράς. «Μεσανατολίτες» και αυτοί, που αρνούμενοι να συμμετέχουν στα κινήματα της Μέσης Ανατολής είχαν ενταχθεί στην 3^η Ορεινή Ταξιαρχία, στα Δεκεμβριανά της Αθήνας είχαν ήδη βρεθεί αντιμέτωποι με τον ΕΛΑΣ. Αποτελεί λοιπόν βασική ιδιορρυθμία του Σαμιακού Εμφυλίου το γεγονός του ότι «γεωγραφικός τόπος» της διαιρετικής τομής που θα συγκροτήσει και τις αντίστοιχες ταυτότητες στον τοπικό εμφύλιο, υπήρξε η Μέση Ανατολή.³²

Ωστόσο, η μετά τα αποτελέσματα των εκλογών του Μαρτίου του 1946 -που όσον αφορά στη Σάμο το ποσοστό της αποχής έφτασε το 40%- απόφαση της νεοεκλεγείσας κυβέρνησης Τσαλδάρη να χρησιμοποιήσει θεσμικούς παράγοντες για τον στραγγαλισμό του αριστερού κινήματος, είχε ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση του φιλελεύθερου νομάρχη Γρηγορίου με τον ορκισμένο αντικομμουνιστή Χρίστο Κούσουλα. Προερχόμενος από τις λεγόμενες «αστικές» εθνικιστικές αντιστασιακές ομάδες που είχαν σχέση με την μεταξική ΕΟΝ (Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας) και είχαν συγκρουσθεί με τον ΕΛΑΣ, ο νέος νομάρχης είχε και την εμπειρία του «πεδίου» και τα ζητούμενα ιδεολογικά εχέγγυα. Ανασυγκροτώντας την τοπική εξουσία κάτω από ένα πλέγμα προσώπων με φιλοβασιλικές και αντικομμουνιστικές συντεταγμένες, κατάργησε τις από το ΕΑΜ συγκροτηθείσες Λαϊκές Επιτροπές για τον εφοδιασμό, άλλαξε τη σύνθεση των τοπικών κοινοτικών συμβουλίων κατηγορώντας μέλη των προηγούμενων ως εμφορούμενα από την κομμουνιστική ιδεολογία, συνέλαβε μέλη της ΕΠΟΝ, αντικατέστησε τα εκλεγμένα συμβούλια των εργατικών σωματείων και αρνήθηκε την ενοποιητική απόπειρα του μητροπολίτη Ειρηναίου προκειμένου να προσλαμβάνονται για εργασία άτομα από όλες τις πολιτικές παρατάξεις. Καθιστούσε έτσι προβληματική ακόμα και την απλή επιβίωση του «μη εθνικόφρονα» Σαμιώτη. Οι αντιδράσεις από δύο σεβαστές προσωπικότητες στο νησί, τους φιλελεύθερους -

³² Ο. π., σ.140
Διπλωματική Εργασία

«συνοδοιοπορούντες» κατά την εθνοφοροσύνη- μητροπολίτη Ειρηναίο και Εμμανουήλ Σοφούλη και οι προσωπικές σχέσεις του τελευταίου με τον υπουργό Εσωτερικών Γεώργιο Παπανδρέου είχαν τελικά ως αποτέλεσμα την ανάκληση του Κούσουλα, προκαλώντας τις αντιδράσεις τόσο των μοχλών πίεσης του ίδιου -Ριμινιτών και Μάυδων- όσο και των ευνοημένων νεοσύστατων κοινοτικών συμβουλίων που απείλησαν με παραίτηση, καθώς και του αντικομμουνιστικού Τύπου.³³

Έτσι, λίγο αργότερα ο Κούσουλας επιστρέφει πανηγυρικά στο νησί, και την 25^η Μαρτίου του 1947, με αφορμή την εθνική εορτή, ο νομάρχης μιλά ως τοπικός εκπρόσωπος μιας κυβέρνησης που εκπροσωπεί τα εννέα δέκατα του έθνους,³⁴ κάτι που αυτόματα καταδεικνύει ως αντεθνικές -συγκεκριμένα «σλαυοκίνητες»- οποιεσδήποτε εκτός του συγκεκριμένου εθνικού πλαισίου επιδιώξεις της Αριστεράς, και τις όποιες ενέργειες εναντίον της όχι απλώς ενδεδειγμένες αλλά και επιβεβλημένες, ακυρώνοντας τόσο τα αριστερά αιτήματα για «συμφιλίωση», όσο και τα «φιλελεύθερα» για «κατευνασμό». Επιπλέον, με την ίδρυση των «Επιτροπών Εθνικής Περιθάλψεως» που φρόντιζαν για την στήριξη των οικογενειών των στρατιωτών που θα μάχονταν κατά του ΔΣΣ (Δημοκρατικός Στρατός Σάμου) και την διαπαιδαγώγηση των εν εθνοφοροσύνη ανανηψάντων, περιχαράκωνε αυστηρά τα δύο και μόνο στρατόπεδα: Η Σάμος υιοθετούσε το κεντρικό αφήγημα, και στη θέση των παλαιότερων μεσοπολεμικών αντιθέσεων με το εθνικό κράτος, καθώς και αυτών μεταξύ βενιζελικών και βασιλικών, προέκυπτε η νέα «διαιρετική τομή»: Αυτή της εθνικής ασφάλειας έναντι της ξενοκίνητης κομμουνιστικής ανταρσίας. Η ίδρυση πανελλαδικά των Επιτροπών Εθνικής Ασφαλείας στήριξε νομικά τον εκτοπισμό αριστερών πολιτών,

³³ Ο. π., σ.197-216

³⁴ Πρόκειται για την «επτακέφαλη» κυβέρνηση του Ιανουαρίου του 1947, με πρωθυπουργό τον τραπεζίτη Δημήτρη Μάξιμο στην οποία συμμετείχε το σύνολο της τότε Βουλής, εκφράζοντας στην ουσία την επιθυμία των Αμερικανών για συσπείρωση όλου του αστικού κόσμου για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του κομμουνισμού. Η «αλλαγή φρουράς» είχε ήδη αρχίσει. Έναν μήνα αργότερα, ο Βρετανός υπουργός εξωτερικών Μπέβιν, ανήγγειλε την αποχώρηση των αγγλικών δυνάμεων: «Η πολιτική αστάθεια της περιόδου 1946-1949», Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, 1999, <http://www.hri.org/MPA/gr/other/emfilios/astathia.html> (10-10-2022)

ενώ ο τοπικός Τύπος συνέβαλε στην ενοχοποίηση πολιτών με τη δημοσίευση δηλώσεων μετανοίας.³⁵

Ο Κούσουλας εκπλήρωνε τις απαιτήσεις του υπουργού Δημόσιας Τάξης Ναπολέοντα Ζέρβα της νέας διευρυμένης «επτακέφαλής» κυβέρνησης: Την πάταξη της οιασδήποτε ανά την χώρα αριστερής δραστηριότητας. Όσον αφορά στις νουθεσίες του υπουργού Εσωτερικών Γεωργίου Παπανδρέου προς τους νομάρχες για «*αμείλικτον κατάργησιν πάσης παρακρατικής οργανώσεως*», δεν υπήρχε πρόβλημα. Τα εθνικόφρονα μέλη τους και με το γράμμα του νόμου θα πλαισίωναν τους Μάυδες (Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου), αναλαμβάνοντας μαζί με την Χωροφυλακή τον εθνικό αγώνα κατά του «συμμοριτισμού». Οι αντικομμουνιστικές αυτές ομάδες «ροπαλοφόρων και οπλοφόρων» είχαν ήδη φροντίσει για την τρομοκράτηση της τοπικής Αριστεράς με περιορισμένη ωστόσο αποτελεσματικότητα λόγω της στάσης του νομάρχη Γρηγορίου. Στα 1947 οι άτακτοι αυτοί οργανώθηκαν από τον νέο νομάρχη, αποτελούμενοι είτε από την προπολεμική βασιλοφροσύνη είτε από τους ακτήμονες χωρικούς, για τους οποίους το δελτίο τροφίμων ήταν ανταμοιβή και μέσον επιβίωσης. Για να αντιμετωπισθεί η στρατιωτική τους υστέρηση, επικεφαλής μονάδων των ΜΑΥ επιστρατεύθηκαν Ιερολοχίτες και Ριμινίτες. Παράλληλα εκτός από την περιφρούρηση των χωριών από τις ΜΑΥ προστέθηκαν και οι επιθετικότερες ΜΑΔ (Μονάδες Αποσπασμάτων Διώξεως), ή «ομάδες κυνηγών», μεσοπολεμικός όρος που υπονοεί το «κυνήγι» των «κακοποιών στοιχείων» που τώρα πλέον δεν ήταν οι παλιοί ληστοσυμμορίτες αλλά οι κομμουνιστές, πού λόγω των διώξεων είχαν οδηγηθεί στον σχηματισμό αντάρτικων ομάδων στα βουνά της Σάμου.³⁶

Τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις ανέλαβε προσωπικά ο νομάρχης με τους Μάυδες και τη στήριξη της Χωροφυλακής. Δεν είναι τυχαίο πως η πρώτη -επιτυχής- επίθεση του

³⁵ Ο. π., σ.245-249

³⁶ Οι Μονάδες Ασφαλείας -ή Αυτασφαλείας- Υπαίθρου (ΜΑΥ) ήδη είχαν συσταθεί από την κυβέρνηση Τσαλδάρη στα τέλη του 1946, για να συνδράμουν την Χωροφυλακή. Ήταν παραστρατιωτικά σώματα που την οργάνωσή τους είχε αναλάβει ο στρατός, στα οποία αργότερα προστέθηκαν και τα ΜΑΔ (Μονάδες Αποσπασμάτων Διώξεων). Καταργήθηκαν στα τέλη του 1947, μετά την συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης Σοφούλη και των Αμερικανών, για τη δημιουργία της «Εθνοφρουράς»: «Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου ΜΑΥ», πηγή: Μαργαρίτης, Γιώργος(2001-2002), *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, τόμος Α, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001-2002, σ. 227-230
Διπλωματική Εργασία

ΔΣΣ τον Ιούνιο του '47, είχε στόχο το σταθμό της Χωροφυλακής στο χωριό Παγώνδα. Είχε προηγηθεί την 11^η Σεπτεμβρίου -θεωρούμενη εναρκτήρια ημερομηνία του τοπικού εμφυλίου- η ένοπλη εισβολή των Μάυδων και της Χωροφυλακής με τον Κούσουλα επικεφαλής στα γραφεία του ΕΑΜ στο Βαθύ και στη Δημοκρατική Λέσχη στο Καρλόβασι συλλαμβάνοντας και ξυλοκοπώντας πολλά μέλη τους. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ πως ο ΔΣΣ έδρασε στην ουσία ανεξάρτητα από τον ΔΣΕ αφενός λόγω της έλλειψης των κατάλληλων μέσων επικοινωνίας με το κεντρικό αρχηγείο και αφετέρου λόγω του ότι για την ηγεσία του ΚΚΕ ο τοπικός εμφύλιος εντασσόταν στην κατηγορία των περιφερειακών πολέμων που λειτουργούσαν ως αντιπερισπασμός στον εθνικό στρατό, αφού το διακύβευμα ήταν η απελευθέρωση της Βόρειας Ελλάδας. Στη λογική αυτή μόλις στα 1947 στάλθηκε στο νησί ως πολιτικός επίτροπος ο Γιάννης Σαλάς προκειμένου να συντονίζει τις όποιες επιλογές, έχοντας ως μόνο σύνδεσμο με το Αρχηγείο του Γράμμου τις ειδήσεις του κρατικού ραδιοφώνου. Ο Ακροναυπιώτης Σαλάς ταίριαζε απόλυτα στο περιβάλλον των «συρματάδων», αφού στη Μέση Ανατολή υπήρξε καθοδηγητής της ΑΣΟ. Μαζί με τον επικεφαλής του τοπικού ΕΛΑΣ Γιάννη Ζαφείρη, τον ταγματάρχη του πυροβολικού και ηγετικό στέλεχος στο κίνημα του '45 στη Μέση Ανατολή Γιάννη Μαλαγάρη, και τον επίσης Ακροναυπιώτη και συμμετέχοντα στα Δεκεμβριανά της Αθήνας -και από τους επικεφαλής συνδικαλιστές των βυρσοδεψών της Σάμου- Σταύρο Χατζηγεωργίου, αποτέλεσαν τον πυρήνα της μαχόμενης Αριστεράς στο νησί. Το «σώμα» του ΔΣΣ λόγω της προαναφερόμενης λογικής του περιφερειακού αντάρτικου δεν ξεπέρασε τους 550-600 άνδρες, που στην πλειοψηφία τους για πρώτη φορά στρατολογήθηκαν στη Μέση Ανατολή. Η μεγαλύτερη συμμετοχή προερχόταν από ημιορεινά χωριά, ενώ αντίθετα στα δυο λιμάνια, το Βαθύ και το Καρλόβασι, καθώς και στα παραδοσιακά «βασιλόφρονα» χωριά που είχαν πρωτοστατήσει στα Δεκεμβριανά στο νησί- υπήρχε έντονη η παρουσία των Μάυδων.³⁷

Πάντως με αφορμή την συγκυβέρνηση Φιλελευθέρων και Λαϊκών τον Σεπτέμβριο του '47, και τις διορθωτικές ως προς την συμφωνία της Βάρκιζας γραμμές του ΚΘ'

³⁷ Ο. π., σ.430
Διπλωματική Εργασία

ψηφίσματος περί γενικής αμνηστείας, απελευθέρωσης κρατουμένων κλπ., που ευνοούσαν το κλίμα «κατευνασμού», δόθηκε η εντολή για διακοπή του πολέμου στη Σάμο.³⁸ Καρπός της πολιτικής του κατευνασμού ήταν η συνάντηση του Μαραθοκάμπου στις 23-9-1947, μεταξύ αντιπροσωπειών της κυβέρνησης και του ΔΣΣ, που όμως κατέληξε άδοξα αφού ο ΔΣΣ δεν δέχθηκε την παράδοση των όπλων, υπακούοντας στην κομματική εντολή του ΚΚΕ. Και παρότι τον Οκτώβριο ο εθνικόφρων νομάρχης Κούσουλας αντικαταστάθηκε με ενέργειες του Εμμανουήλ Σοφούλη, η προσωπική -δραματική- επιστολή του τελευταίου στον υπαρχηγό των ανταρτών Γιάννη Ζαφείρη για να αποφευχθεί το αιματοκύλισμα στο νησί, εξέφραζε απλώς και μόνο την αγωνία του συγκεκριμένου Σαμιώτη βουλευτή.³⁹

Με την απομάκρυνση του Κούσουλα, υπεύθυνος για την ασφάλεια του νησιού τέθηκε πλέον ο εθνικός στρατός με διοικητή τον αντισυνταγματάρχη πεζικού Κανάκη που στάλθηκε τον ίδιο μήνα από την Αθήνα.⁴⁰ Ο νέος διοικητής ανάθεσε σε εφέδρους αξιωματικούς την αναδιοργάνωση των ΜΑΥ για την ασφαλή φύλαξη των πόλεων, ενώ για τον πόλεμο στο βουνό στηρίχθηκε στο 20^ο σύνταγμα Χωροφυλακής. Σε αντίθεση με τους «ξένους» χωροφύλακες, οι αντάρτες γνώριζαν άριστα τον τόπο, τόσο τα δύσβατα και οχυρά σημεία που θα τους έδιναν το πλεονέκτημα στη μάχη, όσο και τα ορεινότερα χωριά που κατέφευγαν διωκόμενοι για να ανεφοδιασθούν και να ανασυγκροτηθούν. Επιπλέον, γνωρίζοντας το έδαφος μπορούσαν με ευελιξία να περνούν από τον Καρβούνη στον Κέρκη και αντίθετα, τα δύο βουνά του νησιού που αποτέλεσαν τα κρησφύγετά τους και τους τόπους δράσης τους, περιορίζοντας το πεδίο ελέγχου του κυβερνητικού στρατού στις κωμοπόλεις που φυλάσσονταν από τους Μάυδες, των οποίων την απειρία εκμεταλλευόμενοι οι αντάρτες, πρόσβαλλαν και τα αστικά κέντρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό του «χτυπήματος» του υποκαταστήματος της Τραπέζης της Ελλάδος στο Καρλόβασι στις αρχές του '48. Οι

³⁸ Το κθ' ψήφισμα δημοσιεύθηκε στο φύλλο 197 της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως στις 14-9-1947 και φέρει την υπογραφή του βασιλέως Παύλου και του προέδρου του υπουργικού συμβουλίου Θεμιστοκλή Σοφούλη: «Ψήφισμα αμνηστείας 1947»: *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, 14-9-1947, http://www.kolivas.de/wp-content/uploads/2018/04/psifisma_amnhteias_1947.pdf (11-11-2022):

³⁹ Λάνδρος Χρίστος (Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 2008, έτος 19^ο, «Εμφύλιος 1947. Αδυναμίες των ΜΑΔ και ΜΑΥ», περιοδικό *Απόπλους*, τ.43-44, Σάμος, σ.533-534

⁴⁰ Σηφάκης Νικόλαος, ο.π., σ.548-549

αντάρτες αφού προσπέλασαν τις νυχτερινές σκοπιές των Μάυδων, «απαλλοτρίωσαν» ποσό που αντιστοιχούσε σε 2000 χρυσές λίρες, γεγονός που όχι μόνο τους παρείχε ευχέρεια στον εφοδιασμό και στον απαραίτητο εξοπλισμό, αλλά τους έβγαζε και από τη δύσκολη θέση της υποχρεωτικής φορολογίας των χωριών, αναζωογονώντας μάλιστα την τοπική οικονομία. Πράγματι, εκτός της τοπογραφίας του νησιού, καθοριστικός παράγοντας για την «μακροημέρευση» του Σαμιακού εμφυλίου αποδείχθηκε και η σχέση των ανταρτών με την τοπική κοινωνία. Το ζήτημα της εντοπιότητας ήταν καθοριστικής σημασίας για την διεξαγωγή του πολέμου. Τα συγγενικά δίκτυα έπαιξαν σημαντικό ρόλο, καθώς τον συγγενή που έβγαινε στο βουνό τον ακολουθούσαν κι άλλοι, είτε συνειδητά είτε για να αποφύγουν τις επικείμενες διώξεις. Επιπλέον, οι αντάρτες σεβόμενοι τους άγραφους νόμους της κοινότητας είχαν τη στήριξη των συμπατριωτών τους σε αντίθεση με τους «ξένους» χωροφύλακες και τους αντιπαθείς Μάυδες που «έσπαγαν» το κοινοτικό δίκαιο προκειμένου να επιβιώσουν. Γι' αυτό και στο ζήτημα της ηθικής, του σεβασμού, της ήπιας αντιμετώπισης των αιχμαλώτων, δινόταν ιδιαίτερη σημασία. Οι αντάρτες κέρδιζαν έτσι την εκτίμηση των συγχωριανών τους εξασφαλίζοντας βοήθεια, που μεταφραζόταν σε πληροφορίες για να κινηθούν και εφόδια για να επιβιώσουν.⁴¹

Τελικά, η αναποτελεσματικότητα σε εθνικό επίπεδο της αντιμετώπισης του αντάρτικου από τους υστερούντες Μάυδες και τους «ξένους» χωροφύλακες, οδήγησε στη δημιουργία των «Ταγμάτων Εθνοφρουράς», συγκροτούμενα από ντόπιους και εθνικόφρονες εφένδρους. Οι Μάυδες εξάλλου δεν ενέπνεαν εμπιστοσύνη και για τον λόγο του ότι καθώς ήταν φτωχοί χωρικοί που ενέδυν την πείνα τους με τον ιδεολογικό μανδύα της εθνοφοροσύνης με αντάλλαγμα το σιτηρέσιο, αποδείχθηκαν «ανοιχτοί» σε οικονομικές δοσοληψίες με τους αντάρτες προκειμένου να τους παρέχουν εξοπλισμό.⁴² Για το σκοπό αυτόν στη Σάμο συστάθηκε το 96^ο Τάγμα Εθνοφρουράς, στο οποίο από τους κληθέντες μόνο οι μισοί τηρούσαν τους αυστηρούς κανόνες της εθνοφοροσύνης, ενώ από τους υπόλοιπους πολλοί οδηγήθηκαν στη Μακρόνησο προς «αναμόρφωση». Και οι εντασσόμενοι όμως κληθέντες αποδείχθηκε πως δεν

⁴¹ Θρασυβούλου Δημήτρης (2011), ο. π., σ.434-439

⁴² Λάνδρος Χρίστος, ο.π., σ.535-536

Διπλωματική Εργασία

διακρίνονταν για το μαχητικό τους φρόνημα, αφού άλλωστε σε αντίθεση με τους αντάρτες, η ένταξή τους στην Εθνοφρουρά δεν ήταν εθελοντική, με αποτέλεσμα κάποιοι στη συνέχεια να λιποτακτήσουν. Έτσι το καλοκαίρι του '48, αποδείχθηκε πως ούτε η Εθνοφρουρά ούτε η ενίσχυση των κυβερνητικών δυνάμεων σε πυροβολικό είχαν το αναμενόμενο αποτέλεσμα, παρά τις μεγαλοστομίες του τοπικού Τύπου που έσπευδε να καθησυχάσει τους εθνικόφρονες κατοίκους, περιορίζοντας τα αίτια της όποιας κινητικότητα του ΔΣΣ στον συμπαθούντα το «συμμοριτισμό» φιλελεύθερο χώρο. Ωστόσο, και από την πλευρά του ΔΣΣ, η μείωσή του λόγω απωλειών, το συνεχές σφυροκόπημα των κυβερνητικών δυνάμεων, η απροθυμία του κόσμου να ενισχύσει τις τάξεις του ως αποτέλεσμα της κούρασης και του κλίματος απαισιοδοξίας που ερχόταν και από την υπόλοιπη Ελλάδα και της γενικότερης επιθυμίας για τερματισμό αυτού του αδελφοκτόνου πολέμου, επηρέαζε σίγουρα την ψυχολογία των ανταρτών, που σε κάποιες περιπτώσεις οδηγούσαν στην παράδοση, γεγονός που από τον Τύπο προβαλλόταν ως «νίκη κατά του Εαμοσλαβισμού».⁴³

Παρόλα αυτά, για την οριστική ήττα του ΔΣΣ, υπήρξε καθοριστική η άφιξη του ΕΤΑΞ Μακρονήσου υπό τη διοίκηση του Νικολάου Δαούλη, πρώην διοικητή του ΕΔΕΣ, που επιχείρησε εκτός από την καταδίωξη του ΔΣΣ, την παράλληλη ρήξη των σχέσεων μεταξύ ανταρτών και τοπικής κοινωνίας, που ήταν ζωτικής σημασίας για τη λήξη του πολέμου.⁴⁴ Το ΕΤΑΞ που έφτασε στη Σάμο τον Μάρτιο του 1949, εφάρμοσε δύο μήνες αργότερα με εντολή του Στρατάρχη Παπάγου την εκκένωση των χωριών, στερώντας στο τοπικό αντάρτικο το βασικό του στήριγμα.⁴⁵ Ο Δαούλης κηρύσσοντας αντικομμουνιστική πανστρατιά, με προκηρύξεις στον τοπικό Τύπο και ομιλίες αξιωματικών στα χωριά, καθιστούσε σαφές πως χώρος για «συμπαθούντες» δεν

⁴³ Θρασυβούλου Δημήτρης (2011), ο. π., σ.484-488

⁴⁴ Ειδικό Τάγμα Αξιωματικών (ΕΤΑΞ): Επίλεκτο σώμα, αποτελούμενο από έγκλειστους της Μακρονήσου πρώην αριστερούς αξιωματικούς, και νυν «ανανήψαντες εν εθνικφροσύνη», με διοικητή τον Νικόλαο Δαούλη. Δημιουργήθηκε το 1948, έφτασε στη Σάμο το 1949, και διαλύθηκε το 1950: Θρασυβούλου, Δημήτρης (2011), *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Σάμο, 1947-1949*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2011, σελίδες 523-541

⁴⁵ Στη Σάμο έφτασαν ο Παπάγος με τον Αμερικανό στρατηγό Βαν Φλητ. Όπως αναφέρει ο Γιάννης Ταμβακλής, αποφασίστηκε να εφαρμοστούν παρόμοια μέτρα σαν αυτά του Τσακαλώτου την προηγούμενη χρονιά στην Πελοπόννησο: Ταμβακλής Γιάννης (2008), *Προσωρινός καθηγητής στον Εμφύλιο*, Απόπλους, Σάμος, σ. 232

υπάρχει, κάτι που επιβεβαιώθηκε τις επόμενες ημέρες με την επιστράτευση του οιαδήποτε μπορούσε να φέρει όπλο και τις αθρόες συλλήψεις, αποτέλεσμα των οποίων ήταν η σωρεία δηλώσεων μετανοίας τις οποίες ο τοπικός τύπος φρόντιζε να προβάλλει. Επιπλέον για την πλήρη απομόνωση του ΔΣΣ πραγματοποιήθηκε η εκκένωση των χωριών, αποκλείοντας έτσι τους αντάρτες από οποιαδήποτε πηγή εφοδιασμού. Το τέλος ήταν θέμα λίγων μηνών. Πράγματι, στις 21 Ιουλίου μετά την εκκαθαριστική καταδίωξη στον Κέρκη, τα πτώματα δώδεκα ανταρτών, μεταξύ των οποίων και του αρχηγού Γιάννη Μαλαγάρη, εκτέθηκαν σε δημόσια θέα προς επίρρωσιν του κυβερνητικού θριάμβου. Στις 15 Οκτωβρίου με την άφιξη στο νησί του βασιλικού ζεύγους, η Σάμος πανηγύριζε το τέλος του Εμφυλίου της.⁴⁶ Ενός Εμφυλίου, που όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, αποδείχθηκε «ένας πόλεμος χωρίς τέλος».⁴⁷

⁴⁶ Ταμβακλής Γιάννης (2008), ο.π., σ.260

⁴⁷ Τίτλος του ομώνυμου βιβλίου της Πασχαλούδη Ελένη (2010), *Ένας πόλεμος χωρίς τέλος. Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο, 1950-1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη
Διπλωματική Εργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΚΕΙΜΕΝΟ-ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

«Ακόμα και οι νεκροί δεν θα είναι ασφαλείς από τον εχθρό, εάν αυτός νικήσει. Και ο εχθρός δεν έχει σταματήσει να νικά»

(Βάλτερ Μπένγιαμιν)

2.1: 1950-1952: ΤΟ «ΚΕΝΤΡΩΟ ΔΙΑΛΛΕΙΜΜΑ»

Στη διάρκεια των πρώτων μετεμφυλιακών εκλογών του 1950, η άρση του στρατιωτικού νόμου και η κατάργηση του Γ΄ Ψηφίσματος⁴⁸ δεν άλλαζαν την πραγματικότητα των 17000 πολιτικών κρατουμένων (μεταξύ των οποίων 2289 θανατοποινίτες), των 5500 υποδίκων και των 13000 εκτοπισμένων. Η επιτυχία της ΕΠΕΚ του Πλαστήρα με 16,4% και 45 έδρες διαμόρφωσε τον κεντροαριστερό χώρο, ενώ η εαμογενής Αριστερά εκφραζόμενη μέσω της «Δημοκρατικής Παράταξης» συγκέντρωσε 9,7% και 18 έδρες. Τα προτεινόμενα «μέτρα ειρηνεύσεως» του Πλαστήρα (με πιθανή την αναθεώρηση αποφάσεων των «έκτακτων Στρατοδικείων», την κατάργηση της Μακρονήσου ως «κέντρου αναμορφώσεως», κλπ.), προσέκρουαν στην αντίδραση της Δεξιάς, ενώ την ίδια χρονιά η παραίτηση Παπάγου από την αρχιστρατηγία ήταν η αφορμή για την εκδήλωση στρατιωτικού κινήματος του ΙΔΕΑ -διεκδικώντας στην ουσία από το Παλάτι τον έλεγχο του στρατεύματος, κάτι που θα ισχύει μέχρι το 1967- έληξε με παρέμβαση του ίδιου του Παπάγου. Η δημιουργία του Ελληνικού Συναγερμού και της ΕΔΑ το καλοκαίρι του 1951 θα σφραγίσουν το πολιτικό σκηνικό με την είσοδό τους στη Βουλή στις εκλογές του ίδιου έτους. Ο νέος πολιτικός σχηματισμός στις εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου έβαζε στο περιθώριο τους «ομόαιμους» του Λαϊκού

⁴⁸ Το Γ΄ Ψήφισμα «Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων στην δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν», ψηφίστηκε το 1946 από την κυβέρνηση Τσαλδάρη, και η εφαρμογή του οδήγησε χιλιάδες οπαδούς του ΚΚΕ στα στρατοδικεία, με συνέπεια και σε πολλές περιπτώσεις την εκτέλεσή τους: Αλιβιζάτος Νίκος Κ., (1983), «Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας», Θεμέλιο, Αθήνα, σ. 495-511

Κόμματος του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, ενώ η ιδιότητα του Παπάγου ως στρατάρχη ενείχε τις συμπαραδηλώσεις της στον εθνικόφρονα χώρο. Συγχρόνως η ΕΔΑ ως νόμιμη έκφραση της Αριστεράς, εισερχόταν στη Βουλή με 10 βουλευτές, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν φυλακισμένα και ορισμένα εξόριστα στελέχη του ΚΚΕ (Σαράφης, Γλέζος, Ηλιού κλπ.). Από την προκύψασα μεταξύ ΕΠΕΚ και Κόμματος Φιλελευθέρων κυβέρνηση συνεργασίας, ψηφίστηκαν τελικά τον Απρίλιο του 1952 τα «μέτρα ειρηνεύσεως» που είχαν ως αποτέλεσμα τη μετατροπή 2000 αποφάσεων για θανατική καταδίκη σε ισόβια, και τη μείωση των πολιτικών κρατουμένων σε 5500. Στο διάστημα αυτό οι κατηγορίες κατά πλήθους στελεχών της Αριστεράς για κατασκοπία, ήταν η αφορμή επίθεσης από τον εθνικόφρονα λόγο, επικυρώνοντας την «αδύνατη σύζευξη «συμφιλίωσης» και «εθνικοφροσύνης».⁴⁹ Το οξύμωρο του ζητήματος στις εκλογές του 1952, το να επιτίθεται δηλαδή η Δεξιά κατά του Πλαστήρα για την εκτέλεση Μπελογιάννη υπεραμυνόμενη της ζωής ενός κομμουνιστή, απευθυνόμενη στους αριστερούς ψηφοφόρους, ήταν και προπέτασμα καπνού προκειμένου να αποσιωπάται ο πραγματικός ένοχος της εκτέλεσης, ο ΙΔΕΑ.⁵⁰

⁴⁹ Νικολακόπουλος Ηλίας,(2011), «Ελεγχόμενη Δημοκρατία. Από το τέλος του Εμφυλίου έως τη Δικτατορία», στο (Γιάννης Βούλγαρης κ.ά), *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, β' έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα,σ.11-22

⁵⁰ Τσέκερης Άγγελος (2021), *Λίγος Εμφύλιος Ακόμα. Η Καραμανλική τρομοκρατία, η δημοκρατική αντίσταση και η Αριστερά 1958-1963*, Θεμέλιο, Αθήνα, σ.19
Διπλωματική Εργασία

2.1.Α. Εφημερίδα Ελλάς

Σας είναι γνωστόν ότι η σημερινή Κυβέρνησις του Ελληνικού Κράτους περιλαμβάνει τα εννέα δέκατα των εν τω ελληνικώ Κοινοβουλίω πολιτικών αποχρώσεων. Είνε κυβέρνησις εθνικής συνεργασίας, προεκτεινομένη δε εις τας ρίζας του Ελληνικού Λαού αντιπροσωπεύει ίσον ποσοστόν τούτου. Η τεραστία ισχύς της είνε πασιδήλος και η έκτασις της απορρεούσης δυνάμεώς της πασιφανής. Είμεθα βέβαιοι πως καμμίά άλλη χώρα της γης δεν κυβερνάται από αντιπροσωπειάν προερχομένην ελευθέρως εκ του Λαού τόσης εκτάσεως. Η Κυβέρνησις αύτη μου ανέθεσε μεταξύ άλλων να διακηρύξω εις την περιφέρειάν μου την στερεάν απόφασιν ήν έλαβε, έχουσα ό[ισθέν της σύμφωνον την θέλησιν του ελληνικού Λαού, να λύση ταχέως, δραστηρίως και αποτελεσματικώς, τα ζητήματα της δημοσίας ασφαλείας και τάξεως της Πατρίδος μας. Προς τούτοις ανέλαβεν, υπήκουσα εις την θέλησιν των ελλήνων και ήγειρεν αγώνα κατά των Σλαύων εισδρομέων του ελληνικού εδάφους και των εν αυτώ Συμμάχων των, αγώνα συντριπτικόν κατά τούτων, αποκαταστάσεως της ποθητής τάξεως και ειρήνης εν τη Πατρίδι μας και οριστικής απομακρύνσεως κάθε ξένης επιβουλής. Εκλεκτά τέκνα του ελληνισμού λαμβάνουν μέρος εις τον αγώνα τούτον και η Πατρίς απεφάσισεν όπως μεριμνήση ιδιαιτέρως δι' αυτά. Πας Έλλην καλείται να προσφέρη παν ό,τι δύναται ηθικώς, υλικώς, ψυχικώς, πνευματικώς. Πας όστις δεν εγγράψη ή αποφύγη να εγγράψη τον εαυτόν του εις μίαν εκ των άνω προσφορών, δυνατόν να διασωθή ως κάτοικος της ελληνικής γης, αλλά θα είναι αδύνατον να ονομάζεται εις το εξής Έλλην. Με τον αγώνα αυτόν, αγώνα δια την ύπαρξιν της ελληνικής φυλής, αγώνα κατά των εισδρομέων της, διεσαφηνίσθη απολύτως ότι δεν κατοικούν εν Ελλάδι Έλληνες αριστεροί -αλλά κομμουνιστική ελληνόφωνος μειονότης συνεργούσα και συμμαχούσα με τους επιδρομείς της Πατρίδος μας. Σαφής διαχωρισμός των κατοίκων της Ελληνικής γης υποχρεώνων πάντα κάτοικον αυτής να καθορίση την θέσιν του: Ή μετά των Ελλήνων έκαστος εξ ημών θα συμμετάσχη ως Έ' ήν μεθ' όλων του των δυνάμεων εις τον κατά των Σλαύων επιδρομέων αγώνα ή τασσόμενος παρά τω πλευρώ της Ελληνοφώνου μειονότητος της συμμαχούσης μετά των εισδρομέων

θα συντριβή διότι οι πανέλληνες απεφάσισαν να αντιταχθούν και υπερασπίσουν το πάτριον έδαφος και τους ελευθερίους δημοκρατικούς των θεσμούς.⁵¹

Το πρώτο φύλλο του 1950 εκτός της παραίτησης του Παπάγου, αναφέρεται στην τελετή στο Πυθαγόρειο Γυμνάσιο προς τιμήν των ΜΕΑ που είχαν οργανωθεί από τον τέως νομάρχη Σάμου κ.Χρ.Κούσουλα. «*Η Ελληνική Πατρίς ετίμησε την προς αυτήν αφοσίωσιν των Σαμίων πολεμιστών συντελέσαντες (...) εις την νίκην των Εθνικών Δυνάμεων κατά του Συμμοριτισμού*», ενώ προ των επικείμενων εκλογών, προσπαθεί να δημιουργήσει ευνοϊκό κλίμα για την υποψηφιότητα του Κούσουλα στο νησί, αναρωτώμενη για τους άλλους υποψηφίους: «*Πού ευρίσκοντο όταν εμάχοντο από του Ιουνίου 1947 εις τα βουνά οι Σάμιοι ΜΑΥ και ΜΑΔ; ...Εδώ διεζήχθη αγών αιματηρός με την ευλογίαν και την καθοδήγησιν ωρισμένων, που ανέκοψαν έργον θετικών αποκαταστάσεως από του θέρους του 1947 της ειρήνης και τάξεως*». Το άρθρο «*Αι εκλογαί*», εκθειάζει τον Χρ. Κούσουλα, που υπήρξε «*μετέωρον φωτεινόν εις την νήσον μας*», αυτόν που «*ένας λόγος του κατά Μάϊον του 1946...ήρκησε να τον συνδέση αρρήκτως και να τον συνενώσει με την ψυχήν του Σαμιακού λαού δια παντός*». Ο άνθρωπος που «*θα είχε καταστείλει την ανταρσίαν της Σάμου...εάν δεν εμεσολάβει το «Παύσατε Πυρ» και η άμεσος απομάκρυνσις αυτού εκ Σάμου κατά διαταγήν της Κυβερνήσεως Σοφούλη*». ⁵² Η εφημερίδα προβάλλει τον Χρ.Κούσουλα ως αρχηγό του συνδυασμού Μ.Ε.Α (Μέτωπο Εθνικής Αναγεννήσεως), ενώ στο άρθρο «*Η μάχη*», η εκλογική μάχη προβάλλεται ως μάχη μεταξύ ελευθερίας και δουλείας αφού «*ή θα εξακολουθήσομεν... ζωήν ελευθέρων ανθρώπων ...ή θα υποδουλωθώμεν*». Το δεύτερο θα συμβεί «*εάν παρασυρόμενοι από τους απατηλούς λόγους των επιβαινόντων του Πανδημοκρατικού Μετώπου*», παράσχωμεν ψήφον ικανήν αύριον να ερμηνευθή ως αποτελούσαν εκδήλωσιν υπέρ της Μόσχας». Η προβολή του Ριμινίτη υποστράτηγου Παπαδόπουλου, επίσης υποψηφίου των ΜΕΑ, «*τον οποίον οι Σάμιοι είχαν Διοικητήν εις Αλαμείν, εις Ρίμινι, εις Αθήνας και χθές εις τον συμμοριακόν αγώνα*» προσθέτει

⁵¹ Ελλάδα, φ.72, 2-4-1947, Η δημοσίευση στην πρώτη σελίδα του πανηγυρικού λόγου του νομάρχη Χρήστου Κούσουλα, κατά τον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου 1947. Για την Αριστερά θεωρείται η αιτία του ξεσπάσματος του Σαμιακού Εμφυλίου.

⁵² Ελλάδα, φ.226, 7-1-1950, σελ.1, «*Η Πατρίς απονέμει τιμάς εις τους διακριθέντας εις τον αντισυμμοριακόν αγώνα*», φ.228, 21-1-1950, σ.1, φ. 230, 11-2-1950, σ.1, «*Αι εκλογαί*»
Διπλωματική Εργασία

κύρος στον συγκεκριμένο χώρο και αποτελεί εγγύηση αποδεδειγμένης εθνικοφροσύνης. Παράλληλα οι μετέχοντες στο Πανδημοκρατικό Μέτωπο αποκαλούνται «*επιβήτορες της Εξουσίας*» που θα χρησιμοποιηθούν ως «*γέφυρα, από την οποίαν αύριον θα περάση ο σύντροφος Ζαχαριάδης*»⁵³. Στην έκτακτη έκδοση της 8-3-1950, σημειώνεται πανελλαδικά η μείωση Λαϊκών και Φιλελευθέρων, καθώς και το γεγονός πως «*κατά μάζας εψήφισαν οι κομμουνισταί την παράταξιν Σβώλου και σημαντικόν μέρος αυτών τον Πλαστήραν*». Σχετικά με την αμνηστία που έχει εξαγγείλει η νέα κυβέρνηση, η εφημερίδα αμφιβάλλει για το αν οι 4000 εναπομείναντες στην Μακρόνησο (μετά την απελευθέρωση τόσων και τόσων στο προηγούμενο διάστημα, όπως τονίζει) είναι παραπλανηθέντες και εκφράζει τους φόβους της «*που θα αφεθούν εντός των πόλεων και των χωριών και που γνωρίζουν τόσον καλά τον συνωμοτισμόν*». Και προειδοποιεί πως γίνεται προσπάθεια από το ΚΚΕ να πειστεί ο Έλληνας πως «*δεν υπήρξε πλήρης η νίκη του '49, και να πείσουν οι ξένοι για χαλάρωση των «μέτρων αμύνης» στην Ελλάδα, ώστε να είναι «και πάλιν πανέτοιμον το ΚΚΕ, όταν η εντολή δοθή να εξαπολύση τον νέον γύρον δια λογαριασμόν της Σόφιας και του Κρεμλίνου και να εξαφανίση την Ελλάδα*». Διότι μπορεί σήμερα ο «*συμμοριτισμός*» να μην έχει την ίδια δύναμη όπως παλιά, αλλά «*επιδιώκει με την βοήθειαν του Σβώλου και του Τσιριμώκου και άλλων υπηρεσιών της Μόσχας να υπονομεύση την Ελλάδαν έσωθεν*».⁵⁴ Στα τέλη της ίδιας χρονιάς, η εφημερίδα ξεκινά την στήλη «*Κεραυνοί στο Αιγαίον*» όπου αναδημοσιεύει άρθρα της αθηναϊκής εφημερίδας *Εμπρός*, σχετικά με την ιστορία του «*Ελληνικού Ιερού Λόχου -προδρόμου των ομάδων καταδρομών- που τόσον εδοξάσθη κατά τον Β' παγκόσμιον πόλεμον και τόσον εξύψωσε την Ελλάδα, της οποίας την δόξαν επεχείρησαν ν'αμαυρώσουν ανίκανοι πολιτικοί και άλλοι απάτριδες στασιασταί εις την Μ. Ανατολήν*».⁵⁵

Στα 1951 η εφημερίδα, αναπαράγοντας το διεθνές κλίμα τονίζει την κρισιμότητα της καμπής «*την οποίαν η ανθρωπότης διέρχεται*». «*Ο κομμουνισμός βάλλει παντού(...) με καταφανή τον σκοπόν: Να διαλύση τα έθνη (...). Σύμμαχος του εις τον αγώνα αυτόν*

⁵³ *Ελλάς*, φ.234, 25-2-1950, σελ.1, «*Η μάχη*»

⁵⁴ *Ελλάς*, φ.244,27-4-1950, φ.247,16-5-1950

⁵⁵ *Ελλάς*, φ. 277, 23-12-1950, σ.3

Διπλωματική Εργασία

παρίσταται ο «Δημοκρατικός Σοσιαλισμός». Στην ίδια ψυχροπολεμική λογική κινείται το άρθρο «του καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών και Δασκαλάκη», που σχολιάζει πως «ο κόσμος εσώθη (...) από μίαν υποδούλωση εις την ερυθράν δικτατορίαν (...) μόνον χάρις εις την ύπαρξιν των νέων πολεμικών μέσων ολοκληρωτικής καταστροφής»⁵⁶. Στις εκλογές του ίδιου έτους, το Λαϊκό Κόμμα προβάλλεται ως «Μοναδικόν κρηπίδωμα του εθνικού, ηθικού και αστικού καθεστώτος, άνευ του οποίου η Ελλάς σήμερον θα ήτο ερυθρά κοιλάς κλαυθμώνος αλύτρωτος αιχμαλωτίς των αιμοδιγών Αλβανών και των Βουλγάρων», ενώ την παραμονή των εκλογών η εφημερίδα επιτίθεται κατά της ΕΠΕΚ του Πλαστήρα, που προσπαθεί να εξαπατήσει τους αφελείς «με αναμασήματα περί Δημοκρατίας, εκτοπισμένων και φυλακισμένων αθώων και περί απολύσεώς των δια να επέλθη η γαλήνη».⁵⁷ Στην έκτακτη έκδοση με τα αποτελέσματα των εκλογών και τις προσπάθειες σχηματισμού κυβέρνησης, κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για «την τεραστίαν αναπτέρωσιν του ηθικού των κομμουνιστών, μετά τον υπέρ αυτών αγώνα της συνοδοιπορίας που απειλεί κάθε εθνικόφρονα».⁵⁸ Επιπλέον αντιπαρατίθεται στα μέτρα ειρηνεύσεως και ζητά σκλήρυνση των μέτρων κατά των κομμουνιστών, γιατί χάρη στην ανεκτική πολιτική της Κυβέρνησης, «οι εχθροί τη Χώρας αφήνονται ασύδοτοι. Διότι αποκαλύπτεται ότι οι δραστηριότεροι κινούμενοι και πιστότεροι οπαδοί των Σλαύων είνε οι δηλωσίαι(...) Η ανεκτικότητα της κυβέρνησης έγκειται στο ότι «μια απλή δήλωσις μετανοίας είνε αρκετή δια να επανέλθη εις την εθνικήν οικογένειαν ο χθεσινός εξωμότης».⁵⁹

Η επίθεση στα μέτρα Πλαστήρα συνεχίζεται και μετά τις εκλογές συνδυάζοντάς τα με το κακό οικονομικά κλίμα σε τοπικό επίπεδο. Σχετικά με το προγραμματισμένο ταξίδι του κεντρικού βουλευτή Γρηγορίου στη Σάμο, σχολιάζει πως θα του εκτεθεί η οικονομική εξαθλίωση του τόπου, αφού «η κυβέρνησις μεριμνά δι'άλλα σοβαρότερα ζητήματα όπως είνε η κατάργησις των ΤΕΑ, η αναστάτωσις των σωμάτων ασφαλείας, το παραμύθι του ΙΔΕΑ και άλλα τινά».⁶⁰ Και εστιάζει στα «αρχεία των κομμουνιστικών

⁵⁶ Ελλάς, φ. 279, 6-1-51, Ελλάς, φ.311, 25-8-51, σ.3, «Το λαϊκόν κόμμα ενόπιον της μάχης»

⁵⁷ Ελλάς, φ.311, 25-8-51, σ.3, «Το λαϊκόν κόμμα ενόπιον της μάχης»

⁵⁸ Ελλάς, φ.313, 8-9-1951, σ.1, «Η απάντησις»

⁵⁹ Ελλάς, φ.324, 24-9-51, «Η Αντιπαραθέσις»

⁶⁰ Ελλάς, φ.331, 12-1-1952, «Το ταξείδιον»

ραδιοσταθμών ανακαλυφθέντων εσχάτως υπό των Αρχών» που αποδεικνύουν τη σχέση του παράνομου στο εξωτερικό ΚΚΕ και της ΕΔΑ, σχέση «διατάσσοντος προς διατασσόμενον» (...) Το ΚΚΕ ήτο ο συλλαμβάνων και παραγγέλλων τα σχέδιά του, και η ΕΔΑ ήτο το υπηρετικώς εφαρμόζον τα σχέδια όργανον». ⁶¹ Στη συνέχεια επιτίθεται στην κυβέρνηση γιατί προσπαθεί να συγκαλύψει την υπόθεση «της εις βάρος του Έθνους τεραστίας κατασκοπείας εκ μέρους οργάνων του ΚΚΕ» και επιπλέον προκαλεί το διχασμό στον στρατό με «τον διωγμό των αξιωματικών» την ώρα μάλιστα που «ο αρχιστράτηγος των συμμαχικών δυνάμεων (Αιζενχάουερ) επισκέπτεται την Ελλάδα και εκφράζει τον ενθουσιασμόν του δια τας εθνικάς μας δυνάμεις που εδημιουργήθησαν από τον στρατάρχη Παπάγον και τους συνεργάτας του». ⁶² Το συγκεκριμένο φύλλο κυκλοφορεί δύο εβδομάδες πριν την εκτέλεση Μπελογιάννη, για την οποία στο επόμενο διάστημα δεν υπάρχουν αναφορές.

Στις εκλογές του 1952, με τα ονόματα των υποψηφίων του Ελληνικού Συναγερμού στη Σάμο, η Ελλάς καλεί τον εθνικόφρονα κόσμο να υπερψηφίσει τον Παπάγο, αφού «αι νίκαι του Γράμμου και του Βίτσι, ο μακρός και πολυαίμακτος αγών κατά της ενόπλου πρωτοπορίας του σλαυκοκομμουνισμού», μόνο από τον Συναγερμό πρόκειται να αξιοποιηθούν, καθώς οι νίκες αυτές προδόθηκαν από την ΕΠΕΚ και τους Φιλελευθέρους, που «ήνοιζαν τας θύρας των φυλακών και παρέδωκαν δι άλλην μίαν φοράν την Ελλάδα εις τους συμμορίτας και εις τους πράκτορας του ΚΚΕ, του ΕΛΑΣ, του ΕΑΜ, της Κομμινφόρμ και των Βουλγάρων». Την επομένη ωστόσο των εκλογών της 17-11-1952, ο τίτλος «Μετά τον μέγα θρίαμβον ο στρατάρχης Παπάγος σχηματίζει κυβέρνησιν», δεν συνάδει με τους γενικά χαμηλούς τόνους που κρατά η εφημερίδα, αφού στη Σάμο τ' αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. ⁶³

Στο διάστημα του «κεντρώου διαλλείματος» η σύνδεση με την αμέσως προηγούμενη περίοδο είναι άμεση και οι αναφορές στα πρόσωπα που έπαιζαν ρόλο στον τοπικό Εμφύλιο συχνές. Στις πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές, οι εγκωμιαστικές αναφορές στον νομάρχη Κούσουλα, στις ΜΑΥ και στους «Ριμινίτες», σε αντιπαράθεση με αυτές για

⁶¹ Ελλάς, φ.335, 9-2-52, «Η ΕΔΑ»

⁶² Ελλάς, φ.359, 15-3-52, «Η Πτώσις»

⁶³ Ελλάς, φ.372, 4-11-1952, σελ.1, «Ελλάς είναι ο Συναγερμός»

τον «συμμοριτισμό», τον κατευναστικό ρόλο του Σοφούλη στη διάρκεια του Εμφυλίου, και του Πλαστήρα στην παρούσα περίοδο, υποδεικνύουν το ψυχροπολεμικό κλίμα και «δικαιολογούν» την ύπαρξη των «έκτακτων μέτρων», συνδέοντας το παρόν με τις πρόσφατες μνήμες. Στη συνέχεια οι τοπικές αναφορές ελαττώνονται, με τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» να προβάλλεται μέσα από τις βλέψεις των βορείων γειτόνων, που από κοινού με τη λογική των «τριών γύρων» στηρίζουν την κριτική που ασκείται στα μέτρα αμνήστευσης. Στις εκλογές του 1952, η πολιτική επικαιρότητα θα γίνει αφορμή ώστε ο δημόσιος λόγος να είναι εντονότερα εμφυλιοπολεμικός, και οι αναφορές στον Παπάγο ως «νικητή του Γράμμου και του Βίτσι», να τονίζουν την ισχύ και την «επιβεβλημένη» αν χρειαστεί παρέμβαση του Στρατού, ως το μόνο ανάχωμα έναντι εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών, σε αντίθεση με την ΕΠΕΚ και τους «Φιλελεύθερους» που ως «συνοδοιπόροι» είναι και συνυπεύθυνοι για εν δυνάμει επιστροφή του «εχθρού».

Συγχρόνως, οι θρησκευτικές γιορτές είναι ευκαιρία συγκερασμού ιδεολογίας και μεταφυσικής, τονίζοντας αφενός το «ορθόδοξον» του εθνικόφρονα λόγου και αφετέρου την καθαρότητα της φυλετικότητας, καθώς ως συνέχεια του Γερμανού κατακτητή εμφανίζεται ο «Εαμοσλαύος». Την Μεγάλη Παρασκευή του 1951, με τον αλληγορικό τίτλο «-Χριστός Ανέστη-Ελλάς Ανέστη», σημειώνει ο αρθρογράφος: «Δέκα χρόνια τώρα συνεχίζεται η σκληρά πορεία του έθνους. Τέσσερα χρόνια ο κατακτητής. Έξι χρόνια ο Εαμοσλαύος ομού με τους συνοδοιπόρους του». Και τώρα, «...οι Έλληνες βαδίζουν και πάλιν ομού την λεωφόρον των πεπρωμένων της Φυλής».⁶⁴ Εξάλλου λίγο πριν τις εκλογές του ίδιου έτους, αναδημοσιεύει με αφορμή της -μετά από ενάμιση μήνα(!)- επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου «το πολύκροτον άρθρον της Αθηναϊκής «Εστίας» με τίτλο «Οι υπονομευταί της 28^{ης} Οκτωβρίου» στο οποίο η 28^η παρουσιάζεται ως «η εορτή των εθνικοφρόνων Ελλήνων», αφού «το «ΟΧΙ» ειπώθηκε από τον Ιω.Μεταξά και το προετοίμασαν «δύο άλλοι εθνικόφρονες Έλληνες: Ο βασιλεύς Γεώργιος και ο αρχιστράτηγος Παπάγος».⁶⁵ Εξ ορισμού το πολιτικό στίγμα των προαναφερόμενων

⁶⁴ Ελλάδα, φ.294, 27-4-51, «Χριστός Ανέστη»

⁶⁵ Ελλάδα, φ.321, 3-9-1951

ταυτίζεται με την ύπαρξη του «έθνους», ενώ οι μη προσκείμενοι σε αυτό υπόρρητα εξισώνονται με τον εχθρό, αφού η επέτειος είναι γιορτή της «εθνικοφροσύνη».

2.1.B. Εφημερίδα Σαμιακών Βήμα

Ο υπογεγραμμένος (...) ετών 28 γεωργός και κάτοικος Μαραθοκάμπου δηλώ υπευθύνως και εν γνώσει των συνεπειών του Νόμου περί ψευδούς δηλώσεως ότι κατ' Απρίλιον του 1942, φοβηθείς τους Ιταλούς ανεχώρησα κρυφίως δια Μέσην Ανατολήν, όπου και έφθασα μετά ένα περίπου μήνα. Έλαβα μέρος εις την μάχην του Ελ Αλαμείν. Μετά τας στρατιωτικές επιχειρήσεις της Λιβύης εγνώρισα τον εξ Αρβανιτών Σάμου Ταγματάρχην Πυρ/κού Μαλαγάρην ο οποίος και δια καταλλήλου διδασκαλίας, με έπεισεν ότι έπρεπε να ακολουθήσω των κομμουνιστικήν ιδεολογίαν. Λόγω δε της νεαράς μου ηλικίας παρεσύρθην και επίστεψα. Εκραγέντος του αντεθνικού κινήματος της Αιγύπτου ηκολούθησα και εγώ τους επαναστάτας με την πεποίθησιν ότι η ενέργειάμου ήτο πατριωτική. Εντός ολίγου δε ευρέθην εις τα σύρματα. Έμεινα εγκεκλεισμένος 4 περίπου μήνας και κατόπει τη αιτήσει μου εξήλθον των συρμάτων και ανέλαβον υπηρεσίαν εις το 13ον Τάγμα εν Συρία εκ του οποίου και απελύθην με διαγωγήν καλήν. Επανελθών εις Μαραθόκαμπον εξηκολούθησα να πιστεύω εις τα απατηλά συνθήματα των κομμουνιστών και ενεγράφην εις το ΑΚΕ. Τη υποδείξει του κόμματος δεν εψήφισα εις τας εκλογάς του 1946. Ουδεμίαν δράσιν και κανένα πόστον δεν έλαβον εις το ΚΚΕ. Η μετέπειτα εκραγείσα αντεθνική ανταρσία με έπεισε πλήρως ότι το ΚΚΕ είναι οργάνωσις ξενόδουλος και αντεθνική και απεφάσισα να το εγκαταλείψω αμέσως και προσέφερον ότι υπηρεσίαν ηδυνάμην εις τας μαχομένας καθ' όλον το διάστημα των στρατ.επιχειρήσεων. Ήδη δε δια της παρούσης μου δηλώ ότι αποκυρήσσω και καταδικάζω με όλην την δύναμιν της ψυχής μου το ΚΚΕ και τας παραφυάδας του και είμαι έτοιμος να αγωνισθώ κατ' αυτού και να θυσιάσω και την ζωήν μου εν ανάγκη αν η ανάγκη της Πατρίδος το επιβάλλει.

Μαραθόκαμπος Σάμου, 9-10-1950⁶⁶

Η εφημερίδα στα 1950 προσεταιρίζεται το κόμμα των Φιλελευθέρων, όπως τονίζει το πρωτοσέλιδο άρθρο «Σάμος και κόμμα Φιλελευθέρων» δηλώνοντας «τους αρρήκτους ιστορικούς δεσμούς με το Κόμμα των Φιλελευθέρων», καθώς «παραστάτης του Αρχηγού του ήτο ο Επιφανής Σάμιος Πολιτικός Θεμ. Σοφούλης». ⁶⁷ Και προσθέτει πως το νησί περιμένει πολλά από το συγκεκριμένο κόμμα, όχι μόνο λόγω των δεσμών, αλλά από την ιστορία και το πρόγραμμα του κόμματος. Εκφράζοντας το «εθνικόν» κέντρο, κρατά αποστάσεις τόσο από την έξαλλη ρητορική του Λαϊκού Κόμματος όσο και από την πρόσφατα ηττημένη αριστερά. Για τα μέτρα επιείκειας των αριστερών που εξάγγειλε η κυβέρνηση, αντιτίθεται στην μισαλλοδοξία του δεξιού τύπου: «*Εφρύαζεν ο χρεωκοπημένος σκοταδισμός από ιεράν αγανάκτησιν δια τα ψηφισθέντα μέτρα επιείκειας και εκβάλλει κραυγάς γοεράς κατά του «ανοσιουργήματος», μονοπωλών δι εαυτόν την εθνοφροσύνην και επισημαίνων, κατά χονδροειδή πλαστογραφησιν της πραγματικότητος και αληθείας, ανυπάρκτους κινδύνους*». Για να προσθέσει πως «...τα ληφθέντα όμως νομοθετικά μέτρα της Κυβερνήσεως δεν είναι δεκτικά παρερμηνείας, οσασδήποτε πλαστογραφήσεις και αν επιχειρήση κατά της σημερινής πραγματικότητος η Εθνοφροσύνη τύπου Λαϊκού κόμματος και Σία..» ⁶⁸ Ωστόσο, η νομιμοφροσύνη της δηλώνεται ξεκάθαρα, όταν ζητάει να ματαιωθεί η απόφαση σχετικά με τη μεταφορά των κρατουμένων της Γυάρου και της Μακρονήσου στην Ικαρία. Και προειδοποιεί πως θα είναι καταστροφή για την Ικαρία -νησί χρόνια τώρα παρατημένο από το κράτος -στηριζόμενο στα από το εξωτερικό εμβάσματα των μεταναστών του- που «*θα στερηθή της ελπίδος να αναπτύξη τον έξοχον πόρον των μοναδικών ανά την υφήλιον ιαματικών της πηγών, καταδικαζόμενη να μεταβληθή πάλιν εις τόπον φυλακής*». Και θα είναι κίνδυνος «*εις βάρος της ησυχίας ενός πολυπαθούς εκ του κομμουνισμού τόπου. Διότι η γειτνίασις με αμετανοήτους και ατιθάσους ανθρώπους, ασφαλώς ΔΥΣΑΡΕΣΤΟΝ ΕΠΙΔΡΑΣΙΝ* -σημειώνει με κεφαλαία γράμματα- μέλλει να ασκήση επί της

⁶⁶ Σαμιακόν Βήμα, φ.341, 21-10-1950 (Την εποχή αυτή είναι συχνό φαινόμενο η δημοσίευση δηλώσεων μετανοίας στον Τύπο).

⁶⁷ Σαμιακόν Βήμα, φ.314, 27-5-1950, σ.1

⁶⁸ Σαμιακόν Βήμα, φ.319, 1-7-1950, σελ.1

Διπλωματική Εργασία

καταστάσεως δημοσίας τάξεως η οποία μόλις προ ολίγου και κατόπιν μακρού και σκληρού αγώνος αποκαταστάθη και ηρέμησε». ⁶⁹

Αναφερόμενη στα αποτελέσματα των εκλογών του Μαρτίου του 1950, στηρίζοντας άλλωστε τον τοπικό «φιλελεύθερο» βουλευτή Ιωάννη Σπύρου, παρουσιάζει την εκλογή του Κέντρου ως «της μόνης απελευθερωτικής ελληνικής πραγματικότητας εκδήλωσιν και επιταγήν (...) την οποίαν δημιουργεί μόνον η κοινή προέλευσις των απαρτιζόντων το Κέντρον Κομμάτων, αλλά προπαντός η ιδεολογική». Η προσπάθεια απόδειξης ενιαίας ταυτότητας του πολυσυλλεκτικού κέντρου («Κέντρον Κομμάτων»), ενισχύεται από την οριοθέτηση που ακολουθεί: «Απόδειξις της αληθείας ταύτης είναι είναι αφ' ενός η ανασυγκρότησις του Κέντρου ευθύς μετά την πτώσιν της πρώτης Κυβερνήσεώς του, αφ' ετέρου δε ο απιγνωσμένος αγών τον οποίον εναντίον του διεξάγει τόσον η Δεξιά όσον και η Αριστερά. Διότι το Κέντρον από μεν την Δεξιάν αφαιρεί το προσωπίον της καπηλείας του Έθνους χάριν των αδηφάγων ορέξεων της κομματικής μαφίας που ελεηλάτησε το δημόσιον χρήμα επί μίαν 4ετίαν, από δε την Αριστεράν αφαιρεί, δια του κοινωνικού και οικονομικού προγράμματός του, την δυνατότητα εκμεταλλεύσεως της λαϊκής απαθλιώσεως προς εξυπηρέτησιν των αντεθνικών επιδιώξεών της». ⁷⁰

Ουσιαστικά η εφημερίδα αναπαράγει τον πολιτικό λόγο του τρίτου ενδιάμεσου χώρου, όπως ήδη έχει σκιαγραφηθεί από τον Θεμιστοκλή Σοφούλη στην περίοδο του Εμφυλίου. Ήδη στα 1947, η εφημερίδα του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου *Ελευθερία* την 25^η Μαρτίου είχε ως κύριο άρθρο αυτό του Θεμιστοκλή Σοφούλη με τίτλο «Ο κ. Σοφούλης εγκαλεί το Κ.Κ. και την Κυβέρνησιν», στο οποίο ο εκπρόσωπος του κεντρώου χώρου στιγματίζει την «εξτρεμιστική πολιτική των άκρων» καθώς «δεν πρόκειται πλέον περί πολιτικής οξείας διαμάχης, αλλά περί εγκληματικού σαδισμού εκδηλουμένου με πρωτοφανή αγριότητα από ενόπλους ομάδας καλυπτομένας από προσχηματικά ιδεολογικά εμβλήματα της Αριστεράς και της Δεξιάς». Ο ίδιος ζητούσε «εν ονόματι των εθνικών μαρτύρων του '21», αλλαγή στάσης της κυβέρνησης και του ΚΚΕ, καθώς «απειλείται σοβαρώς η υπόστασις της φυλής». ⁷¹ Οι αποστάσεις του Σοφούλη

⁶⁹ *Σαμακόν Βήμα*, φ.321, 15-7-1950, σελ.1: «Όχι πλήγματα αντί στοργής»

⁷⁰ *Σαμακόν Βήμα*, φ.328, 2-9-1950, σελ.1: «Το κέντρον»

⁷¹ *Ελευθερία*, 25-3-1947, «Ο κ. Σοφούλης εγκαλεί το Κ.Κ. και την Κυβέρνησιν», σελ.1
Διπλωματική Εργασία

σκιαγραφούσαν την τρίτη παράμετρο της μεταπολεμικής «διαιρεμένης μνήμης» στην Ελλάδα, αυτής που επιζητούσε την απεμπλοκή από τις ακρότητες των δύο άκρων. Το *Σαμιακόν Βήμα* τονίζει την επίσκεψη του πρωθυπουργού κ. Βενιζέλου στο νησί και την προγραμματισμένη επίσκεψή του στο Άνω Βαθύ στο σπίτι που γεννήθηκε ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, προβάλλοντας τη σύνδεση του νησιού με τον συγκεκριμένο πολιτικό χώρο και των προσώπων που στην περίοδο του τοπικού Εμφυλίου έπαιξαν σημαντικό ρόλο, όπως του Σοφούλη και του μητροπολίτη Ειρηναίου, του οποίου συχνά δημοσιεύει τις εγκυκλίους του και παρουσιάζει τους εκφωνηθέντες λόγους στις εθνικές εορτές.

Ωστόσο, με την ίδρυση του Ελληνικού Συναγερμού και ως συνέπεια της διαφαινόμενης -υπό αμερικανική πλέον επιρροή- πολιτικής και οικονομικής πορείας της χώρας, όπως και άλλες εφημερίδες του φιλελεύθερου χώρου, θα στηρίζει τον Παπάγο.⁷² Πριν τις εκλογές του 1952, ξεχνώντας τις μέχρι τότε τοποθετήσεις της δηλώνει πως, «...οι εθνικώς σκεπτόμενοι...αδιακρίτως κόμματος...συσπειρούνται εις ένα ενιαίον Εθνικόν σύνολον και με αγωνίαν αναμένουν την προκήρυξιν των εκλογών, με το πλειοψηφικόν σύστημα, δια να δώσουν την τελικήν μάχην, αποτέλεσμα της οποίας θα είναι αφ ενός μεν η απαλλαγή μας από την φαύλον Βενιζελοπλαστηρικήν Κυβέρνησιν και τον παλαιοκομματισμόν εν γένει ...και αφ ετέρου η ανάληψις της διακυβερνήσεως της χώρας υπό του ενδόξου Στρατάρχου Παπάγου ικανού να σώση την πανταχού καταρρέουσαν Ελλάδα μας».⁷³ Με αφορμή την αναμενόμενη αλλά μη πραγματοποιηθείσα επίσκεψη στο νησί του Σοφοκλή Βενιζέλου, σχολιάζει πως τον Βενιζέλο μόνο οι φίλοι του οι βιομήχανοι τον ενδιαφέρουν και κατά τα άλλα φαίνεται πως το νησί της Σάμου δεν υπάρχει «εις τον χάρτην της Βενιζελοπλαστηρικής φαυλοκρατίας». Τον χαρακτηρισμό χρησιμοποιεί και στο άρθρο «Πραγματικότης» λίγο αργότερα, θίγοντας την εγκατάλειψη των αγροτικών πληθυσμών ανά τη χώρα, στοχοποιώντας την κυβέρνηση Πλαστήρα κι επιχειρώντας να συσπειρώσει τον

⁷² Ήδη, μετά την καταψήφισή του Λαϊκού κόμματος στις εκλογές του 1951, η *Βραδυνή*, συνιστούσε σε όλους τους εθνικόφρονες βουλευτές, και κυρίως στους φιλελεύθερους να στηρίζουν τον Ελληνικό Συναγερμό: Παπαδημητρίου, Δέσποινα, I(2006), «Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922-1967», Σαββάλας, Αθήνα, σ.224

⁷³ *Σαμιακόν Βήμα*, φ.398, 9-4-1952, σελ.1: «Σάμιοι διαφυλάξτε την ενότητα»

Διπλωματική Εργασία

αγροτικό πληθυσμό, ακολουθώντας την παλαιότερη ταύτιση της φιλοβασιλικής παραδοσιακής Δεξιάς με αυτόν.⁷⁴ Μετά όμως τα εκλογικά αποτελέσματα στη Σάμο, αναζητά την αιτία της ήττας του Ελληνικού Συναγερμού στο νησί, καταλήγοντας στην ακαταλληλότητα των προσώπων που αντιπροσωπεύουν το κόμμα του Παπάγου τοπικά, μια νύξη που προοιωνίζει ίσως την μελλοντική διεκδίκηση του -έως τότε συνεργαζόμενου με τον κεντρώο χώρο, και ευνοούμενο της εφημερίδας- υποψήφιου βουλευτή Ιωάννη Σπύρου στο χώρο της δεξιάς παράταξης.⁷⁵

Όσον αφορά στην προηγηθείσα εκτέλεση Μπελογιάννη -όπως και στην προηγούμενη εφημερίδα- δεν υπάρχουν αναφορές.⁷⁶ Την επομένη της εκτέλεσης, στις 31-3-1952, το πρωτοσέλιδο καταλαμβάνεται από τον λόγο του μητροπολίτη για την πρόσφατη 25^η Μαρτίου, ο οποίος αφού χαρακτηρίσει την «Μεγάλη Ιδέα» ως «γέννημα και καρπό της Βυζαντινής Βασιλείας και του Ελληνοχριστιανικού πνεύματος» και «εστία φωτός» στη διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα, προσπαθώντας να δικαιολογήσει την... ανταπόκριση της Μεγάλης Ιδέας στα νατοϊκά κελεύσματα- διευκρινίζει πως, «όσω και αν η φωνή της Ιδέας αυτής εσίγησε πλέον δια την προς Ανατολάς πολιτικήν επέκτασίν της δια να συναδελφωθή μετά της γείτονος Τουρκικής Δυνάμεως προς τον σκοπόν να αντιμετωπισθή ο κοινός κίνδυνος που επεκρεμάσθη από Βορρά κατά των ελευθέρων λαών του κόσμου(...) παραμένει εις το βάθος της ψυχής του Έθνους ως ιστορική και συνεκτική δύναμίς του».⁷⁷

⁷⁴ Σαμιακόν Βήμα, φ.404, 18-6-1952 και φ. 405, 26-6-1952, σελ.1: «Πραγματικότητα»

Παπαδημητρίου, Δέσποινα, I(2006), ο. π., σ.59

⁷⁵ Σαμιακόν Βήμα, φ.422, 18-9-1952, «Διατί επλειοψήφισαν τα κόμματα του Κέντρου εν Σάμω» και φ.423, «Μετά το αποτέλεσμα»

Ο Ιωάννης Σπύρου, εξελέγη βουλευτής με το Κόμμα Φιλελευθέρων το 1950 και 1951, ενώ η εκλογή του το 1952 ακυρώθηκε και την έδρα έλαβε ο Νικόλαος Κοτσώνης του Ελληνικού Συναγερμού. Στις εκλογές του 1956 εξελέγη με την ΦΔΕ (Φιλελεύθερη Δημοκρατική Ένωση), για να προσχωρήσει το 1958 στην ΕΡΕ με την οποία εξελέγη βουλευτής, όπως άλλωστε το 1961 και 1963: Βουλή των Ελλήνων, «Βιογραφικό Λεξικό Ελλήνων Βουλευτών, 1946-1956», (2-2-2023), <https://www.hellenicparliament.gr>

⁷⁶ Και οι δύο εφημερίδες σιωπούν στη διάρκεια της δίκης, «αγνοώντας» τις δημοσιεύσεις στον διεθνή Τύπο, των «εκκλήσεων για επιείκεια προσωπικοτήτων όπως των Ζαν Πολ Σαρτρ, Σαρλ ντε Γκολ, Τσάρλι Τσάπλιν Πάμπλο Πικάσο, καθώς και των 159 μελών του Βρετανικού Κοινοβουλίου»: Gerolymatos, Andre (2018), «Εμφύλιος, Ελλάδα 1943-1949. Ένας διεθνής πόλεμος. Η εξέλιξή του και ο αντίκτυπος στη σύγχρονη Ελλάδα», Διόπτρα, Αθήνα, σ.354

⁷⁷ Σαμιακόν Βήμα, φ.397, 31-3-1952

Διπλωματική Εργασία

2.2: 1952-1963: ΠΕΡΙΟΔΟΣ «ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΕΩΣ»

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την άνοδο του Ελληνικού Συναγερμού του Παπάγου στην εξουσία και την μετά τον θάνατό του σταδιακή μετεξέλιξη στην ΕΡΕ του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ενώ το έξωθεν κέντρο επιρροής θα μετατοπίζεται από τη Μεγάλη Βρετανία στις ΗΠΑ. Η «μετεξέλιξη» υπάκουε στην επιλογή των νέων πολιτικών της δεξιάς για «*αποστασιοποίηση από την κληρονομιά του Εθνικού Διχασμού και σταθερό προσανατολισμό προς την οικονομική ανάπτυξη*»,⁷⁸ με συνέπεια τη σύγκρουση με τον παλαιοκομματισμό, και την ανάδυση μιας νέας οικονομικής ελίτ. Οι ενδογενείς διαφορές είχαν ως αποτέλεσμα, στις εκλογές του 1956 απέναντι στην καραμανλική ΕΡΕ, οι «Λαϊκοί» του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη να βρεθούν συνασπισμένοι με τις δυνάμεις των κεντρικών κομμάτων και την ΕΔΑ. Παρ' ό,τι το συνεργατικό σχήμα πλειοψήφησε με 48,15%, το ιδιόρρυθμο εκλογικό σύστημα ανέδειξε πρώτο κόμμα την ΕΡΕ με 47,38% και 165 έδρες.⁷⁹ Η επί της ουσίας δεύτερη θέση της Δεξιάς ήταν η αιτία για να κατηγορείται το «Κέντρο» από τον «δεξιόστροφο» Τύπο για την -ξανά μετά τον Πλαστήρα- «συννοδοιπορία» με τον κομμουνισμό, αποτελώντας από τότε στόχο ως ύποπτο για οποιαδήποτε παρεκτροπή, η δε συνεργασία ΕΔΑ και Κέντρου αποδιδόταν ως «Λαϊκό Μέτωπο», στοχεύοντας αφενός στον εκφοβισμό του εκλογικού σώματος μέσω της σύνδεσης του όρου με το ΕΑΜ και αφετέρου στην αυστηρή οριοθέτηση της «εθνικόφρονης» ταυτότητας.

Ωστόσο, η διάλυση των παράνομων μηχανισμών του ΚΚΕ και η ένταξη πολλών κομμουνιστών στη νόμιμη έκφραση της Αριστεράς, την ΕΔΑ, μετέτρεψε την τελευταία σε κόμμα μεγάλης λαϊκής απήχησης και καλλιέργησε το έδαφος για το απίστευτο εκλογικό κατόρθωμα του 1958. Πράγματι, το επιλεχθέν εκλογικό σύστημα δεν απέδωσε τα αναμενόμενα για την ΕΡΕ και τους Κεντρώους. Με ποσοστό 24,42% και 79 βουλευτές -δέκα εννέα από τους οποίους προέρχονταν από τον κεντρώο χώρο

⁷⁸ Νικολακόπουλος Ηλίας (2013), *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα, σ.193 και Ριζάς, Σωτήρης (2008), «Η ελληνική πολιτική μετά τον πόλεμο. Κοινοβουλευτισμός και δικτατορία», Καστανιώτης, Αθήνα, σ.252-257

⁷⁹ Νικολακόπουλος Ηλίας (2013), ο.π., σ.202
Διπλωματική Εργασία

έχοντας σχηματίσει την «Δημοκρατική Ένωση» με επικεφαλής τον Ηλία Τσιριμώκο-η ΕΔΑ αναρριχήθηκε στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης, αιφνιδιάζοντας το πολιτικό κατεστημένο, του οποίου οι φόβοι ξυπνούσαν εννιά μόλις χρόνια μετά τη λήξη του Εμφυλίου, κάτι που πυροδότησε ένα νέο «κυνήγι Μαγισσών» σε βάρος δημοκρατικών πολιτών, που στο προηγούμενο διάστημα είχε μειωθεί. Απότοκο της εν λόγω κατάστασης ήταν η πλήρης επικράτηση του «παρακράτους», σε επίπεδο προπαγάνδας και τρομοκράτησης, που κορυφώθηκαν στις εκλογές «βίας και νοθείας» του 1961 και συμβολοποιήθηκαν στη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη, αποτελώντας συνάμα και την αρχή του τέλους για την περίοδο αυτή που ολοκληρώνεται με τη φυγή του Καραμανλή στο εξωτερικό, το 1963.⁸⁰

Το έντονο πολιτικό κλίμα μετά τις εκλογές του 1958, καθιστά τον Τύπο στο κατ'εξοχήν όργανο προπαγάνδας με πρόφαση την ιδεολογική καταπολέμηση του κομμουνισμού. Είναι για αυτόν τον λόγο που το 1959 η νέο-ιδρυθείσα «Γενική Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών» υπάγεται στο ισχυρότερο Υπουργείο της περιόδου, στο Υπουργείο Προεδρίας. Χρηματοδοτούμενη από μυστικά κονδύλια, σε άμεση συνεργασία με την ΚΥΠ και συνεργάτες ειδικευμένους στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα αναλάμβανε την διοχέτευση στα μέσα επικοινωνίας -κυρίως σε Τύπο και ραδιόφωνο- ψευδών ή παραποιημένων ειδήσεων για την κατάλληλη χειραγώγηση των μαζών. Πρωταγωνιστικό ρόλο ανάμεσα στους προπαγανδιστές είχαν πρόσωπα που θα γίνουν ευρέως γνωστά στην περίοδο της δικτατορίας, όπως ο δημοσιογράφος Σάββας Κωνσταντόπουλος, ο διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας Άγγελος Προκοπίου ή ο σοβιετολόγος Γεώργιος Γεωργαλάς, κοινή συνισταμένη των οποίων ήταν η προηγούμενη θητεία τους στον μαρξιστικό χώρο και η εν συνεχεία «ανάνηψή τους εν εθνικοφροσύνη».⁸¹

Στην περίοδο αυτή, το «Κυπριακό» εξελίσσεται στο φλέγον εθνικό θέμα, που από το 1955 απασχολεί έντονα τον ημερήσιο Τύπο και προκαλεί αμηχανία στον

⁸⁰ Νικολακόπουλος Ηλίας, (2011), ο. π., σ. 38-46

⁸¹ Παράλληλα, η τοποθέτηση του απόστρατου στρατηγού του ΙΔΕΑ Ηρακλή Κοντόπουλου ως διοικητού στην νεοδημιουργηθείσα -επίσης με μυστικά κονδύλια- «Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφάλειας», έχει τη σημασία της: Τσέκερης Άγγελος (2021), ο. π., σ.41-45
Διπλωματική Εργασία

«εθνικόφρονα» λόγο, αφού στην ψυχρή «υποδοχή» των ελληνικών θέσεων από τους συμμάχους, αντιπαρατίθεται η υποστήριξη του «ανατολικού μπλοκ». Το δραματικό κλίμα με τον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ, τα Σεπτεμβριανά, τις διαφωνίες μεταξύ Γρίβα και Μακαρίου, την εξορία του τελευταίου στις Σεϋχέλλες, θα κορυφωθεί με την εκτέλεση των Δημητρίου και Καραολή το 1956, και θα προκαλέσει πανελλαδικά την εκδήλωση μεγάλων συγκεντρώσεων. Η μετάβαση από την κυβέρνηση του Παπάγου - ο οποίος εξέφραζε τις «αλυτρωτικές» θέσεις της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα» - στην κυβέρνηση της ΕΡΕ που επένδυε στη φιλο-νατοϊκή πολιτική, θα καταλήξει τελικά στις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου στα 1959 μεταξύ Καραμανλή και Μεντερές, που αποσκοπούσαν στην ανεξαρτησία του νησιού με τη συμμετοχή Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, ενείχαν όμως -όπως εκ των υστέρων αποδείχθηκε- την δύναμη «διακοινοτική εθνοτική διαμάχη» και την ως εκ τούτου διχοτομική πιθανότητα.⁸²

2.2.A Εφημερίδα Ελλάς

Μετά το 1952 οι τόνοι της εφημερίδας χαμηλώνουν και προβάλλονται κυρίως τοπικά ζητήματα (μείωση της παραγωγής σε καπνά και κρασί, αντιμετώπιση του δάκου για την παραγωγή της ελιάς, οι εργασίες για το αεροδρόμιο του νησιού, καθώς και η σε συνέχεια ιστορία της «Ηγεμονίας», κλπ.). Τα έντονα πρωτοσέλιδα παύουν να υπάρχουν, ενώ οι πολιτικές αναφορές είναι λίγες, κυρίως για να στηρίζουν τις επιλογές του Παπάγου, υπενθυμίζοντας ωστόσο πως αιτία της κακοδαιμονίας των προηγούμενων ετών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο ήταν η προκύψασα «κομμουνιστική απειλή». Το έθνος πλέον βρίσκεται «Προς νέαν φάσιν», και κατά την εφημερίδα, το σημαντικότερο γεγονός ήταν οι εκλογές της 16-11-1952, και η ανάθεση στον Ελληνικό Συναγερμό για την «ανασύνταξιν, ανασυγκρότησιν, εξυγίανσιν και ηθικήν αναστήλωσιν της χώρας», αφού «οι δύο πόλεμοι, η τριπλή κατοχή, η τρομερωτέρα πάντων ένοπλος

⁸² Ριζάς Σωτήρης-Στεφανίδης Ιωάννης, «Το Κυπριακό ζήτημα. Ο αγώνας για Ένωση, η Ανεξαρτησία, η τουρκική εισβολή», στο (Γιάννης Βούλγαρης κ. ά), *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, β' έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα 2011, σ.90-100
Διπλωματική Εργασία

κατά της Ελλάδος επίθεσις των προφυλακών του σλαβοκομμουνισμού και αι άνευ προηγουμένου κομματικά παρεκτροπαί των μεταπολεμικών κυβερνήσεων συνεπλήρωσαν την εξάρθρωσιν της χώρας». ⁸³

Στην επέτειο της 28^{ης} Οκτωβρίου του 1953, είναι σαφείς οι συμπαραδηλώσεις που διαφαίνονται στον δημόσιο λόγο: με αφορμή τις αναγγελίες του Γεωργίου Β΄ και του Ι. Μεταξά για το 1940, η Ελλάς δίπλα στην φωτογραφία του Παπάγου τονίζει: «Ο αυτός Αρχιστράτηγος, ο οποίος συνέδεσε το όνομά του με το Έπος της Αλβανίας, εξεπλήρωσε και εν έτει 1949 την εντολήν του Έθνους, και τιμάται σήμερα ως ο πρώτος εν τη πολιτική και τω Στρατώ της χώρας». Το «Έθνος» απαρτίζεται από τους νικητές του Εμφυλίου και η 28^η Οκτωβρίου συνδέεται με τη λήξη του, προβάλλοντας υπόρρητα τους αριστερούς ηττημένους ως συνέχεια των εισβολέων Ιταλών. Η εφημερίδα αποσαφηνίζει: «Οι διοικούντες τας ενόπλους δυνάμεις σήμερα και οι αξιωματικοί υπήρξαν οι πολεμισταί του 1940-1949». Και υπογραμμίζει πως, «τρεις άνθρωποι προητοίμασαν την ενδοξότεραν ημέραν της νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας», αναφερόμενη στον Γεώργιο Β΄, τον Ι. Μεταξά και τον στρατάρχη Παπάγο, ενώ σχετικά με τη μεταξική δικτατορία τονίζει πως τα τρία χρόνια που προηγήθηκαν του ελληνο-ιταλικού πολέμου, «έγιναν δια τον Στρατόν τα τετραπλάσια των όσων είχαν γίνει κατά τα 15 έτη της Δημοκρατίας και επί πλέον» και καταλήγει πως σήμερα «ο εθνικόφρων Ελληνικός λαός, δια τον οποίον η 28η Οκτωβρίου είνε η σπουδαιότερα Ελληνική επέτειος, χαιρετίζει την ημέραν αυτήν, όπως περίπου την εχαιρέτισεν τω 1940 και τω 1948». ⁸⁴

Αναφερόμενη στο μεγάλο πρόβλημα της μετανάστευσης των κατοίκων του νησιού, βρίσκει την ευκαιρία να υπενθυμίσει πως «η εν Μέση Ανατολή διαβίωσις επέδρασε κακώς επί του χαρακτήρος των Σαμίων, ο δε Συμμοριτοπόλεμος κατέφερε την χαριστικήν βολήν». Την τοπική ένδεια την αποδίδει στην Αριστερά και στους αντιπολιτευόμενους, όμως, «όχι μόνον ουδεμία μεταστροφή του λαϊκού φρονήματος υπάρχει ως διακηρύσσουν οι κομμουνισταί και μετασχόντες του νέου ΕΑΜ αλλά τουναντίον οι

⁸³ Ελλάς, φ.385, 30-1-53

⁸⁴ Ελλάς, φ.422, 28-10-53, σελ.1, «Οι πρωταγωνισταί»
Διπλωματική Εργασία

Εθνικόφρονες εκέρδισαν λαμπράς νίκας. Βεβαίως η συσπείρωσις της αντιπολιτεύσεως, η εκμετάλλευσις παντός γεγονότος, η δημιουργία ατμοσφαιρας μίσους των πολιτικάντηδων κατά της Κυβερνήσεως όλα συνετέλεσαν να εμφανισθή η αριστερά ή μάλλον το νέον ΕΑΜ ότι επιπλέει με τας φωνάς και τον τεχνητόν θόρυβον». Ήδη, από το προηγούμενο έτος η εφημερίδα ελπίζει στην σταδιακή διάλυση της ΕΠΕΚ - «συνονθύλευμα πολιτικάντηδων»- και την συγχώνευση των κομμάτων των Φιλελευθέρων και του Δημοκρατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος του Παπανδρέου, αναμένοντας την απορρόφησή τους από τον αυθεντικό εθνικόφρονα χώρο της Δεξιάς: «Ο πρωθυπουργός της Απελευθερώσεως εντός ολίγου θα αποβή ο κύριος αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων, δεδομένου άλλωστε ότι το κόμμα ήτο από καιρού ουσιαστικώς ακέφαλον...Διότι και το κόμμα των Φιλελευθέρων δεν είνε εκείνο που ίδρυσεν ο Ελευθέριος Βενιζέλος και διοίκησε κατόπιν ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, και η εποχή μας είνε διάφορος της τότε. Σήμερον πανταχού σχεδόν του κόσμου η πολιτική διαμόρφωσις του λαού είνε αφ' ενός ο ξενοκίνητος κομμουνισμός και αφ' ετέρου οι πιστεύοντες στον τόπον που τους εγέννησε».⁸⁵

Οι τελευταίες φράσεις υποδεικνύουν την από την προηγούμενη ήδη δεκαετία μετατόπιση της παλαιότερης διαιρετικής τομής «βενιζελικών-μοναρχικών» σε αυτή των «εθνικοφρόνων-κομμουνιστών», με μία διακριτή αναπροσαρμογή της εφημερίδας όσον αφορά στα αισθήματά της για τον βενιζελικό χώρο και το κόμμα των Φιλελευθέρων, κάτι που επιβεβαιώνεται και στη συνέχεια στο ύφος της επόμενης χρονιάς, αντανακλώντας και τις πολιτικές ζυμώσεις στον αστικό πολιτικό χώρο: Στα 1954, η εφημερίδα αναφέρει πως «Απαντών εις το διάβημα του Προέδρου της ΕΔΑ κ.Πασαλίδη ο Πρωθυπουργός καθώρισε με σαφήνεια την πολιτικήν της «λήθης», που όπως και «η προηγηθείσα πολιτική της «ειρηνεύσεως», πρωτεργάτης της οποίας υπήρξεν ο αείμνηστος Στρατηγός Πλαστήρας, απέβλεπεν όχι εις την εξάρθρωσιν της Κρατικής Αμύνης έναντι της Κομμουνιστικής επιβουλής αλλά εις την επαναφοράν εις την εθνικήν οικογένειαν των εκ τυχαίων περιστατικών και συνεπεία της δίνης της εσωτερικής αναταραχής παρασυρθέντων υπό του Κομμουνισμού πολιτών, οι οποίοι θα έδιναν θετικά

⁸⁵ Ελλάς, φ.401-γ, 9-5-1953, σελ.3
Διπλωματική Εργασία

δείγματα μεταμέλειας».⁸⁶ Στηρίζοντας τον Παπάγο η εφημερίδα για την «πολιτική λήθης» αναγκάζεται να διαφοροποιηθεί από την πύρινη αρθρογραφία της διετίας 1950-1952 τόσο προς τον «αείμνηστο Στρατηγό Πλαστήρα» ως πρωτεργάτη της «πολιτικής ειρηνεύσεως», όσο και στους παρασυρθέντες συμπαθούντες τον κομμουνισμό, αφήνοντας ωστόσο να εννοηθεί πως η ΕΔΑ αποβλέπει «εις την εξάρθρωσιν της Κρατικής Αμόνης». Σε δημοσίευμα της *Αυγής*, που σχολιάζει πως «ο συμμαχικός παράγων προσανατολίζεται προς την ιδέαν της ανευρέσεως νέων κυβερνητικών σχημάτων, καθόσον ο Συναγερμός δεν πρόκειται να παραμείνη επί πολύ εις την Εξουσίαν», η Ελλάδα αφού το αποκλείσει, αναφέρεται στην αντιπολίτευση που πλέον «εν συγκρίσει με το παρελθόν, εμφανίζει σταθερότητα και σύμπνοια. Το κόμμα των Φιλελευθέρων, από του θανάτου του στρατηγού Πλαστήρα, συνεκέντρωσε περί αυτό την μεγαλυτέραν μερίδα των πολιτευομένων, κατά δε το τελευταίον συνέδριόν του διετύπωσε το πρόγραμμά του, το οποίον ικανοποιεί και τας πλέον προοδευτικές τάσεις, χωρίς να επιπίπτει εις τα πλαίσια της συνοδοιπορίας. Ο αρχηγός των Φιλελευθέρων κ. Γ. Παπανδρέου αντέδρασε σταθερώς και σθεναρώς εις όλας τας παραπλανητικάς κινήσεις αι οποίαι αποβλέπουν εις το να παρασύρουν το κόμμα εις συνοδοιπορίαν και να το μεταβάλουν εις ουραγόν του ΚΚΕ».⁸⁷

Όμως τα πολιτικά τεκταινόμενα θα ανατρέψουν τις βεβαιότητες της εφημερίδας, και στη συνέχεια η «πολιτική αστάθεια», θα προβάλλεται ως αφορμή για εν ανάγκη επιβολής δικτατορίας. Έτσι, αφού η εφημερίδα έχει αναγγείλει την εμφάνιση της νέας κυβέρνησης, με την οποία όπως λέει ασχολείται «σύσσωμος ο Αθηναϊκός Τύπος», και προβάλλει «το πρόσωπον του πρωθυπουργού κ. Καραμανλή ανδρός ως τονίζεται πυγμής, πανθομολογουμένης εντιμότητος και μοναδικής φιλεργίας»⁸⁸, στη συνέχεια με αφορμή τη διενέργεια εκλογών που ζητά η αντιπολίτευση, αφού αναφέρεται στον κατακερματισμό του κεντρικού χώρου και στην ασυμφωνία των διάφορων αρχηγίσκων, εκφράζοντας το εθνικόφρον πνεύμα και την απόλυτη στήριξή της σε

⁸⁶ Ελλάδα, φ.446, 8-5-1954, σελ.3

⁸⁷ Ελλάδα, φ.459, 28-8-1954, σελ.1, «Ο Στρατάρχης Παπάγος θα ζητήσει και δια δευτέραν τετραετίαν να περιβληθή την εντολήν του ελληνικού λαού»

⁸⁸ Ελλάδα, φ. 511, 10-10-1955, «Η Βουλή συνέρχεται εκτάκτως σήμερα. Θα ακούση τας κυβερνητικάς προγραμματικάς δηλώσεις»

Διπλωματική Εργασία

αυτό, καταλήγει: «Είναι θλιβερόν το θέαμα του πολιτικού μας κόσμου. Κάτι τέτοιο ήτο και το 1936 όταν ο Ιωάννης Μεταξάς τους έδωξεν όλους, έκλεισε την Βουλήν και έκαμεν την Δικτατορίαν. Και κατεκρίθη μεν δι αυτό. Ο λαός όμως σέβεται την μνήμην του...», κάνοντας νύξεις για το ενδεχόμενο δικτατορικού εν ανάγκη πολιτεύματος.⁸⁹

Με την ανάληψη της σκυτάλης από τον Καραμανλή, και κυρίως όσο διαφαίνεται η πιθανότητα νέων εκλογών, ο ήπιος πολιτικός λόγος απομακρύνεται. Εμφανίζεται σταδιακά ο όρος «νέον ΕΑΜ» καθώς και οι αναφορές στα Δεκεμβριανά, προκειμένου να λειτουργήσουν αποτρεπτικά. Στις αμφίρροπες εκλογές του 1956, η εφημερίδα εκφράζει την αγανάκτησή της για την συμφωνία Παπανδρέου-Αριστεράς, κρούει τον κώδωνα του κινδύνου στους «Έλληνας» για το «Νέο ΕΑΜ», στο οποίο μετά τον Παπάγο, τώρα «ο Μακεδών πολιτευτής» στέκει οδόφραγμα προς αυτό. «Σκεφθείτε το τι θα επακολούθησεν αν την 20^{ην} Φεβρουαρίου ο κ.Παπανδρέου εμφανισθή και πάλιν ως αρχηγός της λαοκρατίας περιστοιχιζόμενος από τους παλαιούς φίλους του. Νέον Δεκέμβριον θα έχωμεν». ⁹⁰ Είναι προφανής η υπενθύμιση πως πρωθυπουργός στα Δεκεμβριανά ήταν ο Παπανδρέου. Κατά την επίσκεψη του Καραμανλή στο νησί, αφού τον παρουσιάσει ως αντικαταστάτη του Παπάγου, επιλεχθέντα όπως τονίζει και με τη βούλα της Α.Μ του Βασιλέως, εκθειάζει το πρόγραμμά του «που κάτι έχει από το παλαιόν εκείνο του Βενιζέλου που επήρε την Ελλάδα του 1909 και την έκαμε του 1920, κάτι από τον εθνικόν φανατισμόν του Σοφούλη που περιέφερε την πίστιν επί το μέλλον του Έθνους εις τον Γράμμον και το Βίτσι».⁹¹Κι εδώ φαίνεται η παγίωση του παλιού βενιζελικού-αντιβενιζελικού διπόλου στο καινούργιο κομμουνιστικό-αντικομμουνιστικό. Βενιζέλος, Σοφούλης, εθνικόφρων Δεξιά, αποτελούν πλέον ενιαίο πλέγμα που από κοινού σφραγίζουν το μέλλον του «Έθνους» στον Γράμμο και το Βίτσι. Προς ενίσχυση του κοινού αντικομμουνιστικού πλαισίου, στο ίδιο φύλλο δημοσιεύει «μία επιστολή που απευθύνεται προς όσους πονούν την Ελλάδα», με υπογραφή «Ένας Φιλελεύθερος Σοφουλικός» που απευθύνεται στους φιλελεύθερους του νησιού, και τους καλεί «να προσέξουν το τί κρύβει η εκλογική συνεργασία που

⁸⁹ Ελλάς, φ.515, 14-11-1955, «Βυζαντινολογία»

⁹⁰ Ελλάς, φ.523, 23-1-1956, σελ.1, «Προς Έλληνας»

⁹¹ Ελλάς, φ.526, 10-2-1956, σελ.1, «Η Σάμος υποδέχεται σήμερα τον πρόεδρον της Κυβερνήσεως κ. Καραμανλήν»

Διπλωματική Εργασία

εβαπτίσθη «Δημοκρατική Ένωσης», πως υπάρχει κίνδυνος να «δημιουργηθή στην Βουλή μια πλαστή κοινοβουλευτική δύναμη της Άκρας Αριστεράς που θα ρυθμίζει την πολιτική της χώρας», πως αν δεν επικρατήσει η ΕΡΕ, «θα έχουμε το ΕΑΜ στην Ελλάδα». Η επιστολή μάλιστα για να πείσει για το φιλελεύθερο προφίλ του γράφοντος, είναι γραμμένη σε δημοτική γλώσσα. Στο ίδιο ύφος, θεωρεί τις εκλογές «Μάχη του Έθνους» στην οποία «οι πραγματικοί Έλληνες και Ελληνίδες, που πονούν την γην των πατέρων των, όσοι δεν απεμπόλησαν τα ιερά και όσια της Πατρίδος μας» καλούνται να στηρίξουν την ΕΡΕ. Προκειμένου για τη Σάμο, οι ψηφοφόροι καλούνται να μην λησμονήσουν «την απαθλίωσιν εις την οποίαν είχαν φέρει τον τόπον μας και την απόγνωσιν από τα αίματα, τα πένθη και τας καταστροφάς που εσώρευσαν προ ολίγων ετών τα όργανα της ξενοκινήτου πολιτικής». ⁹² Μετά τις εκλογές, η Ελλάς δηλώνει πως «Αι έδραι της ΕΡΕ φθάνουν σήμεραν τας 155. Η Ελλάς απηλλάγη του κινδύνου να γίνη η χώρα κομμουνιστική». Ωστόσο, δεν είναι ιδιαίτερα εκκωφαντικοί οι πανηγυρισμοί, καθώς «τόσο στη Σάμο όσο και στην Ικαρία η Δημοκρατική Ένωση υπερψηφίσθηκε». Η εφημερίδα αναφέρεται στην αγνωμοσύνη των Ικάρων (70% ψήφισαν Δ.Ε), για τα «μεγάλα έργα» που πραγματοποιήθηκαν στο νησί στο προηγούμενο διάστημα. ⁹³

Πριν τις εκλογές του 1958, στο άρθρο «ΝΙΚΗ-ΕΡΕ», τονίζεται πως «η Ελλάς δια να ζήσει, όταν μάλιστα υφίσταται πάντοτε η από βορρά επιβουλή, έχει ανάγκην ισχυρών συμμάχων», και γι' αυτό καλούνται οι Σάμιοι ψηφοφόροι της ΕΡΕ να «προσέλθουν την Κυριακήν εις τας κάλπας πιστοί εις τον Αρχηγόν». ⁹⁴ Μετά τις εκλογές στην πρωτοσέλιδη δημοσίευση των αποτελεσμάτων επισημαίνεται πως «εις την νήσον μας (...) η ΕΔΑ η οποία το 1950 είχε λάβει 1700 ψήφους εσημείωσε -με τας ψήφους γυναικών- άνοδον που προκαλεί κατάπληξιν. Η μεγάλη μεταστροφή σημαίνει ότι υπάρχει κόσμος πολύς εν Σάμο που πένεται και δυστυχεί, έλλειψις εργασίας συνεχούς και δυσφορίας». ⁹⁵ Στο επόμενο φύλλο, αφού αναφέρει πως «όλος ο Αθηναϊκός και επαρχιακός τύπος (...) προσπαθεί ν ανεύρη τους λόγους δια τους οποίους το ποσοστόν της ΕΔΑ από 9,3% ανήλθεν εις 25%», αναφέρεται στην τοπική αύξηση της ΕΔΑ από 1700 σε 8500 ψήφους. Σημειώνει πως

⁹² Ελλάς, φ. 527, 15-2-1956

⁹³ Ελλάς, φ.528, 22-2-1956

⁹⁴ Ελλάς, φ.633, 8-5-1958

⁹⁵ Ελλάς, φ.634, 12-5-1958

Διπλωματική Εργασία

η αύξηση της ΕΔΑ σημειώνεται κυρίως στην ύπαιθρο, και όπως φάνηκε και σε τοπικό επίπεδο «δεν υπάρχει σήμερα κοινότης της Σάμου όπου η ΕΔΑ να μην έχει βαθείας ρίζας. Και δεν πρόκειται, πιστεύομεν, περί ανθρώπων ανηκόντων ιδεολογικώς εις άλλας παρατάξεις και ψηφισάντων αυτήν εν στιγμή αγανακτήσεως, αλλά περί συνειδητών κομμουνιστών που επίστευσαν όχι με την κατήχησιν αλλά με την βαθμιαίαν διαπίστωσιν της εγκαταλείψεως των από εκείνους που εμφανιζόμενοι ως ηγέται των θα έπρεπε να αφιερώνουν ελάχιστον χρόνον υπέρ αυτών».⁹⁶ Η υπερψήφιση της ΕΔΑ αποδίδεται στην οικονομική κατάσταση του νησιού, την φτώχεια, την αγραμματοσύνη, ενώ είναι εμφανές το συγκαταβατικό ύφος, αντανακλώντας την αμηχανία του συντηρητικού χώρου, όπως άλλωστε φαίνεται στον εκφωνηθέντα λόγο του βασιλιά στη Βουλή, όπου «ετόνισεν ότι την επίμονον προσπάθειαν προς αύξησιν του Εθνικού πλούτου πρέπει να την συνδυάσωμεν με την προσπάθειαν της δικαιοτέρας αυτού κατανομής», καταλήγει πως «ο Κομμουνισμός έχει δύο πηγάς τροφοδοσίας τουλάχιστον όσον αφορά την Ελλάδα. Η πρώτη είναι η πενία. Η δευτέρα είναι η έξαλλος συμπεριφορά των παθολογικώς φανατικών εθνοκοφρόνων που καταδιώκουν αφηνώς πάντα μη κομματικόν φίλον των και τον εξωθούν εις το στρατόπεδον των εχθρών της Πατρίδος».⁹⁷

Είναι ακριβώς από τα αποτελέσματα των εκλογών του 1958, που η εφημερίδα σταδιακά δείχνει μια εσωστρέφεια με μεγαλύτερη προβολή των τοπικών προβλημάτων και υιοθέτηση μικρότερης έντασης πολιτικολογία. Τα φύλλα της συγκεκριμένης περιόδου σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα εστιάζουν σε τοπικά θέματα του νησιού (αρδευτικό, πρόβλημα ύδρευσης, το οινικό πρόβλημα της Σάμου, απούλητα καπνά, ανεργία κλπ.). Οι εμφυλιακές αναφορές στον δημόσιο λόγο μεταφέρονται άλλωστε από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές της πολιτικής ζωής, δείχνοντας έτσι και την κρισιμότητα για την καθεστηκυία τάξη, της ανόδου της ΕΔΑ στην θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης: Στα 1959 η εφημερίδα δημοσιεύει το «Μήνυμα του κ. Πρωθυπουργού προς τον λαόν», στο οποίο ο Καραμανλής με αφορμή τις τελεσθείσες δοξολογίες σε όλη την Ελλάδα «επί τη 10^η επετείο της Νίκης εις Γράμμον» δηλώνει πως «υπήρξεν απaráμιλλος νίκη του ελληνικού έθνους και της ελευθέρας ανθρωπότητος,

⁹⁶ Ελλάς, φ.635, 17-5-1958

⁹⁷ Ελλάς, φ. 639, 14-6-58, «Η προσπάθεια»

Διπλωματική Εργασία

ταυτοχρόνως, η στρατιωτική συντριβή της κομμουνιστικής ανταρσίας, της οποίας η Ελλάδα εορτάζει αύριον την δεκάτην επέτειον(...) Επί τέσσερα σχεδόν έτη διήρκεσεν ο πόλεμος αυτός ο οποίος μας επεβλήθη, υποδυθείς την μορφήν εσωτερικής εξεγέρσεως, αλλ' οργανωθείς και υποστηριχθείς έξωθεν. Σκοπός του ήτο η βιαία ένταξις της Ελλάδος όπισθεν του σιδηρού παραπετάσματος, η οποία είχε επιχειρηθή υπό του ΚΚΕ δια της αποτυχούσης Δεκεμβριανής επαναστάσεως(...) Το έθνος ουδέποτε πρέπει να λησμονήση τον θανάσιμον κίνδυνον, τον οποίον διέτρεξε κατά την διάρκειαν της τετραετούς κομμουνιστικής ανταρσίας(...) δια να παραμένη πάντοτε άγρυπνον (...) Ο αγών κατά του κομμουνισμού δια την Ελλάδα είναι αγών φυλετικής και εθνικής υπάρξεως». ⁹⁸

Όπως παρατηρείται, ο ίδιος ο πρωθυπουργός αναπαράγει λεκτικά τη θεωρία των «τριών γύρων», ενώ οι αναφορές περί «φυλετικής υπάρξεως», προσδίδουν στην έννοια της φυλής, «χαρακτηριστικά ιδεολογικής και πολιτικής ταυτότητας». ⁹⁹ Λίγο αργότερα, το άρθρο «Η εθνική μας ασφάλεια στηρίζεται εις τας ενόπλους δυνάμεις», μεταφέρει τον λόγο του Καραμανλή στη λέσχη αξιωματικών της Θεσσαλονίκης μετά τη λήξη της στρατιωτικής άσκησης «Πλούτων», που τονίζει πως για την προάσπιση των δύο όψεων της εθνικής ασφάλειας της χώρας -εσωτερικής και εξωτερικής- αποτελούν εγγύηση τόσο ο στρατός όσο και οι συμμαχίες, ενώ προβάλλονται επίσης οι ίδιες κρίσεις από τον αρχηγό της αμερικάνικης στρατιωτικής αποστολής. Ο εκθειασμός της σημαντικότητας του στρατού και του ΝΑΤΟ μέσα από τον τοπικό Τύπο ακολουθεί την κυβερνητική γραμμή της προβολής και στήριξής τους. Εξάλλου, οι επιλογές της κυβέρνησης χρησιμοποιούν ως δικαιολογία το διεθνές ψυχροπολεμικό κλίμα, που ο Τύπος φροντίζει να αναπαράγει. Το άρθρο «Η πίστις εις το ΝΑΤΟ», εκθειάζει την «Ατλαντική Συμμαχία» που με την ίδρυσή της στις 4 Απριλίου 1949, έβαζε τέλος στον κίνδυνο του «εφιάλη του ολοκληρωτισμού», αφού αυτός δεν τελείωσε με τη λήξη του πολέμου, καθώς «η Σοβιετική Ρωσία πάνοπλος, έρριπτεν απειλητική την πολεμοχαρήν σκιάν της επί ενός κόσμου αγωνιζομένου να επανεύρη την γαλήνην και την

⁹⁸ Ελλάδα, φ.697, 1959, σελ.1, «Μήνυμα του κ. Πρωθυπουργού προς τον λαόν»

⁹⁹ Πετρόπουλος, Γιώργος (2008), «Διαστάσεις του μνημονικού λόγου των Ταγμάτων Ασφαλείας», (επιμ.), Ρίκη Βαν Μούσχοτεν, Τασούλα Βερβενιώτη, Ευτυχία Βουτυρά, Βασίλης Δαλκαβούκης, Κωνσταντίνα Μπάδα, στο *Μνήμες και λήθη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ.235

εφημερίαν», ενώ στο «Κομμουνιστικόν μίσος εναντίον του ΝΑΤΟ», ο κομμουνισμός συμψηφίζεται με τον «εξοντωθέντα χιτλεροφασισμόν, καθώς επανεμφανίσθη επί των ερειπίων της συρράξεως, περιβεβλημένος τον κόκκινον μανδύαν του νικητού κομμουνισμού». ¹⁰⁰ Για τη στήριξη των κυβερνητικών επιλογών, πληροφορείται το κοινό πως είναι «Φοβερά η πυρηνική ισχύς των Ην. Πολιτειών. Εντός τριάκοντα μόνον λεπτών δύναται να καταστραφή η Σοβιετική Ρωσία». Λίγο αργότερα με αφορμή την δολοφονία του Κέννεντυ, δίπλα στην φωτογραφία του Αμερικανού Προέδρου που «ατενίζει προς το Ανατολικό Βερολίνο επάνω από τον Τοίχο του Αίσχους που έχτισαν οι κομμουνισταί», η εφημερίδα παραθέτει την φράση του ίδιου πως «αποτελεί απτή και ολοζώντανη απόδειξι της αποτυχίας του κομμουνιστικού συστήματος και προσβάλει όχι μόνον την Ιστορίαν αλλά και την ανθρωπότητα». ¹⁰¹

Μπαίνοντας η νέα δεκαετία ο αντικομμουνιστικός λόγος σε εθνική εμβέλεια κορυφώνεται, αναπαραγόμενος και από τον τοπικό Τύπο. Από το άρθρο «Το Παιδομάζωμα» μαθαίνουμε πως στην Αθήνα έγινε «συγκέντρωσις αντιπροσώπων του τύπου οργανωθείσα εν ταύθα κατά την οποίαν ωμίλησεν ο εσχάτως εις την Ελλάδα επαναπατρισθείς Γεώργιος Μανούκας εις τον οποίον είχε ανατεθή η διεξαγωγή της αρπαγής των παιδιών της Μακεδονίας υπό των κομμουνιστών(...) Περιεγράφησαν τα δεινοπαθήματα 28000 παιδιών από ενός μηνός έως δέκα τεσσάρων ετών, την πείναν των, τους βιασμούς των από συμμορίτας και βουλγάρους αστυνομικούς, την εξόντωσίν των κατόπιν χρησιμοποίησεώς των εις βαρυτάτας εργασίας. Εν συνεχεία ο ομιλητής ανέφερε ότι παρά την προσπάθειαν, το πλείστον των παιδιών διετήρησαν την Ελληνικήν των συνείδησιν και μετέσχον έφηβοι πλέον εις την εξέγερσιν του Ουγγρικού λαού(...) Οι δημοσιογράφοι εξεδήλωσαν την απορίαν των δια την επάνοδον του Μανούκα εκ του Παραπετάσμετος ούτος δε απήντησεν ότι τον ώθησεν εις τούτο η τραγωδία του παιδομαζώματος, η στάσις των κομμουνιστών έναντι του Βορειοηπειωτικού και Κυπριακού αγώνος και τέλος η κόλασις της ζωής». ¹⁰² Στο άρθρο «Η πλάνη και η αλήθεια», η εφημερίδα ενημερώνει πως «Η λαοπρόβλητος Κυβέρνησις της Εθνικής

¹⁰⁰ Ελλάς, φ.818, 6-4-1962 και φ. 824, 26-5-1962

¹⁰¹ Ελλάς, φ.851, 1-11-1962 και φ.899, 26-11-1963

¹⁰² Ελλάς, φ.753, 14-11-1960, «Το παιδομάζωμα»

Διπλωματική Εργασία

Ριζοσπαστικής Ενώσεως νυχθημερόν εις την Βουλήν αντιπαλαίει τας αντιξοότητες που της δημιουργούν η εθνικόφρων αντιπολίτευσις, και η άκρα αριστερά», και συνεχίζει έως τις παραμονές των εκλογών να προβάλλει την ΕΡΕ ως μόνη εγγύηση για την εξωτερική και εσωτερική ασφάλεια της χώρας: «Οι Έλληνες πολίται πρέπει να γνωρίζουν ότι κάθε ψήφος στην ΕΔΑ, που αποτελεί αναμφιβόλως το υποκατάστατον ή αυτό τούτο το ΚΚΕ είναι ψήφος καταστροφής, ολέθρου, αφανισμού του Ελληνικού Έθνους. Είναι ψήφος εντάξεως του κράτους εις το σιδηρούν παραπέτασμα. Είναι ψήφος εναντίον της ατομικής μας Ελευθερίας».¹⁰³

Μία εβδομάδα πριν τις εκλογές «βίας και νοθείας» του 1961, η εφημερίδα κάνει επίκληση στους ψηφοφόρους «εις τας σημερινάς δυσκόλους διεθνείς στιγμάς» να μην εμπιστευθούν ούτε την Ένωση των κομμάτων του Κέντρου, που είναι «μια προσωρινή ένωσις προσωπικών εγωισμών» ούτε την ΕΔΑ, «το προσωπίον αυτό του ΚΚΕ. Η οποία λαμβάνει εντολάς από τους αυθέντας του Κρεμλίνου και επιδιώκει να να πωλήση εις αυτούς και την Βουλγαρίαν την ατομικήν μας ελευθερίαν, τας εθνικάς μας παραδόσεις και διεκδικήσεις, επιδιώκει να παραδώση το Έθνος εις τους εχθρούς μας και να το εντάξη εις το σιδηρούν παραπέτασμα. Και πιστεύει ότι ο Ελληνικός λαός έχει λησμονήσει την συνεργασίαν των κομμουνιστών με τα στρατεύματα κατοχής, ότι έχει λησμονήσει τον τραγικόν Δεκέμβριον του 1944, τότε που οι ίδιοι άνθρωποι αιματοκύλισαν την Ελλάδα και τας Αθήνας, ότι ελησμόνησεν τον φοβερόν συμμοριτοπόλεμον, και ακόμη το φοβερόν έγκλημα κατά της φυλής μας, το απάνθρωπο παιδομάζωμα(...) Ζητούν την ψήφον σας οι άνθρωποι που ελησμόνησαν ότι είναι Έλληνες, και λαμβάνουν εντολάς μόνον από την Σόφιαν και την Μόσχαν(...). Για να καταλήξει: Ιδιαίτέρως εις την Σάμον και Ικαρίαν ο υποψήφιος Βουλευτής της ΠΑΜΕ Νεφελούδης είναι ηγετικόν στέλεχος του ΚΚΕ, πρώην αρχηγός αυτού με πλουσίαν δράσιν(...) Πιστεύομεν (...) ότι δεν επιτρέπεται να διαπραχθή το σφάλμα του 1958».¹⁰⁴

Οι εκ νέου εστιάσεις σε Δεκεμβριανά, Εμφύλιο και Παιδομάζωμα, δείχνουν και την κρισιμότητα των εκλογών για τα διακυβεύματα της Δεξιάς παράταξης και της νέας

¹⁰³ Ελλάδα, φ.766, 2-3-1961, «Η πλάνη και η αλήθεια», και φ. 794, 30-9-61, «Ο Καραμανλής και η Ελλάδα»

¹⁰⁴ Ελλάδα, φ.797, 21-10-1961, «Το Χρέος»

αστικής τάξης, προκειμένου οι συγκεκριμένες αναφορές να λειτουργήσουν αποτρεπτικά. Αμέσως μετά τις εκλογές, παρατηρείται η ίδια αμφιθυμία που υπήρχε και σε αυτές του 1952, όπου οι πρώην αντίπαλοι μετατρέπονται σε συναγωνιστές στον αντικομμουνιστικό αγώνα. Την επομένη των εκλογών η πρώτη σελίδα της εφημερίδας κάτω από τον τίτλο *«Οι πολιτικοί αρχηγοί που έδωσαν χθες την εκλογικήν μάχην»*, φωτογραφίζει τους Καραμανλή, Σ.Βενιζέλο, Γ.Παπανδρέου και Σ.Μαρκεζίνη. Με τον τρόπο αυτό υπονοείται πως οι εκλογές της προηγούμενης ήταν μια μάχη μεταξύ εθνικοφρόνων και αντιπάλων. Γι' αυτό στα παρακείμενα άρθρα στην ίδια σελίδα, *«Και τώρα»* και *«Η απάντησις»*, ξεκαθαρίζει στο μεν πρώτο πως στις εκλογές *«ο Λαός απεφάνθη πλέον. Από της σήμερον η Α.Μ. ο Βασιλεύς και η πλειοψηφία παρατάξις έχουν τον λόγον»*, ενώ στο δεύτερο, τονίζει πως οι εκλογές αυτές απέδειξαν *«κατά τρόπον μη επιδεχόμενον αντιρρήσεις την μεγάλην, την συντριπτικήν πλειοψηφίαν της Εθνικοφρόνου παρατάξεως (...) Η συγκέντρωσις όμως της πλειοψηφίας αυτής από τας δύο εθνικόφρονας παρατάξεις δεικνύει και κάτι άλλο. Ότι ο Ελληνικός λαός απεχθάνεται βαθύτατα τον κομμουνισμόν, τον οποίον θεωρεί ως καταστροφήα της Χώρας, ως απειραζόμενον νέα δεινά(...)*». Και με αφορμή την πρόσφατη 28^η Οκτωβρίου (την παραμονή των εκλογών), η εφημερίδα υπενθυμίζει πως η ελληνική Φυλή είναι *«προωρισμένη υπό της Θείας Προνοίας να μεγαλοουργή»*, και εκθειάζει συγχρόνως *«τους πρωτεργάτας της νίκης, τον Βασιλέα Γεώργιον Β΄, τον Ιωάννην Μεταξάν τον Πρωθυπουργόν και τον Αλέξανδρον Παπάγον»*, επανερχόμενη σε λεκτικά σχήματα του '52.¹⁰⁵

Στα 1962, με την σταδιακή δυναμική του «Ανένδοτου»¹⁰⁶, οι αναφορές της εκ νέου «συνοδοιορίας» επανέρχονται. Με αφορμή το συλλαλητήριο στο Ηράκλειο Κρήτης, στρέφεται κατά της Ένωσης Κέντρου που από κοινού με την ΕΔΑ προκαλούν *«οχλοκρατικές εκδηλώσεις»*, ενώ λίγο αργότερα για να προλάβει τυχόν συνεργασία Ε.Κ. και ΕΔΑ, προειδοποιεί τον Γ. Παπανδρέου πως *«ο Ελληνικός λαός ανεπιφυλάκτως*

¹⁰⁵ Ελλάς, φ.798, 30-10-1961

¹⁰⁶ Όπως αναφέρει ο Ηλίας Νικολακόπουλος, ο από τον Γεώργιο Παπανδρέου κηρυχθείς «Ανένδοτος Αγώνας» ήταν ο επιγραμματικός όρος *«μιας συνολικής αντιπολιτευτικής στρατηγικής με στόχο της τη διαρκή αμφισβήτηση της κυβερνητικής νομιμότητας»*, μετά τις εκλογές βίας και νοθείας του 1961 : Νικολακόπουλος Ηλίας (2011), ο. π., σ.44
Διπλωματική Εργασία

καταδικάζει τας μεθόδους του «ανενδότου αγώνος» που τελικά εξυπηρετεί μόνο «την επίτευξιν των ανομολογήτων αντεθνικών και προδοτικών επιδιώξεων του ΚΚΕ».¹⁰⁷ Παράλληλα, στα τέλη της ίδιας χρονιάς, αναφερόμενη στις γιορτές του «Μακρυγιάννη» στην Αθήνα, πληροφορεί το κοινό της πως με την παρουσία «της Α.Μ. του Βασιλέως, της Α.Β.Υ. του Διαδόχου, του Προέδρου της Κυβερνήσεως κ. Κ. Καραμανλή (...) ετελέσθη επιβλητική επιμνημόσυνος δέησις υπέρ αναπαύσεως της ψυχής των πεσόντων κατά το Δεκεμβριανόν κομμουνιστικόν κίνημα του 1944, 93 αξιωματικών, 123 Υπαξιωματικών και 220 χωροφυλάκων της Ε.Β.Χωροφυλακής, 52 αξιωματικών, 39 υπαξιωματικών και 104 αστυφυλάκων της Αστυνομίας πόλεων, 4 αξιωματικών και 5 πυροσβεστών του πυροσβεστικού Σώματος».¹⁰⁸

Στη διάρκεια του 1963, οι τίτλοι των άρθρων,,: «Αι εκλογαί την 3 Νοεμβρίου. Διελύθη η Βουλή-Αναμένεται ο κ.Καραμανλής. Ορκίζεται σήμερον νέα κυβέρνησις», «Επανέρχεται ήδη αεροπορικώς εκ Ζυρίχης ο αρχηγός της ΕΡΕ», «Ο αρχηγός της ΕΡΕ επισκέπτεται εντός των ημερών την Σάμον», «Προς δημιουργίαν καλλίτερου μέλλοντος», «Ο εγγυητής της ομαλότητος και ευημερίας» κλπ., μεταφέρουν το εκλογικό κλίμα και την προβολή του Καραμανλή, ενώ μετά τις εκλογές η αμηχανία της εφημερίδας εκφράζεται από τον λακωνικό τίτλο «Σκληρά η δοθείσα χθές μάχη», παραθέτοντας και τα τοπικά αποτελέσματα, με το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό της ΕΔΑ στο νησί (ΕΡΕ 51,6%, η Ε.Κ 24,9 % και η ΕΔΑ 22,3%). Στο τέλος του έτους το άρθρο με τίτλο «Αι δραματικά εξελίξεις εις τον πολιτικόν στίβον» αναφέρεται στην κρίση αρχηγίας της ΕΡΕ, την φυγή του Καραμανλή στο εξωτερικό, και την ανάληψη της ηγεσίας από τον Παν. Κανελλόπουλο.¹⁰⁹

Όσον αφορά στο «Κυπριακό», η δυσφορία του παραδοσιακά εθνικόφρονα χώρου προς τη Μ. Βρετανία εκφράζεται κυρίως στην διετία 1955-1956. Η εφημερίδα κατηγορεί την «κοσμοκράτειρα» που «είνε σήμερον υπόδικος της ανθρωπότητος, δια πάσαν πράξιν της. Και ακόμη διότι φονεύει στο Άντεν. Και ακόμη διότι κρατεί αλυσοδεμένην την Κύπρον. Και έτι περισσότερον διότι δια προσωπικά οφέλη διασπά τον ελεύθερον κόσμον.

¹⁰⁷ Ελλάδα, φ.812, 22-2-1962, «Η Ομαλότης» και φ.845,20-10-1962, «Η Καταδίκη»

¹⁰⁸ Ελλάδα, φ.853, 15-12-1962, «Τιμαί εις τους νεκρούς. Η δράσις της Χωροφυλακής»

¹⁰⁹ Ελλάδα, φ. 902, 14-12-1963

Και διότι προδίδει τα ιδεώδη με τα οποία εγαλουχήθησαν οι λαοί αυτοί που προσέφεραν εαυτούς σφάγια εις τον βωμόν της Ελευθερίας». ¹¹⁰ Και κατακρίνει την απορριπτική - για τη διεθνοποίηση του «Κυπριακού»- απόφαση, που «με ψήφους 28 έναντι 22 δεν ενεγράφη προς συζήτησιν εις τον ΟΗΕ», θεωρώντας υπεύθυνη τη Μ. Βρετανία και τον ΟΗΕ για τις ταραχές στο νησί, για τον λόγο του ότι άφησαν το ζήτημα εκκρεμές, ενώ στο ίδιο φύλλο, εκφράζει την αγανάκτησή της για τις κυνικές δηλώσεις του υπουργού των Εξωτερικών των ΗΠΑ κου Ντάλλες, που «λαβών ύφους αφεντικού διέτασσε τον υποτακτικόν (τον Παπάγο) να σφίξη εγκαρδίως τα αιμοστάζοντα χέρια των Τούρκων δολοφόνων δια να μην διαταραχθή η ...πτέρυξ του ΝΑΤΟ που έγινεν όχι για την ιδικήν μας ασφάλειαν αλλά δια τους μεγάλους δυτικούς. Και ακόμη ότι ώφειλεν η Ελλάς να μην λησμονή τα δολάρια της βοήθειας». ¹¹¹ Στο ίδια κλίμα λίγο αργότερα, οι πρώην σύμμαχοι Άγγλοι, παρουσιάζονται ως «οι δήμιοι με τα λευκά χειρόκτια, που όταν η μεγαλόνησος (Κύπρος) εδημιούργη πολιτισμόν διήγον αγεληδόν ζωήν πιθήκων κατά τον ιδικόν των ιστορικών κον Κάμερον», ενώ στην Στην ίδια σελίδα στο άρθρο με τίτλο «αι δύο φυσιογνωμία» γίνεται αντιπαράθεση μεταξύ Εθνάρχου Μακαρίου και στρατάρχη Χάρντιγκ, ο πρώτος ως «αναβαίνει επί κεφαλής των αγωνιστών της Ενώσεως τον Γολγοθάν της θυσίας υπέρ των ευγενεστέρων ιδανικών της αυτοδιαθέσεως και της ελευθερίας», ο δεύτερος ως «σφαγιαστής ψυχών ελευθέρων (...) εγκληματική και ανόσιος μορφή εστιγματισμένου στραγγαλιστού λαών τυραννουμένων». ¹¹² Πάντως στα 1956, το άρθρο «Η παγκόσμια αγανάκτησις συντρίβει τον αγγλικόν ιμπεριαλισμόν», σχετικά με τη σύλληψη του Μακαρίου, θεωρεί αμέτοχη την κυβέρνηση των ΗΠΑ. Στην επέτειο της 28^{ης} Οκτωβρίου της ίδιας χρονιάς, το Κυπριακό συνδέεται με την ημέρα, ζητώντας από τους νέους να ακολουθήσουν το παράδειγμα «Μεταξάδων και Διγενήδων», προβάλλοντας τον αγώνα της ΕΟΚΑ ως ένα άλλο έπος, αντίστοιχο με το αλβανικό. ¹¹³

¹¹⁰ Ελλάς, φ. 501, 23-7-55, «Ημείς και οι Άγγλοι» και φ.509, 24-9-55, «Το Κυπριακόν»

¹¹¹ Ελλάς, φ.509, 24-9-55, «Το Κυπριακόν» και «Πινακίδες»

¹¹² Ελλάς, φ.413, 31-10-1955, «Το δίδαγμα», και φ. 531, 15-3-1956

¹¹³ Ελλάς, φ. 561, 27-10-56, «Νιάτα και Ηρωισμοί»

Διπλωματική Εργασία

2.2.B Εφημερίδα Σαμιακών Βήμα

Στην περίοδο της διακυβέρνησης του Παπάγου η εφημερίδα εκθέτει κυρίως τα τοπικά προβλήματα που αφορούν ολόκληρο τον νομό Σάμου, αναφερόμενη συχνά στην Ικαρία και τους Φούρνους. Ένα μικρό, χαμηλών τόνων συνήθως πρωτοσέλιδο άρθρο αναφέρεται στα μείζονα πολιτικά πράγματα. Αναδεικνύεται κυρίως το μεγάλο θέμα της μετανάστευσης που αντικατοπτρίζει και την ένδεια του τόπου. Στα τέλη του 1953 μαθαίνουμε πως «500000 δέματα τροφίμων στέλνει η Αμερική εις τους Έλληνας», που θα βοηθήσουν την Ελλάδα και μάλιστα τη Σάμο που «θα περάσει πεινασμένα Χριστούγεννα». Συχνά ο έντονος τοπικισμός της εκφράζει την νοσταλγία του παρελθόντος, αποκαλύπτοντας μια παλαιότερη αίσθηση ταυτότητας που θεμελιώνεται στις διαφορές από τον «άλλο». Περιγράφοντας την περίοδο της Ηγεμονίας, όχι μόνο τονίζει τη διαφορά μεταξύ εποχών, αλλά και αναφέρεται εμμέσως σε μία πολιτισμική «ανωτερότητα» του νησιού. Είναι χαρακτηριστικό το άρθρο «*Δια την Κυβέρνησιν του Στρατάρχου*», όπου προβάλλεται το άλλοτε μεγαλείο του νησιού επί Ηγεμονίας, το προνομιακό της καθεστώ, η εν συνεχεία έκπτωση των προνομίων της, η εξαθλίωσή της, η σύγκριση με άλλα νησιά στα οποία δόθηκε προτεραιότητα από το ελληνικό κράτος όπως για παράδειγμα η «*μαμμόθρεπτος θυγάτηρ του Κράτους*» Ρόδος, η ευθύνη των τοπικών βουλευτών, η απαξίωση των κυβερνήσεων προς την ανατολική Ελλάδα, για να καταλήξει στην απόθεση των ελπίδων στη σημερινή κυβέρνηση του Παπάγου. Όπως φαίνεται και στο «*Από τα περίφημα ιστορικά γεγονότα της Λέκκας*», είναι έκδηλη η νοσταλγία για την εποχή της Ηγεμονίας, «*όταν τα κιούπια ήταν γεμάτα λάδι*», και προσωπικά ο Ηγεμόνας φρόντιζε να επισκέπτεται τα χωριά και να επιλύει με τις σοφές του παρεμβάσεις τα προβλήματα των απλών ανθρώπων».¹¹⁴ Είναι σαφής η παραπομπή στις περιπέτειες που ακολούθησαν την ένωση του νησιού με την Ελλάδα και τον μετέπειτα οικονομικό μαρασμό λόγω «ανίκανων» πολιτικών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.

¹¹⁴ Σαμιακών Βήμα, φ. 465, 27-1-1954, φ. 588, 25-7-56, σελ.2
Διπλωματική Εργασία

Την ίδια χρονιά, επ' ευκαιρία της «Εβδομάδος Διδασκάλου» (πρωτοβουλία του βασιλιά προκειμένου να «ορισθή μία εβδομάς προς εορτασμόν του προσώπου του Διδασκάλου»), η εφημερίδα δημοσιεύει επιστολή του μητροπολίτη Ειρηναίου, που προβάλλει το σχήμα της ελληνορθόδοξης εθνικοφροσύνης, που με κεφαλή τον Θρόνο αποτελεί ανάχωμα στις σκοτεινές υλιστικές θεωρίες των καιρών. Η επιστολή ξεκινά με την έννοια του διδασκάλου στην Αρχαία Ελλάδα, περνώντας στη συνέχεια στο πρόσωπο του Διδασκάλου Ιησού. Από τη σύμπτυξη «του Συνδυασμού του Ελληνισμού ως σχήματος και μορφής και του Χριστού ως πηγής εμπνεύσεως και δυνάμεως», προέκυψε το προϊόν της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που «ακτινοβόλησε ως Ελληνοχριστιανική Βυζαντινή Βασιλεία» που και «μετά την πτώση της υπήρξε η συνεκτική δύναμις του Γένους (...) Εντός αυτής της Ελληνοχριστιανικής παραδόσεως και της εξ αυτής ακτινοβολούσης λάμπσεως του Βυζαντινού μεγαλείου θεμελιούται η σύγχρονος πολιτική ζωή του Έθνους και ιεραρχοποιείται με κορυφαίαν αξία το Στέμμα, ως θεσμόν βαθείας Ιστορικής επιταγής ως έκφρασιν ενδόξου και μεγαλειώδους πνευματικής κληρονομιάς». Οι σύγχρονοι δάσκαλοι που είναι εμφορούμενοι από αυτές τις προαιώνιες αξίες έχουν υποχρέωση να «καταρτίζουν τας φάλαγγας της Νεότητος εις δυνάμεις αντιστάσεως εναντίον σκοτεινών οργανώσεων που επιζητούν με νέας υλιστικές κοσμοθεωρίας, να ανατρέψουν την πνευματικήν πορείαν της Ιστορίας...». ¹¹⁵

Είναι στα 1956 που συναντάμε αναφορές για την περίοδο του Εμφυλίου, που αντανακλούν το γενικά έντονο ύφος στον δημόσιο λόγο. Στο πρωτοσέλιδο άρθρο «Επί τη επετείο της Νίκης Γράμμου-Βίτσι» μαθαίνουμε για την τέλεση επιμνημόσυνης δέησης στην πλατεία Πυθαγορείου, χοροστατούντος του μητροπολίτη Ειρηναίου, και για τον εκφωνηθέντα λόγο του διευθυντή της νομαρχίας «περί της Νίκης του Γράμμου και της συντριβής των συμμοριτών εκ μέρους του γενναίου Ελληνικού Στρατού». ¹¹⁶ Στα 1957, δημοσιεύεται η «Προκήρυξις» του δημάρχου Ζήσιμου Θέμενη που καλεί τον Σαμιακό λαό να παραστεί στην υποδοχή «των Σεπτών και Λαοφιλών Βασιλέων» των οποίων η επίσκεψη στο νησί πρόκειται να εξυπηρετήσει «ευρύτερους κοινωνικούς σκοπούς και ανάγκας, ως προάγουσα την αντίληψιν υπέρ δεομένων στοργής και

¹¹⁵ Σαμιακόν Βήμα, φ. 434, 23-2-1953, σ.1 και 2

¹¹⁶ Σαμιακόν Βήμα, φ. 593, 31-8-1956

προνοίας απόρων κορασίδων».¹¹⁷ Στα τέλη του ίδιου χρόνου, το *Σαμιακόν Βήμα* υπεραμύνεται του ευνοούμενου βουλευτή Ιωάννη Σπύρου για την προσχώρησή του στην ΕΡΕ, και απαντά στις κατηγορίες άλλων τοπικών εφημερίδων. Στο άρθρο «*Η μετάστασις πολιτικών προσώπων θα σημάνη όφελος αντί ολέθρου δια την Σάμον*», η εφημερίδα στηρίζει τη «μετάσταση» του προβαλλομένου συνεχώς από αυτήν τοπικού βουλευτή Σπύρου, από το Λαϊκό Κόμμα στο κυβερνητικό στρατόπεδο της ΕΡΕ. Επισημαίνει πως κάτι τέτοιο δεν μπορεί να εκληφθεί ως προδοσία και μάλλον όφελος θα έχει για το νησί, «*την στιγμὴν μάλιστα αυτήν που έργα υψίστης σημασίας και κοινῆς ωφελείας εκτελούνται καθ'άπασαν την Ελλάδα*». Και συνεχίζει πως αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, «*την έξοδον της Σάμου από τον παροιμιώδη αυτής μαρασμόν και θα επελύοντο τμηματικῶς αν όχι αμέσως όλα εκείνα τα ζητήματα δια τα οποία άσκοπος θόρυβος γίνεται από το 1950 και εντεύθεν*». Δικαιολογούμενη στο άρθρο «*Το καφενεϊόν ομιλεί*», σχολιάζει πως «*Πας τις αντελήφθη τι συνέβη κατά τας τελευταίας εκλογάς. Λαϊκόν κόμμα και ΕΔΑ, Φιλελεύθερον και ΕΠΕΚ, Δημοκρατικόν και αυτή η ΦΔΕ, κόμματα δηλαδή με διαφόρους πεποιθήσεις, αρχάς και προγράμματα συνηνώθησαν δια την άλωσιν της αρχῆς. Ας αναλογισθῆ τώρα πας ορθῶς φρονῶν, τι θα συνέβαινεν εάν τα κόμματα αυτά κατέκτων την εξουσίαν και ας απαντήσουν οι μύωπες και οι διαστρεβλωταί της σημερινῆς ωφελίμου δια την Ελλάδα καταστάσεως, εάν ο εργολήπτης κ.Ν.Χρυσάκης θα εἶχεν εις την διάθεσίν του δραχμὴν δια να αντικαταστήσῃ τον κυβόλιθον της εμπορικῆς οδοῦ της πόλεως ταύτη δι ασφάλτου*».¹¹⁸ Στα 1958, στις κατηγορίες της εφημερίδας *Αγών* (του κεντρῶου πρώην νομάρχου Γρηγορίου) για συμμετοχή του βουλευτή Ιωάννη Σπύρου στη μεταξική «Εθνική Εταιρεία» και στο ότι ήταν συνεργός στις συλλήψεις πολιτῶν στο νησί, «*εις τας οποίας εἶχε προβεί τας παραμονάς της κηρύξεως του Πολέμου το Υπουργεῖον Δημ.Τάξεως*», η εφημερίδα απαντά πως η συγκεκριμένη οργάνωση «*Ἦτο δημιούργημα ενός μεγάλου ανδρός όστις παραλαβὸν την Ελλάδα εις το χεῖλος της αβύσσου και της καταστροφῆς εις ὁ ραγδαίως οδηγείτο, έσωσεν δια της χειρονομίας της 4ης Αυγούστου. Και όταν συνεκράτησε την εξάπλωσιν του κομμουνισμού όστις απείλει και τότε να συντρίψῃ την Ελλάδα έθεσεν ως*

¹¹⁷ *Σαμιακόν Βήμα*, φ. 624, 13-5-1957

¹¹⁸ *Σαμιακόν Βήμα*, φ. 647, 4-11-57 και φ. 648, 11-11-57

Διπλωματική Εργασία

πρόγραμμα όχι μόνον την ανασυγκρότησιν της χώρας από πάσης πλευράς αλλά προπαντός την αναζωογόνησιν και αναπτέρωσιν του εθνικού φρονήματος το οποίον έβλεπε με τα κομμουνιστικά κινήματα και με τας μαρξιστικάς θεωρίας. Ότι είχε σβήσει εντελώς». Σε επόμενο σχόλιο η εφημερίδα αναφέρει πως «η πολιτική ισχύς του Βουλευτού κ. Σπύρου κατόπιν μεταστάσεως προς την ΕΡΕ ηυξήθη κατά τοιούτον τρόπον, ώστε το σύνολον σχεδόν του Σαμιακού λαού να έχη προσχωρήσει πλέον ανεπιφυλάκτως προς αυτόν».¹¹⁹

Καθώς η έκδοση της εφημερίδας διακόπτεται πριν τις εκλογές του 1958, δεν μπορούμε να δούμε τις αντιδράσεις της για τα αποτελέσματα στη Σάμο, που διαψεύδουν τα ακριβώς προηγούμενα. Ακριβώς στην διακοπή της έκδοσης της εφημερίδας για έξι μήνες στο προηγούμενο έτος αναφέρεται η εφημερίδα στο επόμενο φύλλο της το 1959. Από τα συμφραζόμενα στο άρθρο «Η διακοπή» φαίνεται πως έριδες μεταξύ παραγόντων της εφημερίδας σχετικά με την προαναφερόμενη «μετάσταση» από το κόμμα των Φιλελευθέρων στην ΕΡΕ ήταν ο λόγος της διακοπής. Λίγο αργότερα, υπάρχει απάντηση με καθαρά απολογητική στάση στα σχόλια της εφημερίδας *Νέα Σάμος* που υπαινίσσεται οικονομικές συναλλαγές του ιδιοκτήτη του *Σαμιακού Βήματος* Κώστα Δούκα. Από την απάντηση φαίνεται πως η *Νέα Σάμος* είχε κατηγορήσει παράγοντες του *Σαμιακού Βήματος* πως «την πρωίαν ασπάζονται τα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων Ελευθεροφρόνων (Μεταξά), και Λαϊκού (Τσαλδάρη), την μεσημβριάν ορκίζονται εις τον αρχηγόν του κόμματος των Φιλελευθέρων κ.Βενιζέλον και το εσπέρας προσφέρουν γην και ύδωρ εις τον αρχηγόν του κόμματος της ΕΡΕ κ.Καραμανλήν».¹²⁰

Η εφημερίδα κυρίως εστιάζει στην «επιτυχή» οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας. Επικεντρώνει κυρίως σε τοπικά ζητήματα, όπως η οικονομία του νησιού και τα έργα που γίνονται ή που πρέπει να γίνουν, ενώ η πολιτική επικαιρότητα περιορίζεται στο να υπενθυμίζει την «πατρική» ιδιότητα του θρόνου με την ευκαιρία της άφιξης του βασιλιά Κωνσταντίνου στο νησί στις 24-4-59 για να μοιράσει βιβλιάρια

¹¹⁹ *Σαμιακόν Βήμα*, φ.659, 8-12-1958, «Τον δρόμον της προόδου»

¹²⁰ *Σαμιακόν Βήμα*, φ.665, 7-1-1959 και φ.712, 30-11-1959

προικοδοτήσεως «εις απόρους κορασίδας», ενώ όσον αφορά στα διεθνή ζητήματα, περιορίζεται σε κάποιες αόριστες αναφορές για την «αναιδή» συμπεριφορά της Βουλγαρίας.¹²¹ Ακόμα και το ύφος των καθαρά ιστορικών και εθνικών εορτών έχει μειωθεί και σε ένταση και σε μέγεθος, προφανώς και από τις απαιτούμενες από το ΝΑΤΟ καλές σχέσεις με την Τουρκία. Χαρακτηρίζει σε γενικές γραμμές την δεκαετία 1939-49, ως «περίοδον σκληρών υλικών και ψυχικών δοκιμασιών με τον πόλεμον, την κατοχήν και τον συμμοριτοπόλεμον» και την επόμενη 1949-59, ως «περίοδον θαυμαστής ανορθώσεως και σταθεροποιήσεως ελευθέρας δημοκρατικής ζωής» στην ίδια προοπτική της οποίας εντάσσεται το «Προσωρινόν Πενταετές Πρόγραμμα οικονομικής αναπτύξεως», για την εκβιομηχάνιση της χώρας.¹²²

Είναι στα τέλη του 1959 που βλέπουμε την εφημερίδα να επαναφέρει τα ΤΕΑ και την περίοδο του Εμφυλίου. Συγκεκριμένα το άρθρο του Χρήστου Ευαγγελάτου «Οι σκοποί του εράνου της Φανέλας του Στρατιώτου», σε στομφώδες ύφος εξυμνεί την ιδέα της βασίλισσας Φρειδερίκης που στο παρελθόν «έφερε κοντά τις πόλεις με τα πεδία του αγώνος». Τότε που «ήταν στιγμαί αγωνίας και απειλής. Τα πάντα εσείοντο και εκινδύνευον υπό την πυρίνην πνοήν της ερυθράς βίας, η οποία προσεπάθει να στραγγάλιση την ελευθερίαν, να ματαβάλη την χώραν εις κοιλάδα οδύνης και σιωπής. Εμάχοντο τότε οι στρατιώται μας, όπως αυτοί γνωρίζουν να μάχωνται. Επάλαιον με αυτοθυσίαν. Επάλαιον κοντά των οι άνδρες των ΤΕΑ και δια μίαν ακόμη φοράν το έπος επαναλαμβάνετο (...)». Τα ΤΕΑ που «αποτελούν τας θετικές, τας ασφαλείς εγγυήσεις, ότι δεν υπάρχει πλέον χώρος δια την ξενοκίνητον επιβουλήν».¹²³ Το ύφος προσιωνίζει τον έντονο εμφυλιοπολεμικό λόγο των επομένων ετών χωρίς όμως να μπορεί να διαπιστωθεί, καθώς υπάρχει κενό από τις αρχές του 1960 έως τον Μάιο του 1965.

Λιγосτές νύξεις για το «Κυπριακό» θίγουν τη στάση των συμμάχων, όπως στο άρθρο «του γυμνασιάρχου κ. Ευαγγέλου Τροβά», μία «αναδρομή της προσφοράς της Ελλάδας στην Ευρώπη, στον α και β παγκόσμιο πόλεμο, σε αντιπαράθεση με την αδιαφορία των Ευρωπαίων, τόσο στο 22 όσο και στο ζήτημα της Αλβανίας». Ο ίδιος, αναφερόμενος

¹²¹ Σαμακόν Βήμα, φ. 680, 25-4-59 και τ.690, 4-7-59

¹²² Σαμακόν Βήμα, φ. 700, 5-9-59, σελ.1, «Η προσεχής δεκαετία»

¹²³ Σαμακόν Βήμα, φ.712, 30-11-59, σ.3

στις αδικίες των μεγάλων τις εκλαμβάνει ως σκόπιμες: «Είμεθα μικροί διότι δεν μας θέλουν μεγάλους». Και το τραγικότερο, πως αυτή η αδικία προέρχεται από εχθρούς και όχι από φίλους.¹²⁴ Στο επετειακό φύλλο για την 25^η Μαρτίου του 1957, η «Διδασκαλική Ένωση Σάμου» σε επιστολή της τονίζει το καθήκον των δασκάλων να δημιουργούν «Έλληνες γνήσιους, Έλληνας με ψυχήν πραγματικά ελληνικήν και αδούλωτον, όπως την ψυχήν ενός Αυξεντίου και ενός Παλληκαρίδη».¹²⁵

¹²⁴ Σαμακόν Βήμα, φ. 577, 9-5-56, σ.1, «Ελλάς και σύμμαχοι» και φ. 587, 20-7-56, «Εμείς και οι Μεγάλοι», σ.1

¹²⁵ Σαμακόν Βήμα, φ. 618, 22-3-1957, Διπλωματική Εργασία

2.3: 1964-1967: ΠΡΙΝ ΤΟ ΤΕΛΟΣ

Οι εκλογές της 3^{ης} Νοεμβρίου του 1963, ματαίωσαν τη σιγουριά της Δεξιάς και του ίδιου του Καραμανλή, ανατρέποντας τις προβλέψεις και της Αμερικανικής πρεσβείας περί άνετης επικράτησης της ΕΡΕ. Η νίκη της Ένωσης Κέντρου επιβεβαίωσε τη νοθεία των προηγούμενων εκλογών και παράλληλα τη δυναμική του «Ανένδοτου» που μπόρεσε να συσπειρώσει αφενός παλαιούς βενιζελικούς και αφετέρου ομάδες κεντροαριστερών ψηφοφόρων. Νίκη που αποτέλεσε την αρχή εσωκομματικών εντάσεων για την ΕΡΕ, την σύγκρουση του Καραμανλή με το Στέμμα και την φυγή του στο εξωτερικό στις 9-12-1963. Τα μέτρα της νέας κυβέρνησης (ρύθμιση αγροτικών χρεών, καθιέρωση της δωρεάν παιδείας, απελευθέρωση πολιτικών κρατουμένων), σήμαιναν και την μετωπική σύγκρουση τόσο με την ΕΡΕ όσο και με τμήματα της Ε.Κ προσκείμενα στο «εθνικόν κέντρον», με αποτέλεσμα η κυβέρνηση με την ψήφο εμπιστοσύνης της ΕΔΑ να ζητήσει -προς δυσарέσκεια του Θρόνου- νέες εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 16-2-1964, και που εκτίναξαν την Ε.Κ στο 52,72%. Το αποτέλεσμα των εκλογών καταδείκνυε το ότι ο Γεώργιος Παπανδρέου μπόρεσε να εκφράσει τη δυναμική της κοινωνίας έχοντας μάλιστα «προσαρτήσει» και ψηφοφόρους της ΕΡΕ. Η απόπειρα κατάργησης θεσμών αυταρχισμού (π.χ. «Σπουδαστικό της Ασφάλειας»), παρακρατικών οργανώσεων, η διεξαγωγή της 2^{ης} Μαραθώνιας πορείας ειρήνης ένα χρόνο μετά τη δολοφονία Λαμπράκη, εξέφραζαν τη δυναμική της απόπειρας εκδημοκρατισμού και παράλληλα προωθούσαν το νέο πολιτικό δυναμικό της παράταξης που μετά το 1965 θα διαμόρφωνε το κεντροαριστερό ρεύμα, αφήνοντας πίσω παλαιότερα στελέχη που στη συνέχεια θα στήριζαν την «αποστασία». Οι δημοτικές εκλογές της 3-7-1964 επιβεβαίωναν στην πράξη τη μετατόπιση της προηγούμενης διαιρετικής τομής «εθνικόφρονες-μη εθνικόφρονες» στη νέα «Δεξιά-Αντιδεξιά» στη βάση της κοινωνίας, και την απομόνωση της ΕΡΕ σε αντίθεση με τη διεύρυνση του αντι-δεξιού μετώπου του οποίου οι αριστερές και

κεντροαριστερές συμμαχίες προσέδιδαν στην ΕΔΑ ισχυρή παρουσία στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.¹²⁶

Η ρητορική της Δεξιάς με αναφορές στα Δεκεμβριανά και τον κίνδυνο κομμουνιστικών εξεγέρσεων έβρισκε απέναντί της το αντι-δεξιό μέτωπο που παρακάμπτοντας την περίοδο του Εμφυλίου αναφερόταν στην περίοδο της Κατοχής προτάσσοντας το μεγαλείο της Εθνικής Αντίστασης, σφυρηλατώντας την ταυτότητά του μέσα από τις επιτελεστικές λειτουργίες των εορτών της απελευθέρωσης της Αθήνας από τους Γερμανούς και τον «Γοργοπόταμο» του οποίου ο εορτασμός της επετείου την ίδια χρονιά (29 Νοεμβρίου 1964), κατέληξε σε 13 νεκρούς και δεκάδες τραυματίες από έκρηξη νάρκης. Το γεγονός φρόντισε να το εκμεταλλευθεί ο δεξιός εθνικόφρων λόγος, όπως άλλωστε φάνηκε στις δηλώσεις του Κανελλόπουλου, που αποκάλεσε τον Ηλία Ηλιού «*αρχηγό παράταξης σφαγέων και δολοφόνων*».¹²⁷ Στόχος της ΕΡΕ ήταν σε κάθε προσπάθεια εκδημοκρατισμού από μέρους της Κυβέρνησης (αλλαγές στο στράτευμα, περιορισμός της επιρροής του ΙΔΕΑ, εκπαιδευτικό, απελευθέρωση πολιτικών κρατουμένων κλπ.), μέσα από την εμφυλιοπολεμική ρητορική να αποδίδει την ενοχή στην Ε.Κ, για την άνοδο της ΕΔΑ, της οποίας μάλιστα η δυναμική ισχυροποιούταν μέσα από τη σύσταση της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη που αποτελούσε μόνιμο στόχο του δεξιού Τύπου.

Η νέα δυναμική εκτός από την διατάραξη των σχέσεων της Κυβέρνησης με το Παλάτι και τους Αμερικανούς, σήμαινε εσωκομματικές προστριβές και για την ίδια την Κυβέρνηση, με αποτέλεσμα την παραίτηση του Ανδρέα Παπανδρέου, στον οποίο επιτίθετο η εφημερίδα *Ελευθερία*, εκπροσωπώντας την ομάδα Μητσοτάκη και το «εθνικόν» κέντρο, ενώ ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ζητούσε την έγκριση από τους Αμερικανούς για την ανατροπή του Γεωργίου Παπανδρέου. Παράλληλα η μάχη για τον έλεγχο του στρατεύματος ώθησε στην τελική σύγκρουση του αρχηγού της Ένωσης Κέντρου με το Παλάτι, και τις υποθέσεις «Περικλής» και «Ασπίδα» να μονοπωλούν τον ημερήσιο Τύπο, ενώ ο Ηλίας Ηλιού στις 23-6-1965 μιλούσε για τη «στημένη»

¹²⁶ Νικολακόπουλος Ηλίας (2013), ο .π., σ.328-329, 343,365

¹²⁷ Ο .π., σ. 347

δολιοφθορά στον Έβρο και τη σχέση της με το σχέδιο «Περικλής», συνδέοντάς την με τον εν δυνάμει δημιουργό ενός μελλοντικού «βασιλείου του φόβου». Είκοσι ημέρες αργότερα, στις 15 Ιουλίου 1965, ο Γεώργιος Παπανδρέου θα ανατραπεί από το Παλάτι, ενώ στις 70 ημέρες που ακολούθησαν, οι μαζικές συγκεντρώσεις γνωστές ως «Ιουλιανά» συντάραξαν την Αθήνα, στιγματίστηκαν από την εν ψυχρώ δολοφονία του Σωτήρη Πέτρουλα από το δεξιό παρακράτος και έστρεψαν μεγάλες λαϊκές μάζες κατά του θεσμού της βασιλείας που για μία ακόμα φορά γινόταν σύμβολο εθνικού διχασμού. Χρειάστηκε μία αποστασία σε τρεις δόσεις προκειμένου να σχηματισθεί κυβέρνηση από τους ηττημένους των εκλογών το 1964. Το πολωτικό κλίμα προμήνυε αυτό που θα συνέβαινε λίγο αργότερα, αναδεικνύοντας προφητική την προειδοποίηση του προέδρου της ΕΔΑ.¹²⁸ Η επερχόμενη δικτατορία του 1967, θα έβαζε τέλος σε μια περίοδο αβέβαιων βημάτων εκδημοκρατισμού.

2.3.A Εφημερίδα *Ελλάς*

Τις παραμονές των εκλογών του Φεβρουαρίου του 1964 η εφημερίδα σχολιάζει πως «*Ηρκεσε διακυβέρνησις του τόπου πενήντα ημερών δια να αντιληφθή ο τόπος πώς η Ένωσις Κέντρου σκέπτεται να διοικήση εις το μέλλον αν τυχόν επιτύχη έναντι των αντιπάλων πολιτικών οργανισμών. Όμως αυτό δεν πρόκειται να γίνει. Διότι αν χθές ο λαός ευρέθη ανέτοιμος, εφησυχάζων ως βέβαιος δια την νίκην, τώρα θα δώση μάχην*». Την επομένη των εκλογών λακωνικά πληροφορεί: «*Σκληρότατος ο χθεσινός εκλογικός αγών... Η Ένωσις Κέντρου λαμβάνει 54%. Ο κ. Παπανδρέου σήμερον εις τα Ανάκτορα*».¹²⁹

Σε τοπικό επίπεδο, το άρθρο «*Η στήλη*» πληροφορεί πως «*Εγνώσθη ότι εις διάφορα σημεία της Χώρας όπου η Χωροφυλακή κατά την διάρκειαν του συμμοριτοπολέμου*

¹²⁸ Ο. π., σ.348-371 και

Νικολακόπουλος Ηλίας,(2011), ο. π., σ.55-61

¹²⁹ *Ελλάς*, φ. 906, 22-1-1964, και φ. 910, 17-2-1964

Διπλωματική Εργασία

ηγωνίσθη και έγγραψεν ωραίας σελίδας ιστορίας, πρόκειται ν' ανεγερθούν αναθηματικά στήλαι εις τας οποίας θα εγχαραχθούν τα ονόματα των μαχητών οίτινες έπεσαν ηρωικών μαχόμενοι υπέρ Πατρίδος. Τοιαύτη στήλη θα πρέπει αναμφιβόλως ν' ανεγερθή και να τιμάται και ενταύθα. Διότι εις την Σάμον η Χωροφυλακή επολέμησεν καίτοι ανεκπαίδευτος δι' ένα αγώνα ως εκείνος, όχι μόνον σκληρά αλλά κυριολεκτικώς εις την πρώτην γραμμήν, υπήρξαν δε στιγμαί κατά τας οποίας υπέστη παντελώς μόνη το βάρος. Το γεγονός τούτο μαρτυρεί κατά τρόπον αδιάψευστον ο πίναξ των ηρωικών νεκρών, ο περιλαμβάνων πενήκοντα και πλέον ονόματα αξιωματικών και οπλιτών που έπεσαν μαχόμενοι εις την νήσον μας.»¹³⁰

Σχετικά με το κύμα απεργιών στην πρωτεύουσα η εφημερίδα θεωρεί υπεύθυνη την Ε.Κ: «Αναμφιβόλως ο κ.Πρωθυπουργός φέρει μέρος της ευθύνης με τας διακηρύξεις του. Χθες είχομεν πορείας προς το Καστρί, κατόπιν εις τους δρόμους. Τώρα έχομεν απεργίας παντοειδείς, πολλές άνευ περιεχομένου, άλλας εκβιαστικές, άλλας με κίνητρα πολιτικά».¹³¹ ενώ παράλληλα υπάρχει συχνή παρουσία άρθρων με θέμα το Κυπριακό ζήτημα, που έχουν κοινή συνισταμένη την δυσαρέσκεια για τη στάση των Βρετανών. Οι τίτλοι εξάλλου είναι χαρακτηριστικοί: «Το Κυπριακόν», «Η ανοχή», «Το μήνυμα του Βασιλέως Παύλου», «Αι συνομιλίας», «Όταν η Ελλάς εθυσιάζετο», «Η πολιτική της Μεγ. Βρετανίας έναντι της μικράς Ελλάδος»¹³²

Από το 1965, πληθαίνουν τα άρθρα με αναφορές για την περίπτωση -και επιθυμία απ' ό,τι φαίνεται- δικτατορίας. Με αφορμή την όξυνση μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, η Ελλάς κατηγορεί και τις δύο πως αναβιώνουν κλίμα εθνικού διχασμού και σημειώνει πως «Αι ημέραι μας ομοιάζουν ολίγον με εκείνας του 1936 και όσον παρέρχονται τόσον περισσότερον. Και τότε ο λαός είχεν αρχίσει ν' αγανακτή από την κατάστασιν, από την ρουσφετολογίαν, την συναλλαγήν, την διαμάχην. Έως ότου εξεπήδησεν η δικτατορία, η οποία έστειλε τον κάθε γίγαντα της Βουλής σπίτι του».¹³³ Με αφορμή την ορκωμοσία της κυβέρνησης Τσιριμώκου, σχολιάζει πως «αι σημεριναί εν

¹³⁰ Ελλάς, φ. 914, 18-3-1964

¹³¹ Ελλάς, φ. 944, 13-11-1964, «Τα συμβαίνοντα»

¹³² Ελλάς, φ. 885, 887, 904 (1963) και φ.930, 933, 934 (1964)

¹³³ Ελλάς, φ. 957, 3-3-1965, «Η Διαμάχη»

Διπλωματική Εργασία

τη Βουλή δυνάμεις(...) αδυνατούν να παρουσιάσουν ή και να ενισχύσουν απλώς μίαν Κυβέρνησην μάλιστα προεδρευομένην από τον χθεσινόν υπουργόν της κυβερνήσεως των βουνών» και αναφερόμενη στις αντεγκλήσεις και αλληλοκατηγορίες στη Βουλή, καταλήγει: «Δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι η δικτατορία είναι κάτι το άθλιον (...) Αλλά εδώ συμβαίνει κάτι άλλο. Ο κοινοβουλευτισμός χρεωκοπεί συνεχώς, αντί ν' ανέρχεται. Και η χώρα πολιτικώς οπισθοδρομεί αντί να προχωρή. Όμως όλα αυτά που γίνονται δεν εξυπηρετούν την αριστεράν που τρίβει τα χέρια της; (...) Δεν θα ήτο καλύτερον(...) να κυβερνηθώμεν από μίαν κυβέρνησην είκοσι εντίμων Ελλήνων, που έφθασαν εις τα ανώτατα αξιώματα κατόπιν μόχθου δεκαετιών, έχοντες το μέτωπον λευκόν; Διατί όχι;»¹³⁴

Αντί αναφορών στα Ιουλιανά και την δολοφονία του Σωτήρη Πέτρουλα, η εφημερίδα αντισταθμιστικά επικεντρώνει στην πολιτική αστάθεια, προτείνοντας ως αναγκαία λύση την δικτατορία: «Πορείες, απεργίες, συμπλοκές, εκτραχηλισμός του τύπου, ύβρεις(...) Ίσως να σφάλωμεν αλλά νομίζομεν ότι εκεί που εφθάσαμεν δεν υπάρχουν άλλα περιθώρια. Εκλογαί ή δικτατορία. Δεν θέλομεν τας πρώτας, οδηγούμεθα εις την δευτέραν. Είναι όμως ορθόν; Και ερωτώμεν: έως πότε θα μένη έτσι το κράτος να κλυδωνίζεται; Πρέπει να ευρεθή κάποια λύσις».¹³⁵

Μπαίνοντας στα 1967, τα πρωτοσέλιδα της εφημερίδας, «Προς εκλογάς», «Εισήλθεν εις οξύτητα ο ανταγωνισμός των κομμάτων», «Θα είναι απρόσκοπτοι και μετά τας εκλογάς αι πολιτικά εξελίξεις;», αντικατοπτρίζουν το πολιτικό κλίμα και τον πόλεμο των παρασκηνιακών κινήσεων.¹³⁶ Τρεις εβδομάδες πριν το πραξικόπημα το άρθρο «Προς δύο βουλευτικές εκλογάς εντός του 1967;», θα καταλήξει: «Υπάρχουν, τέλος, και οι φρονούντες, ότι παρ' όλα αυτά τα λεγόμενα εκλογαί δεν θα προκηρυχθούν, καταβαλλομένης νέας προσπαθείας δια νέον πάλιν σχήμα, με αντικειμενικόν πάντοτε σκοπόν την ψήφισιν της Απλής Αναλογικής. Άλλοι πάλιν κύκλοι φθάνουν μέχρι και του να πιστεύουν ότι δεν πρέπει να αποκλείεται και συνταγματική ακόμη εκτροπή».¹³⁷

¹³⁴ Ελλάς, φ. 977, 23-8-1965, «Τα περίεργα» και φ. 981, 30-9-1965, «Διατί όχι;»

¹³⁵ Ελλάς, φ. 1017, 17-7-1966, «Η Λύσις»

¹³⁶ Ελλάς, φ. 1039, 13-1-1967, φ. 1041, 28-1-1967, φ.1044, 18-2-1967

¹³⁷ Ελλάς, φ. 1049, 27-3-1967

2.3.B Σαμακόν Βήμα

Η σκληρή πολιτική αντιπαράθεση μεταφέρεται και σε τοπικό επίπεδο μεταξύ εφημερίδων και υποψηφίων κάνοντας να φανούν στα δημοσιεύματα ονόματα και γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου, μέσω της πολεμικής που ασκεί η εφημερίδα στην Ένωση Κέντρου. Η επίθεση της εφημερίδας στον Γεώργιο Παπανδρέου γίνεται μέσω των επικρίσεων κατά του κεντρικού βουλευτή -και πρώην νομάρχη Σάμου στην περίοδο του τοπικού Εμφυλίου- Γρηγορίου, τον οποίον κατηγορεί για τις αντιπαράθεσεις του με την ΕΡΕ, την οποία, «ως άλλος Σκιπίων ο Αφρικανός θέλει να την κατεδαφίση εκ θεμελίων». ¹³⁸ Στο πρωτοσέλιδο του επόμενου φύλλου που υπάρχει στα ΓΑΚ Σάμου, αυτό της 15-1-1966, υπογραμμίζει πως «απεκαλύφθη εις όλην της την έκτασιν η Φαυλότης και Ανικανότης της εικοσαμήνου Κυβερνήσεως της Ε.Κ. Στοιχεία αδιάσειστα και αδιάψευστοι αριθμοί συνέθεσαν την εικόνα της κομματικής κραιπάλης και του οργίου των φαύλων παροχών, συνεπεία των οποίων κατεβαραθρώθη η υπό της ΕΡΕ παραδοθείσα ανθηρά οικονομία...». ¹³⁹

Ένωση Κέντρου και ΕΔΑ αποτελούν το κόκκινο πανί για την ΕΡΕ και την εθνικόφρονα δεξιά, όπως στη διάρκεια 1950-1952 ο Πλαστήρας και η Αριστερά. Η εφημερίδα καλεί τον Γεώργιο Παπανδρέου να απαντήσει στη Βουλή στις κατηγορίες «εκ μέρους των προχθεσινών συνεργατών του» -των αποστατών- και τον παρομοιάζει με «Ναυαγό» που «συνέθεσε ομάδα κεκρακτών εκβαλλόντων ανάρθρους κραυγάς εν τε τη Βουλή και τω πεζοδρομίο. Βάλλει εναντίον των πάντων συνεπικουρούμενος από την ΕΔΑ, διότι άνευ αυτής είναι αδύνατον να πορευθή προς εξώστην τινα». ¹⁴⁰ Στόχος της εφημερίδας η αποδόμηση των συνθημάτων των λαϊκών κινητοποιήσεων με διάχυτη την ειρωνεία και ταύτιση των εχθρικών παρατάξεων με «πεζοδρόμιο»: Στο πρωτοσέλιδο «Ο Σεισμός των Απόκρεω» σχολιάζει: «Μόνον η Σάμος δεν εδονήθη από τον πραγματοποιηθέντα την 16^{ην} Φεβρουαρίου Παπανδρεικόν σεισμόν εις την πλατείαν του Καυθώνος των Αθηνών, του οποίου την ΑΡΙΣΤΕΡΑΝ βοήν, μόνον την καρδίαν του

¹³⁸ Σαμακόν Βήμα, φ.972, 31-5-1965, «Ο ναρκωμένος όφιος»

¹³⁹ Σαμακόν Βήμα, φ.999, 15-1-1966, «Αδίστακτοι δημοκόποι»

¹⁴⁰ Σαμακόν Βήμα, φ.1000, 24-1-1966, «Κρύπτεται» και φ.1001, 31-1-1966, «Ο Ναυαγός»

Διπλωματική Εργασία

φιλοξενηθέντος ομιλητού ηγαλλίασεν...Αι ιαχαί , οι βρυχηθμοί, να φύγη η ψευδοκυβέρνησις, τα συνθήματα των Εδάδων των εναγκαλισθέντων τους Κεντρικούς δίκην ερωτευμένων ζευγών, ως εκείνα, το Ουάν-Ουάν-Φόρ, το Ένα-Ένα-Τέσσερα (...) προξενούν (...) την αηδία των συνετών και εύ φρονούντων Ελλήνων (...)» Και καταλήγει: «Η άλωσις της Πρωθυπουργίας δεν γίνεται με ανενδότες αγώνας, με πορείας και σεισμούς αντικειμένους εις την ΑΡΕΤΗΝ και με καθοδήγησιν της νεολαίας εις το ΔΩΡΕΑΝ πεζοδρόμιον και το δωρεάν θραύσμα βιτρινών τε και κεφαλών αντιθέτων προς αυτήν οπαδών». ¹⁴¹

Στα αιτήματα και το κλίμα διαμαρτυρίας της μεγάλου τμήματος της κοινωνίας, στον Ανένδοτο, στις Πορείες Ειρήνης, στον 1-1-4, στην δωρεάν παιδεία, η εφημερίδα απλώς αντιπαραθέτει την -με κεφαλαία γράμματα- «ΑΡΕΤΗΝ» των εύ φρονούντων - εθνικοφρόνων δηλαδή- Ελλήνων, ενώ οι διαμαρτυρόμενοι αποτελούν το «ΔΩΡΕΑΝ πεζοδράμιο». Και επιτίθεται κατά του Γεωργίου Παπανδρέου που παρασύρει «τον χύδην όχλον(...) και υποβοηθεί το ακατασίγαστον πάθος του αρχιανενδότου προς άλωσιν της εξουσίας με αντικειμενικόν όμως σκοπόν, της μετατροπής εν ευθέτω χρόνω της Δημοκρατίας εις Λαοκρατίαν. Άνευ της Βοηθείας της ΕΔΑ άνευ σχηματισμού των Λαϊκών μετώπων, άνευ της πριμοδοτήσεως και άνευ της παροχής -προς το παρόν- ΓΗΣ και ΥΔΑΤΟΣ εκ μέρους της Αριστεράς, εις την Ένωσιν Κέντρου, αύτη προ πολλού θα είχε διαλυθεί...», ενώ σε επόμενο φύλλο με αφορμή τις δηλώσεις του Παπανδρέου πως δεν επιδιώκει καμία συνδιαλλαγή με τον θρόνο, πως συνεχίζει τον «Ανένδοτο» και πως ζητά άμεσες εκλογές, η εφημερίδα επισημαίνει πως «πρέπει ο εθνικόφρων πολιτικός κόσμος, της Κυβερνήσεως κυρίως περιλαμβανομένης, να κατανοήση τα καθήκοντά του». ¹⁴²

Προβάλλει παράλληλα την κατά τη γνώμη της αρνητική εμπειρία της Ένωσης Κέντρου στο τοπικό επίπεδο: Στο πρωτοσέλιδο άρθρο «Της Σάμου...τα δάκρυα», επιτίθεται - ξανά- στον «κεντρώο Βουλευτή» (Γρηγορίου) που «σιωπά επιμελώς για τους «Λαμπράκηδες» και τους σκληρούς πυρήνας της ΕΔΑ τους ενισχύοντας παντοιοτρόπως

¹⁴¹ Σαμιακόν Βήμα, φ. 1003, 2-2-1966

¹⁴² Σαμιακόν Βήμα, φ. 1005, 10-3-1966,σελ.1, «Γη και ύδωρ» και σελ.3,«Η Συνδιαλλαγή»
Διπλωματική Εργασία

τον εσβεσμένον πλέον αστέρα του Καστρίου». Συνεχίζει πως η Σάμος «εισήλθεν εις την οδόν την άγουσαν προς τα Σόδομα και τα Γόμορα...Η καπνοφυτεία εμειώθη...η ναυπηγεία χωλαίνει...Χείρες αγροτικάί δια την όργωσιν των αμπελώνων δεν ευρίσκονται...Η ΔΩΡΕΑΝ παιδεία θα επαυξήση την απομάκρυνσιν των αγροτοπαίδων εκ της γης...» Και καταλήγει: «ΕΝΙΚΗΣΕΝ η Δημοκρατία, ενίκησαν αι πορείαι, ενίκησαν οι αηδείς καταστάντες ανένδοτοι αγώνες...»¹⁴³ Δικαιολογώντας την Αποστασία, συνδέει το τοπικό με το εθνικό πολιτικό περιβάλλον: στο «Το κόμμα της ΕΡΕ Σάμου βάλλεται κατά βούλησιν», σημειώνει πως «η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΗΣ ΣΚΑΠΑΝΗΣ η παιανίζουσα απ' άκρου εις άκρον της Σάμου μέχρι του 1963 χαρμόσυνα εμβατήρια(...) αφής ανήλθεν εις την εξουσίαν πατήρ και υιός, η σκαπάνη ετέθη εις την εφεδρείαν(...) την δε θέσιν αυτής κατέλαβεν η μουσική της γλώσσης παιανίζουσα διαρκώς την νίκην της Δημοκρατίας μέχρι της ημέρας εκείνης, της 15ης Ιουλίου 1965 καθ' ήν οι σοβαρότεροι, επιτελείς του κ.Παπανδρέου, τον εγκατέλειψαν, μη αντέχοντες περισσότερον εις (...) εναγκαλισμούς μετά της άκρας αριστεράς(...)». Και προβάλλει τον εκπρόσωπο της κεντρίας παράταξης βουλευτή Γρηγορίου ως «ξένο» προς τα συμφέροντα της Σάμου, μέσα από άρθρο του βουλευτή Ι. Σπύρου, που τον χαρακτηρίζει ως «εξ Αρκαδίας Βουλευτή Σάμου(...) που ουδέποτε ενδιαφέρθη για τα ζητήματα της Σάμου, καταγινόμενος τότε με τα βασανιστήρια της Αεροπορίας και τότε με ανάλογα τέτοια θέματα...» υπονοώντας πως είναι ξένος και ως ξένος αδιάφορος προς τα τοπικά προβλήματα.¹⁴⁴

Ο Γεώργιος Παπανδρέου χαρακτηρίζεται ως ο «Σπορεύς της Ανωμαλίας» που «...εισπράττει δια της αριστεράς χειρός του τους επαίνους της ΕΔΑ την οποίαν ουδέποτε έψεξε» και «αγάλλεται βλέπων τον ερυθρόν όγκον κρατούντα πλακάτ και πλαισιώνων τας πορείας του».¹⁴⁵ Παράλληλα από τον Σεπτέμβριο του 1966 η εφημερίδα σε πρωτοσέλιδες συνέχειες «Το Δεκαοκτάμηνον του θριαμβευτού και η Ιουλιανή κρίσις» επιτιθέμενη στην Ένωση Κέντρου με βασικό άξονα την συνοδοιπορία με την Αριστερά και υπεραμύνεται της ΕΡΕ στις κατηγορίες εναντίον της για οικονομικά σκάνδαλα

¹⁴³ Σαμακόν Βήμα, φ. 1011, 29-4-66

¹⁴⁴ Σαμακόν Βήμα, φ.1022, 13-7-1966, «Ο γενναίος χαρτοπόλεμος»

¹⁴⁵ Σαμακόν Βήμα, φ.1023, 29-7-1966, «Ο Σπορεύς της Ανωμαλίας»

Διπλωματική Εργασία

(ΔΕΗ, Αλουμίνιο κλπ.) και στη συμμετοχή της στο σχέδιο «Περικλής». Συχνά η εφημερίδα εντάσσει στο λόγο εμφυλιοπολεμικά νοήματα, στρεφόμενη παράλληλα κατά του Ανδρέα Παπανδρέου, του οποίου «*Αι διάτοροι ιαχαί αίτινες ηκούσθησαν προχθές εις την Θεσσαλονίκην κατά την υποδοχήν του κλιμακίου των Βουλευτών της Ενώσεως Κέντρου υπό τον Υποκαίσαρα, θα συγκινήσουν άραγε τους Βενιζελογενείς ή θα τας ανεχθούν δια να διαπιστωθή η ύπαρξις του Λαϊκού Μετώπου, αφού αι ιαχαί ήσαν κεντρώαι μεμιγμέναι κατά τρόπον αδελφικόν με τας τοιαύτας της ΕΔΑ. Εις τας μικροπονηρίας του πατρός ότι δεν δέχεται καμμίαν συνεργασίαν μετά της άκρας αριστεράς απαντά ο υιός κατ' άλλον τρόπον και ερωτώμεν. Μήπως το κόμμα της Ενώσεως Κέντρου απέκτησε δύο αρχηγούς εκ των οποίων ο εις οδεύει προς τον Πύργον της Βαβέλ και ο έτερος πορεύεται προς τον παράδεισον εκείνον από τον οποίον η Ελλάς εδοκίμασε το όζος και την χολήν;*»¹⁴⁶ Και συνεχίζει: «*Τότε και μόνον θα αναπνεύση ολόκληρον το Ελληνικόν Έθνος όταν αποσυρθούν της πολιτικής ο κ. Γ. Παπανδρέου και ο υιός αυτού. Εάν ήρετο η θολή ατμόσφαιρα η οποία επροξενήθη εις την Ελλάδα με την γεροντικήν ανένδοτον νοοτροπίαν με τας νίκας της Δημοκρατίας αίτινες ηλεκτρίζουν μόνον εκείνους που πιστεύουν εις τους Θεούς της Σιβηρίας, και με τας «ασπίδας» ο Ελληνικός λαός θα εύρισκε την ησυχίαν του η δε πολιτική ζωή θα εξελίσσετο ομαλώς, χωρίς λαϊκά μέτωπα άτινα σκοπόν έχουν να αναβιβάσουν και αύθις εις την αρχήν τον Καστροκαίσαρα προς εκπλήρωσιν των σκοπών της άκρας αριστεράς ήτις και αρκετόν έδαφος έχει κερδίσει, από της εποχής εκείνης, καθ'ήν η Ένωσις Κέντρου εδέχθη την πριμοδότησιν της ΕΔΑ».*¹⁴⁷

Στη διετία 1965-1967, το *Σαμιακόν Βήμα* χωρίς να χάνει το τοπικιστικό προφίλ του, φροντίζει να προβάλλει το γενικό έντονο πολιτικό κλίμα πολύ περισσότερο από την προηγούμενη περίοδο. Μία υπόθεση που μπορεί να γίνει, είναι πως ο ...οίστρος του *Σαμιακού Βήματος* υπεραμύνεται των καταγγελιών εναντίον της εφημερίδας περί αστάθειας πολιτικών επιλογών, και αφορά σε δημοσιογραφικό ανταγωνισμό στον ίδιο πολιτικό χώρο. Ήδη πριν τις εκλογές του 1961, η *Ελλάς* με σειρά πρωτοσέλιδων άρθρων ακριβώς με τον τίτλο «Φύλλα ποιότητας», αμφισβητεί την πολιτική εντιμότητα

¹⁴⁶ *Σαμιακόν Βήμα*, φ. 1029 (20-9-1966, σ. 3, «*Αι Ιαχαί*»

¹⁴⁷ *Σαμιακόν Βήμα*, φ. 1032 (14-10-1966), σ.1, «*Ανένδοτος Νοοτροπία*»

Διπλωματική Εργασία

τόσο του Σαμιακού Βήματος, όσο και του ευνοουμένου του υπογήφιου με την ΕΡΕ βουλευτή Ιωάννη Σπύρου, «αντίπαλου» του -επίσης με την ΕΡΕ- στηριζόμενου από την ίδια (Ελλάς), Κοτσώνη. Ενδέχεται οι πύρινοι λόγοι της εφημερίδας να προσπαθούν να πείσουν για την «ποιότητα» της εθνικοφροσύνης της.¹⁴⁸ Στο ίδιο διάστημα, κοινή επιλογή των δύο εφημερίδων είναι η μη αναφορά στον όρο «αποστασία».

2.3.Γ Εφημερίδα Δημοκρατική

Αξιότιμε κ.Διευθυντά,

Παρακαλούμε να δημοσιεύσετε στην εφημερίδα σας την παρακάτω επιστολή μας. Με την ευκαιρία της Πρωτοχρονιάς, που άλλη μια φορά μας βρίσκει στις φυλακές κρατουμένους για τις ιδέες μας, στέλνουμε θερμές ευχές στους συμπατριώτες μας Ικαριώτες και Σαμιώτες. Πέρασαν 14 μήνες από τότε που ο κ. Πρωθυπουργός εδήλωσε επίσημα ότι «το πρόβλημα των πολιτικών κρατουμένων δέον θεωρείται λελυμένον». Εμείς όμως βρισκόμαστε στις φυλακές παρά το ότι είμαστε αθώοι, όπως το έχουν διακηρύξει δημοσίως οκτώ Υπουργοί της σημερινής Κυβερνήσεως και περισσότεροι από 30 βουλευταί της Ε.Κ. Την πεποίθησή τους για την αθωότητά μας εξέφρασαν και πρόσφατα με διακήρυξή τους εκατοντάδες νομικοί των πιο διαφορετικών πολιτικών τάσεων. Κι ενώ εδηλώθη από την Κυβέρνηση ότι ο ν.375 είναι ασυμβίβαστος με την ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος και προβλέπεται η κατάργησή του στο κατατεθέν νομοσχέδιο, εμάς που καταδικασθήκαμε με τον αντισυνταγματικόν αυτό νόμον μας κρατάει στις φυλακές. Έτσι το νομοσχέδιο «περί καταργήσεως των εκτάκτων μέτρων» αφήνει άλυτο το πρόβλημα των πολιτικών κρατουμένων. Απευθυνόμεθα σ' όλους που αγωνίστηκαν για την δημοκρατική νίκη του Φεβρουαρίου, σε όλους που θέλουν την αποκατάσταση της δημοκρατίας και ζητούμε να υψώσουν την φωνή τους για να

¹⁴⁸ Ελλάδα, φ.735, 1-7-1960, 767, 9-3-61, 774, 6-5-61, 775, 13-5-61, 776, 20-5-61, 777, 27-5-61, 778, 3-6-61, 779, 10-6-61, 780, 17-6-61

καταργηθούν πραγματικά τα έκτακτα μέτρα, για να απολυθούν όλοι οι πολιτικοί κρατούμενοι.

Μετά τιμής Στέφανος Παπαγιάννης, πολιτικός κρατούμενος¹⁴⁹

Η εφημερίδα εκδίδεται στο Καρλόβασι από τον Αλέξη Σεβαστάκη, «Δικηγόρου Δρος Νομικής υποψηφίου Βουλευτού της ΕΔΑ Σάμου» και όπως φαίνεται και στο άνω παράθεμα, μέλημά της είναι η προβολή των διωγμών που συνεχίζει να υφίσταται η Αριστερά. Όπως αναφέρει στο πρώτο φύλλο, «κάνει την εμφάνισή της σε μία κρίσιμη πολιτική στιγμή. Παρουσιάζεται στον λαό του Νομού Σάμου στις παραμονές μιας μεγάλης εκλογικής αναμετρήσεως που το αποτέλεσμά της θα επηρεάσει την πολιτική ζωή της χώρας για πολλά χρόνια». Στο πρώτο φύλλο υπογραμμίζεται η αξία της φωνής της Αριστεράς μέσα από τον λόγο της ΕΔΑ στο προηγούμενο διάστημα: «Η φωνή της Αριστεράς ήταν μέσα στον ζόφο του ερε-τικού Μεσαίωνα το παρήγορο εθνικό εγερτήριο, ήταν η τιμή της Δημοκρατίας, ήταν η πρώτη ακατάλυτη δύναμη της Αλλαγής, ήταν η μόνη αταλάντευτη πρωτοπορία των λαϊκών αγώνων. Τη μάχη κατά της Δεξιάς αγίασεν η Αριστερά με το αχνίζον αίμα του εθνομάρτυρος Γρηγόρη Λαμπράκη». Παράλληλα φωτογραφίζει την «συζυγία» κράτους και παρακράτους της προηγούμενης περιόδου: «Τον Νοέμβριο ηττήθη η Δεξιά και εθρυσματίσθη ο μύθος της παντοδυναμίας της. Η αυτοκρατορία των παρανόμων, των χειρουργών του Συντάγματος, των παρακρατικών, των υπερκρατικών, των εχθρών της Ειρήνης, των εξαγωγέων του εργατικού μας δυναμικού, των υποτελών, των παμφάγων εργολάβων, των δοσιλόγων, των ολιγαρχικών ορνέων, των νεκροθαπτών, των τρικύκλων, εκλονίσθη, ερράγισεν, έγειρε και έπεσε με πάταγον». Συγχρόνως στέκεται επικριτικά απέναντι στην Ένωση Κέντρου: «Μετά τον Νοέμβριο, εκφραστής η ΕΔΑ του πνεύματος της δημοκρατικής νίκης, εδήλωσε ότι θα στηρίζει Κυβέρνηση Κέντρου. Θυσιάζουσα πάλιν το κομματικό της συμφέρον, εχάραξε

¹⁴⁹ Δημοσιευθείσα επιστολή στο φύλλο 27 της Δημοκρατικής στις 19-12-1965, στην 1^η σελίδα κάτω από τον τίτλο «20 χρόνια κρατούμενοι», με το σχόλιο: «Πανελλήνια είναι το αίτημα για την απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων που η «Φιλελευθέρα δημοκρατική κυβέρνηση» επιμένει να τους κρατεί ως ομήρους εις τας φυλακάς», ενώ στην 4^η σελ., «Οι Αθώοι του φασιστικού Α.Ν.375 να απελευθερωθούν», συμπληρώνει την εικόνα της ισχύος του «παρασυντάγματος».

πολιτική γνησίως εθνική, λαϊκή πατριωτική και έδωσε την αναγκαία βάση εις την Ε.Κ. για να κυβερνήσει(...) Ατυχώς η ηγεσία της Ε.Κ. «ουκ ηβουλήθη συνιέναι». Πιεζόμενη από την αμαρτωλή Δεξιά και τους εξωπολιτικούς παράγοντας ηρνήθη να στηριχθεί εις την Αριστερά ενώ δεν ηρνείτο να σύρεται εις τα απαράδεκτα Ανακτοβούλια όπου επιχειρείτο η «συμφιλίωσις» των λεγομένων εθνικών κομμάτων», και αναφερόμενη στον «Διμέτωπο» του Παπανδρέου σχολιάζει πως «Βαθεία απογοήτευση προξένησε σ' όλους τους Δημοκράτες ο διμετωπικός εναρκτήριο λόγος του κ. Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη».¹⁵⁰

Μεταφέροντας το πολιτικό κλίμα στο νησί, απαντά στις κινδυνολογίες της εφημερίδας *Νέας Σάμου* και του υποψηφίου βουλευτή της ΕΡΕ κ. Σπύρου σχετικά με το ότι «ο εκλογικός ελιγμός της ΕΔΑ αποτελεί κίνδυνον για το Έθνος και την Πατρίδα με τραγικές συνέπειες», πως «Έχουν δίκαιο οι καταποντιζόμενοι κάτω από τις κατάρρες του λαού Ερέδες. Πραγματικά ο ελιγμός της ΕΔΑ αποτελεί κίνδυνον για το κόμμα των τρικύκλων, της ρεμούλας και των σκανδάλων, που εκπροσωπεί στη Σάμο ο πρώην Φιλελεύθερος κ.Σπύρου (...) Το δυστύχημα είναι ότι το γεγονός αυτό ο κ. Παπανδρέου και η Ηγεσία της Ε.Κ όχι μόνον δεν το αναγνωρίζουν αλλά κατηγορούν την ΕΔΑ για «συνοδοιπορία» και «εκλεκτή συγγένεια» με την ΕΡΕ». Στο ίδιο φύλλο θίγει την από την Ε.Κ προβαλλόμενη λογική της «χαμένης ψήφου: «Λένε, Καλή είναι η ΕΔΑ, τίμιοι και παλληκάρια οι εδαίτες, αλλά δεν μπορείτε να γίνετε Κυβέρνηση...Καλός ο Σεβαστάκης, τον παραδεχόμαστε, με κανέναν δε μπορεί να συγκριθί κλπ., αλλά είναι λίγο δύσκολο να βγη βουλευτής (...) Οι Σαμιώτες γνωρίζουν ότι ένας Σεβαστάκης π.χ. μπορεί ως βουλευτής της αντιπολιτεύσεως να κάνει για την πατρίδα του πράγματα που οι άλλοι δεν έκαναν ούτε ως Κυβέρνηση ούτε ως αντιπολίτευση».¹⁵¹

Στο δεύτερο φύλλο επανέρχεται στην φίμωση του λόγου της Αριστεράς στο προηγούμενο διάστημα, τονίζοντας πως ο Σαμιακός λαός δέχθηκε με συγκίνηση την έκδοση της εφημερίδας, καθώς «οι τυποκτόνοι νόμοι της ΕΡΕ εστέρησαν επί δεκαεκτώ ολόκληρα χρόνια από το δυναστευόμενο λαό μας την εφημερίδα που θα ήταν βήμα

¹⁵⁰ Δημοκρατική, φ.1, 5-2-1964, σ.1, «Εμπρός για τη νίκη της ΕΔΑ», σ.3: «Τα δύο άκρα»

¹⁵¹ Δημοκρατική, φ.1, 5-2-1964, σ.3, «Περί συγγενείας», «Η χαμένη Ψήφος»

Διπλωματική Εργασία

μάχης». Μάχης κατά του παρακράτους και των σκανδάλων που η διστακτικότητα της σημερινής κυβέρνησης δεν μπορεί να αντιμετωπίσει: «*Η κυβέρνησις της Ε.Κ., δεν αποκάλυψε τα σκάνδαλα. Δεν άγγιξε τον Καραμανλικό μηχανισμό, Δεν διέλυσε τις παρακρατικές οργανώσεις. Δεν τιμώρησε τους δολοφόνους του Λαμπράκη. Δεν ικανοποίησε τα αιτήματα των εργαζομένων. Ψηφίστε ΕΔΑ, το συνεπές ακλόνητο βάθρο της Δημοκρατίας*». και απαντά στις εκ νέου Στο ίδιο φύλλο παρουσιάζει τις εκ νέου κατηγορίες επιθέσεις της *Νέας Σάμου*, που στο άρθρο της «Εκλογάς υπό τρομοκρατία» αναφέρει πως «*Οι νεολαίοι της ΕΔΑ εμφανίζονται με κόκκινα μαντήλια, κόκκινα υποκάμισα και κόκκινα πουλόβερ άδοντες κομμουνιστικά άσματα...*».¹⁵²

Πριν τις εκλογές του 1964, ο λόγος της εφημερίδας είναι έντονος και πυκνός, αναφερόμενος σε όλο το μετεμφυλιακό ασφυκτικό για την Αριστερά κλίμα, όπως προέκυψε με τους νόμους του «Παρασυντάγματος», ενώ η έμφαση στον «*Καραμανλικό μηχανισμό*» υποδεικνύει τη συνεργασία κράτους και παρακράτους μετά τις εκλογές του 1958. Προς επιβεβαίωση της «βίας και νοθείας» των εκλογών του 1961, στο φύλλο μετά τις εκλογές παρωδεί την «ισχύ» της Δεξιάς: «*Το «ακατανίκητο και φοβερό» κόμμα της Δεξιάς έχασε εν σχέσει με τις περίφημες εκλογές του 1961 το 15% της εκλογικής του δυνάμεως*». Και αντιτάσσει στη συνέχεια την υπερηφάνεια της τοπικής Αριστεράς με τοπωνύμια που παραπέμπουν στην εποχή της Αντίστασης και του Εμφυλίου στο νησί: «*Ο αγωνιστής, ο δημοκράτης λαός μας (...) ανέδειξε την Αριστερά πάλι ισχυρή πάλι με το 22%. Εδώ είναι Σάμος, Ικαρία και Κορσεοί. Εδώ είναι βαθιές οι ρίζες. Εδώ η Αριστερά είναι σαν το γέρο Κέρκη*».¹⁵³

Ο αγώνας της Αριστεράς στις συμπαραδηλώσεις του λόγου αποκτά θρησκευτική χροιά, καθώς οι διωγμοί της Αριστεράς και το αίμα του Λαμπράκη προετοιμάζουν την Ανάσταση του λαού, και το Πάσχα της ίδιας χρονιάς παίρνει συμβολική σημασία: «*Έζησεν ο Λαός μας την μεγάλη σαρακοστή της δεξιάς επί δέκα σχεδόν έτη. Νηστεία διαρκής και προσευχή προ των ιερών της εθνοφροσύνης. Μετάνοια και γονυκλυσία, δήλωσις μετανοίας και υποταγή. Το θυμίαμα των μυστικών κονδυλίων εκαίετο άφθονο*

¹⁵² Δημοκρατική, φ.2, 14-2-1964, σ.1, «*Η έκδοση της «Δημοκρατικής*», και «*Αξιολύπητοι*»

¹⁵³ Δημοκρατική, φ.3, 6-3-1964, σ.1 «*Το θλιβερό αποτέλεσμα*» και «*Όχι λοιπόν εις την «Γωνίαν*»
Διπλωματική Εργασία

ενώ οι αναθυμιάσεις των σκανδάλων έπνιγαν τον Λαόν (...) Όμως ο αδούλωτος Έλληνας ηγωνίζετο. Επόθει την ανάστασιν και εμάχετο μετά πάθους. Και έτρεχεν το το αίμα του εις τας οδούς της Θεσσαλονίκης...». Και καταλήγει: «Όμως το Πάσχα αργεί ακόμα». ¹⁵⁴ Στη συνέχεια, ο «δοξολογικός» τίτλος «Άνω σχώμεν», αφορά στα θετικά για την αριστερή παράταξη αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών: «Η μάχη εδόθη(...) Η Σάμος δικαιούται να είναι υπερήφανος. Και την Δεξιά την ερράπισε ηχηρότατα. Και τον διμέτωπον έγραψε πανηγυρικός εις τα παλαιά της υποδήματα και πανηγυρικός έδειξε ότι το εθνικόν αίσθημα είναι έν: Συμπαράταξις των δημοκρατικών δια την απώθησιν εις τα άχρηστα της Ιστορίας της Δεξιάς, των παρακρατικών ορδών, των σκοτεινών στηριγμάτων των...» ¹⁵⁵

Η δυσαρέσκεια για την στάση της Ένωσης Κέντρου είναι έκδηλη άλλωστε και στην προηγούμενη περίοδο. Μετά τις εκλογές του Φεβρουαρίου, θίγοντας την επανεμφάνιση στον δημόσιο λόγο των ΤΕΑ και την μη κατάργηση σειράς καταναγκαστικών νόμων η εφημερίδα γράφει: «Τα ΤΕΑ, οι «Πραιτωριανοί του Κόμματος», ως έλεγεν ο κ. Γ. Παπανδρέου, δεν καταργούνται αλλά αναγενώνται, καταλλήλως διορθούμενα εκ της τέφρας των... Πού βαδίζει η νίκη του Φεβρουαρίου;» Νύξεις κατά της Κυβέρνησης αποτελούν στο ίδιο φύλλο η συνέχιση της επεμβατικής νατοϊκής πολιτικής και το αδιέξοδο στο Κυπριακό, αντιπαραθέτοντας συγχρόνως τη στάση των «εχθρικών» -σύμφωνα με την ψυχροπολεμική λογική- χωρών του «Ανατολικού Μπλοκ». Στο άρθρο «Κύπρος, σύμμαχοι και «προαιώνιοι εχθροί», αφού επικρίνει τη στάση των «συμμάχων» νατοϊκών Αμερικανών, Άγγλων, Τούρκων, καταλήγει: «Ευτυχώς και έχουμε «προαιώνιους εχθρούς». Η Μεγάλη Σοβιετική Δύναμις ετέθη στον ΟΗΕ επικεφαλής του Κυπριακού αγώνος... Μαζύ της (...) και οι άλλες σοσιαλιστικές χώρες, η Τσεχοσλοβακία, η Σερβία, η Βουλγαρία...» ¹⁵⁶. Στην αποχώρηση του Χρυσόστοφ από την σοβιετική ηγεσία και στην αντικατάστασή του από τον Μπρέζνιεφ, η εφημερίδα υπενθυμίζει πως «Η Σοβιετική Ένωση είναι υπερασπιστής της Κυπριακής Ελευθερίας», ενώ στην είδηση πως θα καταπλεύσει στις ελληνικές

¹⁵⁴ Δημοκρατική, φ.6, 30-4-1964, σ.1, «Το Πάσχα των Ελλήνων»

¹⁵⁵ Δημοκρατική, φ.10, 17-7-1964, σ.1, «Άνω σχώμεν»

¹⁵⁶ Δημοκρατική, φ.4, 30-3-1964, «Γρηγορείτε» και «Κύπρος, σύμμαχοι και «προαιώνιοι εχθροί» Διπλωματική Εργασία

θάλασσες ο 6^{ος} στόλος, σχολιάζει: «Ο λαός μας βλέπει πεντακάθαρα ότι ο ωμός αμερικανικός ιμπεριαλισμός που κατακαίει το Βιετνάμ και προκαλεί για έναν γενικότερο πόλεμο, βρίσκει την ευκαιρία να στείλει τα φορτωμένα με θάνατο πλοία του στην Ελλάδα την στιγμή κατά την οποία ΝΑΤΟ, Τούρκοι και Κεντροδεξιόι αγωνίζονται να πνίξουν την φωνή της ματωμένης Κύπρου». ¹⁵⁷

Υπενθυμίζοντας στην Κυβέρνηση το ιδεολογικό στίγμα της ΕΡΕ, αναφέρεται στην κινδυνολογία «των κιτρίνων εντύπων του σκληρού και αμαρτωλού πυρήνα του κόμματος των τρικύκλων», των οποίων η «νόμιμη παρανομία» του αντισυντάγματος εξακολουθεί να λειτουργεί εις το ακέραιον», της ΕΡΕ που «υποδέχεται και τα πλέον δειλά και υποτυπώδη και άτολμα μέτρα της Κυβερνήσεως δια τον εκδημοκρατισμόν της δημόσιας ζωής με αλλαλαγμούς δήθεν ανησυχίας και με έξαλον αντικομμουνισμόν...Υπεραμύνεται των καταπτύστων συμφωνιών της Ζυρίχης. Υποσκάπτει και διαβάλλει το κύρος της Κυπριακής Ηγεσίας και πλειοδοτεί εις εθνικήν μειοδοσίαν έναντι των κυρίων της Αμερικανών(...) Ατυχώς η Κυβέρνησις δεν προχωρεί με την γενναιότητα που αξιούν αι περιστάσεις και η αγνή λαϊκή ψυχή. Διατηρεί στους κόλπους της, σαν φίδια, τους τοποτηρητάς της δεξιάς, θερμαίνει με την αδράνειά της τους συνωμότας, υποκύπτει εις τας κραυγάς της υπόπτου εθνικοφροσύνης(...) Ας μη ξεχνάει ότι η δεξιά είναι κληρονόμος των καταστροφών της Μικράς Ασίας, των φασιστών της 4ης Αυγούστου, των απόντων της εθνικής Αντιστάσεως, των συνθηκολόγων και δοσιλόγων». ¹⁵⁸

Σε τοπικό επίπεδο εξάλλου αναφέρεται στον κεντρώο βουλευτή Γρηγορίου σχετικά με το «άρθρο 6, παράγραφος 2 του Νομοσχεδίου περί καταργήσεως των εκτάκτων μέτρων» με το οποίο «τα επαίσχυντα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, τα οποία θα έκαιγε ο κ.Γρηγορίου στις πλατείες των χωριών μας, διατηρούνται», καταλήγοντας: «Μετά την «νίκη και τον θρίαμβο» της Δημοκρατίας, μετά την «κατεδάφισι» της ΕΡΕ, τα πιστοποιητικά της...Χωροφυλακής θα αποφασίζουν αν ένας πολίτης θα γίνη...νεκροθάπτης, κλητήρ της κοινότητος, υδρονομεύς, αγροφύλαξ, μούτσος

¹⁵⁷ Δημοκρατική, φ.12, 21-8-1964, σ.1, «Η μεγάλη ώρα» και φ.21, 14-4-1965,σ.1, «Η αρμάδα του θανάτου»

¹⁵⁸ Δημοκρατική, φ.14, 24-10-1964, «Φωνάζει ο κλέφτης», και φ.13, 18-9-1964, σ.1, «Οι Κάπηλοι» Διπλωματική Εργασία

στα...ψαροκάικα...»¹⁵⁹ Οι παραινέσεις προς τον πρωθυπουργό κ. Παπανδρέου να διαλύσει τα ΤΕΑ «και να απαλλάξη τον λαόν από την μάστιγα των σπιούνων και των καταδοτών», αποκαλύπτουν και πλευρές του πρόσφατου παρελθόντος στο νησί. Η εφημερίδα δημοσιεύει έγγραφο του 1961 υπογεγραμμένο από τον ανθυπολοχαγό Κ. Γυφτογιάννη που ως διοικητής του 3^{ου} λόχου των ΤΕΑ Σάμου απευθύνεται σε συνωμοτική οργάνωση στην οποία ανήκουν ο τότε Πρόεδρος της Κοινότητας Σκουρείων και ο Κοινοτικός Γραμματέας κ. Δημητράκης. Από το έγγραφο συνάγεται πως «πατριωτικόν καθήκον» για τους οργανωτές ήταν οι καταδόσεις πολιτών, των οποίων οι ιδέες δεν συνέπιπταν με τη «διαφωτιστική γραμμή». ¹⁶⁰ Και αναφέρεται στον βίο και την πολιτεία του οργανωτή των παρακρατικών ομάδων τις παραμονές των εκλογών «βίας και νοθείας», κ. Δημητράκη, στη διάρκεια της Κατοχής: «Όταν η Σάμος εστέναζε υπό την Γερμανικήν κατοχή, όταν άλλοι Σαμιώτες πολεμούσαν στα βουνά μας κι άλλοι στη Μ.Ανατολή, ο «εθνικόφρων» συνεργάτης των ΤΕΑ κ.Δημητράκης, ντυμένος γερμανικήν στολή, εξορμούσε μαζί με τα γερμανικά τάγματα εφόδου στα χωριά μας, σαν κοινός στρατιώτης του Χίτλερ! Αυτός ο «φον Δημητράκης», ο γερμανοντυμένος, είναι ο εκλεκτός της ΕΡΕ και των ΤΕΑ»¹⁶¹

Το κύριο βάρος του λόγου της εφημερίδας για την δεκαετία του '40 πέφτει στην Εθνική Αντίσταση. Στην δεύτερη σελίδα του κάθε φύλλου υπάρχει η μόνιμη στήλη «Από την Εθνική μας Αντίσταση», με άρθρα που παραπέμπουν σε περιστατικά της εποχής εκείνης, όπως «Μπλόκο στον Πλάτανο», «Ο «Καρμανιόλος» κήκε», «Καρμανιόλος και Λαοκρατία» κλπ., οι αρθρογράφοι των οποίων (Κώστας Ζαφείρης, Ιπποκράτης Ζαΐμης, και άλλοι), έχουν υπάρξει μέλη της τοπικής Αντίστασης. Για την επικύρωση του αγωνιστικού κύρους του γράφοντος προστίθεται κάποτε και η τότε ιδιότητά του (π.χ. «Ενθουμήματα από την Κατοχή. Του κ. Κώστα Ζαφείρη, μέλους του Αρχηγείου Ανταρτών Σάμου»).¹⁶² Ήδη στα 1964, με αφορμή την επέτειο της 6^{ης} Αυγούστου, η εφημερίδα στην πρώτη σελίδα συνδέει τον απελευθερωτικό αγώνα των

¹⁵⁹ Δημοκρατική: φ.15, 15-11-1964, «Η «αληθής» Δημοκρατία»

¹⁶⁰ Δημοκρατική, φ.16, 2-12-1964, «Τα ΤΕΑ Σάμου οργανωτάι των παρακρατικών. Αι αποκαλύψεις της «Δημοκρατικής»

¹⁶¹ Δημοκρατική: φ.17, 31-12-1964, σ.1, «ΦΟΝ Δημητράκης»

¹⁶² Δημοκρατική, φύλλα 23, 19-7-1965, φ.30, 22-4-1966, φ.36, 7-2-1967, φ.37, 10-3-1967

Διπλωματική Εργασία

«Καρμανιόλων» με την λαϊκή Εθνική Αντίσταση, πλαισιώνοντας με το κοινό τους νόημα τους σημερινούς αγώνες της Αριστεράς. Το άρθρο «Μνήμη της 6^{ης} Αυγούστου» προσδίδει στην ημερομηνία συγκεκριμένο νόημα: «*Η μνήμη της Ιστορίας περνάει από γενιά σε γενιά στα χέρια των πιο άξιων παιδιών των Καρμανιόλων που τιμούν τους προγόνους τους. Ζυμώνεται στη φωτιά των νέων εθνικών αγώνων. Στον πόλεμο της Αλβανίας. Στο έπος της Αντιστάσεως. Και στις σημερινές στιγμές για την ειρήνη του κόσμου, για την Κύπρο μας, για το ίδιο το μέλλον της Ελλάδας(...)*». Στο παρακείμενο άρθρο «*Εικοσιένα χρόνια μετά τις εκτελέσεις της Καστανιάς*», αναφέρεται στους σαράντα εκτελεσθέντες στην Καστανιά, που επί 21 χρόνια περίμεναν «*φρουρούμενοι από ένα καθεστώς που είχε κάθε λόγο να φοβάται το ζαναζωντάνεμα των νεκρών του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Το ζαναζωντάνεμα των ιδανικών τους. Η Πολιτεία αγνοώντας ως τώρα την Εθνική μας Αντίσταση δεν έχει στήσει όχι μνημείο, ούτε ένα απλό σταυρό...*».¹⁶³ Συχνά αναφορές στον Μακρυγιάννη επιβεβαιώνουν στον λόγο της Αριστεράς την συνέχεια των απελευθερωτικών αγώνων, που ξεκινούν το 1821, συνεχίζουν στη δεκαετία του '40, και εμπνέουν και τους σημερινούς αγώνες του - αγωνιστή- λαού.¹⁶⁴

Τα σχόλια για το τελεσθέν μνημόσυνο στην Καστανιά στις 30 Αυγούστου, αποκαλύπτουν έντονα την «διαιρεμένη μνήμη» της τοπικής κοινωνίας και τις διαφορετικές νοηματοδοτήσεις: Η *Δημοκρατική* χαρακτηρίζει το «*Μνημόσυνο- Προσκύνημα στο θυσιαστήριο της Καστανιάς*» ως «*Εθνική εορτή της Αντιστάσεως του Σαμιακού Λαού*», που απέπνεε «*ατμόσφαιρα εθνικής μυσταγωγίας*», κι επιτίθεται με το άρθρο «*Καταισχύνη*» στην εφημερίδα *Σαμιακή* που με αφορμή το μνημόσυνο, «*Ετόλμησε να διδάξει και εις την απροσκύνητη Σάμο ότι ο Χιτλερισμός και ο Φασισμός είναι...αθώοι για τις εκτελέσεις, τους βανδαλισμούς και τις καταστροφές και ότι οι μεγάλοι ένοχοι είναι όσοι Έλληνες αντεστάθησαν και πολέμησαν τους βαρβάρους εισβολείς*». Στο ίδιο φύλο μιλά για «περίεργο» ταγματάρχη στο νησί, που βρίσκει την ευκαιρία να αποσαφηνίσει την ιδιότητα του εχθρού, θέτοντας εκτός «φυλής» την

¹⁶³ *Δημοκρατική*, φ.11, 8-8-1964, σ.1, «*Μνήμη της 6ης Αυγούστου*» και «*Εικοσιένα χρόνια μετά τις εκτελέσεις Καστανιάς*».

¹⁶⁴ *Δημοκρατική*, φ.23, 19-7-1965, «*Η φωνή της Ιστορίας*»
Διπλωματική Εργασία

Αριστερά: «Ο κ. Ταγματάρχης, γνήσιος συνεχιστής των παραδόσεων του αναξίου στρατηγού Καρδαμάκη περί άλλα τυρβάζει: Εκφωνεί στους στρατευμένους πύρινο λόγο εναντίον του μνημοσύνου των πατριωτών της Καστανιάς, δημιουργεί οξύτατο επεισόδιο στον Πύργο, επειδή οι στρατευμένοι πήγαν στο καφενείο στελέχους της Αριστεράς, διακηρύσσει στη Χώρα ότι δύο είναι οι εχθροί μας, οι Τούρκοι και οι κομμουνισταί και εκτρέπεται εις αντισοβιετική προπαγάνδα». ¹⁶⁵

Την ίδια χρονιά, επ' ευκαιρία της 28^{ης} Οκτωβρίου και της 20^{ης} επετείου από την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς, δημοσιεύεται το «Μήνυμα του Προέδρου της ΕΔΑ κ. Ιωάν. Πασαλίδη: Το έθνος δεν λησμονεί τις θυσίες και τους αγώνες του Ελλην. Λαού». Το μήνυμα είναι μια ελεγεία στην Εθνική Αντίσταση, για να καταλήξει: «Αποτίουμε φόρο τιμής σ' όλους τους νεκρούς μάρτυρες, σ' όλα τα θύματα του αντιστασιακού έπους. Το έθνος δεν λησμονεί τις θυσίες και τους αγώνες. Γιατί γονιμοποιούν τις εθνικές μας παραδόσεις και δείχνουν το δρόμο προς το αύριο. Η Εθνική αντίσταση είναι η μεγάλη δόξα του λαού μας». ¹⁶⁶ Το πνεύμα της Αντίστασης εκδηλώνεται στο παρόν με τη γενιά των Λαμπράκηδων, μέσα από τη δράση τους, τους διωγμούς που υφίστανται και τις Πορείες Ειρήνης. Όπως αναφέρει η εφημερίδα, «η δημοκρατική νεολαία του νομού μας πυκνώνει τις φάλαγγες των «Λαμπράκηδων» που σήμερα εκφράζουν το ζωντανό, πρωτοπόρο, εθνικό, λαϊκό, και ουσιαστικά ουμανιστικό περιεχόμενο της ελληνικής ζωής». Προσπαθώντας να ανακόψει το ρεύμα η κυβέρνηση, επιστρατεύονται «οι μέθοδοι καραμανλισμού». Άλλωστε, έναν χρόνο αργότερα (1966), με την συμμετοχή της Σάμου, Ικαρίας και Κορσεών στην Δ' Μαραθώνιο Πορεία ειρήνης, η εφημερίδα θα χαρακτηρίσει την πορεία ως «άλλο Μαραθώνα», και

¹⁶⁵ Δημοκρατική, φ.13, 18-9-1964, σ.1, «Εικοσιένα χρόνια μετά την εκτέλεση», «Καταισχύνη», «Όπως επί Καραμανλή».

Η αναφορά στο όνομα του Καρδαμάκη δεν είναι τυχαία, όπως εξάλλου φαίνεται και στον τίτλο του άρθρου «Όπως επί Καραμανλή». Ο στρατηγός Καρδαμάκης ήταν προσωπική επιλογή του Καραμανλή ως αρχηγός του ΓΕΣ και ανέλαβε την προπαγανδιστική «διαφώτιση της υπαίθρου» μέσω των ΤΕΑ, έχοντας στη συνέχεια ουσιαστικό ρόλο στις εκλογές βίας και νοθείας του 1961. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί κάτι πολύ σημαντικό. Με τις αλλαγές στο στράτευμα, και την εξουσία που παίρνει ο Καρδαμάκης, αναβαθμίζονται μια σειρά στρατιωτικών που τα ονόματά τους θα γίνουν γνωστά λίγα χρόνια αργότερα. Συγκεκριμένα, τοποθετείται στην ΚΥΠ ως επικεφαλής του Β Κλάδου -υπηρεσία επιφορτισμένη να προσάπτει κατηγορίες «κατασκοπείας»- ο Γεώργιος Παπαδόπουλος, στο Γραφείο Αρχηγού ΓΕΣ οι Πατίλης, Μακαρέζος, Ρουφογάλης, Χατζηπέτρος, ενώ διευθυντής του 2^{ου} επιτελικού Γραφείου ο Οδυσσεύς Αγγελής: Τσέκερης Αγγελος (2021), ο. π., σ. 37-38

¹⁶⁶ Δημοκρατική, φ.14, 24-10-1964

«μαχητική κραυγή του απροσκύνητου Λαού»: «Δόξα του Έθνους, νίκη του λαού. Η μεγαλύτερη πορεία ειρήνης εις ολόκληρον τον κόσμο. Οδηγός ο δολοφονημένος ήρωας Γρηγόρης Λαμπράκης. Ειρήνη εις όλην την γη, Δημοκρατία, ελεύθερη Κύπρος». ¹⁶⁷

Στα «Ιουλιανά», οι τίτλοι «Κάτω η Χούντα-Ζήτω η Δημοκρατία! Υπέρτατο χρέος: Υπεράσπισι της νομιμότητας. Συναγερμός κατά των προδοτών» και «Όχι σε πραξικόπημα», μεταδίδουν την πολιτική πραγματικότητα και παραινούν σε εγρήγορση τον δημοκρατικό κόσμο: «Η Σάμος, Ικαρία και Κορσεοί έχουν μεταβληθεί σ' ένα μεγάλο, φλογερό στρατόπεδο της Δημοκρατίας (...) Παντού εκφράζεται η αδάμαστη θέληση του λαού να αγωνιστή για την δημοκρατική αναγέννηση του τόπου, για τη ριζική εκκαθάριση των εξωσυνταγματικών καρκινωμάτων και την υπεράσπιση των πολιτικών του δικαιωμάτων». Παράλληλα, υποδεικνύονται οι πρωταίτιοι: «Αντίκρυ σ' αυτό το μαύρο στρατόπεδο των Αμερικανών, της Δεξιάς και των Αυλαρχείων στέκεται ο υπερήφανος λαός. Αδάμαστος και τραγουδώντας δρασκελίζει τους νάνους, και στήνει τα τρόπαιά του. Αυτός ο μάγος λαός σπάζει τα κόκκαλα των συνωμοτών, φυσάει και καθαρίζει τον τόπο από τις αναθυμιάσεις της προδοσίας, της ατιμίας, της αναισχυντίας». ¹⁶⁸ Το κλίμα στο νησί απεικονίζεται με τίτλους όπως «Σ' ολόκληρη τη Σάμο κυριαρχεί το σύνθημα, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ! ΕΚΛΟΓΕΣ! Τα κατασκευάσματα της Αυλής και των ξένων θα συντριβούν. Ο Δημοκρατικός Σαμιακός λαός δεν φοβάται τους Τυράννους», ενώ σχετικά με τις τοπικές εκδηλώσεις της ΕΔΑ που κυριάρχησαν τα συνθήματα, «Ο φασισμός δεν θα περάση- Το πραξικόπημα θα συντριβή-Το 1965 δεν είναι 1961-Εκλογές» ενημερώνουν άρθρα του Σεβαστάκη και του Θεόφραστου Παππά. Η στάση της Χωροφυλακής Σάμου (που μετά τα Ιουλιανά μοιάζει να «απελευθερώνεται» από τις όποιες δεσμεύσεις της περιόδου της Ε.Κ.) στις περιόδους του τελευταίου σε χωριά του νησιού, καταγγέλθηκε στην ελληνική Βουλή από τον ίδιο και τους επίσης βουλευτές της ΕΔΑ, Αντώνη Μπριλλάκη, Βασίλη Εφραιμίδη και Λεωνίδα Κύρκο. Όπως αναφέρει η εφημερίδα στα καφενεία που είχαν οριστεί ως τόποι

¹⁶⁷ Δημοκρατική, φ. 21, 14-4-1965, «Η νεολαία Λαμπράκη», φ.22, 28-5-1965, «Αθώωση Λαμπράκηδων», «Η 3η πορεία Ειρήνης», φ.31, 23-5-1966, σ.4

¹⁶⁸ Δημοκρατική, φ.23, 19-7-1965, φ.24, 31-8-1965, «Η Κίρκη των Εκλογών» Διπλωματική Εργασία

συνάντησης και ομιλίας του βουλευτή, η δύναμη της χωροφυλακής με επικεφαλής τον ίδιο τον διοικητή «παρήλαυνε εκφοβιστικώς στο χωρίον πριν αρχίση η η συγκέντρωσις(...) ετοποθετούντο πλησίον της θύρας και των παραθύρων και γενικώς εδημιούργουν κλίμα ψυχολογικής βίας προς παρεμπόδισιν προσελεύσεως των πολιτών». Στο χωριό Κουμέικα συγκεκριμένα, στις διαμαρτυρίες πολιτών προς τον διοικητή της Χωροφυλακής, αυτός απάντησε προκλητικά: «Δεν το πήρατε είδηση ότι το κλίμα άλλαξε τώρα;»¹⁶⁹

Οι δραματικές εξελίξεις, η αποστασία, το πολιτικό παρασκήνιο, οι πιθανές επιπτώσεις στο Κυπριακό, αντικατοπτρίζονται σε όλη τη διάρκεια του 1966, με αναφορές σε εθνικό και τοπικό επίπεδο: Στις 22-4, το άρθρο «Ανάγκη εκλογών» τονίζει: «Η σημερινή κυβέρνηση των εκλεκτών της αυλής παρά την παραίτηση του στυλοβάτη των αποστατών Τσιριμώκου παραμένει στην εξουσία χωρίς ίχνος πολιτικής ευθιξίας, χάρις στη λειτουργία του «χρηματιστηρίου». Όλοι οι σκοτεινοί κύκλοι απ' το παλάτι ως τους ξένους προσπαθούν να διατηρήσουν στην εξουσία την ψευδοκυβέρνηση Στεφανόπουλου για να μπορέσουν με την βοήθειαν αυτών των προδοτών της θελήσεως του ελληνικού λαού να επιβάλουν τα άνομα αντεθνικά και αντιλαϊκά σχέδιά τους. Να επιβάλουν νατοϊκή λύση στο Κυπριακό, να ανοίξουν το δρόμο ανοιχτών δικτατορικών λύσεων στη χώρα μας και στη Κύπρο».¹⁷⁰ Στις 11-7, το άρθρο «Μέτρα εκφασισμού και στο νομό της Σάμου. Το αστυνομικόν κράτος εν δράσει», αναφέρεται στους διωγμούς από την κυβέρνηση Στεφανόπουλου δημοκρατικών στοιχείων, σε συνεταιρισμούς, τοπική αυτοδιοίκηση, πολίτες και κόμματα, στο νομό της Σάμου με πρόσχημα τον αντισυνταγματικό Α.Ν. 516/48.¹⁷¹ Στις 20-10, το άρθρο «Οι νέοι Καρμανιόλοι», μιλά για τα διωκτικά μέτρα στο νησί και την επανεμφάνιση των ΤΕΑ: «Στα μέτρα τρομοκράτησης της Δεξιάς, αθρόες προσκλήσεις στα τμήματα χωροφυλακής πολιτών, κινητοποιήσεις των ΤΕΑ...αηδή κομμουνιστολογία, τελετές μίσους και αναμόχλευσης των παθών...ο λαός «της Σάμου και της Ικαρίας που βάσταζε στους ώμους του αγώνες τιτάνειους από την κατοχή και εδώ, που έδειξε ότι δεν σκύβει προ των καταπιεστών του, ότι δεν προσκυνά

¹⁶⁹ Δημοκρατική, φ. 25, 26-10-1965, φ.26, 24-11-1965

¹⁷⁰ Δημοκρατική, φ.30, 22-4-1966, σ.1

¹⁷¹ Δημοκρατική, φ.32,11-7-1966, σ.1

Διπλωματική Εργασία

και δεν παραδίδεται, ένας λαός αγωνιστών και καρμανιόλων, δεν πρόκειται σήμερα να φοβηθεί και να απαλλοτριώσει τα πολιτικά του δικαιώματα». ¹⁷² Το τελευταίο φύλλο του 1966 και το πρώτο του 1967, θα αποδειχθούν προφητικά: Στο πρώτο, το άρθρο «Στις επάλξεις» προειδοποιεί: «Η απειλή ανοικτής δικτατορίας έρπει. Ο κίνδυνος είναι υπαρκτός. Κάθε μέρα οι αμερικανοί και οι εγχώριοι υπηρέτες τους, σκάβουν τα χαρακώματα της εκτροπής και συρματοπλέκουν τις λαϊκές ελευθερίες (...) Σιγά-σιγά η αδίστακτη μουσούδα ενός αληθινού φασισμού προβάλλει πίσω από τα ράκη της Δημοκρατίας». Ενώ το δεύτερο διαπιστώνει: «Ο μεσαιωνικός θεσμός του Ανακτοβουλίου από ιστορικό περίεργο που ήταν έφθασε να γίνει στον τόπο μας...υπερσύνταγμα. Μετά το Ιουλιανό πραξικόπημα μάλιστα δείχνει τάσεις παχύνσεως(...) Καταλύεται η συνταγματική τάξις; Ανατρέπεται η νομιμότης; Σπαθίζεται η λαϊκή κυριαρχία; Καλείται εσπευσμένως το Συμβούλιο Στέμματος και καλύπτει το πραξικόπημα!» ¹⁷³

Έναν μήνα πριν τη δικτατορία, η εφημερίδα δημοσιεύει την δήλωση του προέδρου της ΕΔΑ, Ι. Πασαλίδη: «Από το 1952 διεκήρυξα την ανάγκη να κλείσουμε «με βαρεία κλειδιά» τις πύλες της περιόδου της εμφύλιας διαμάχης, που πρόσφατα τότε είχε τερματισθεί. Προς την ίδια κατεύθυνση αφιέρωσα όλες τις δυνάμεις μου στα 15 χρόνια που βρίσκομαι επικεφαλής της ΕΔΑ (...) Ας κλείσουμε οριστικά το κεφάλαιο της εσωτερικής ανωμαλίας που διαιωνίζεται πάνω από 20 χρόνια. Και με μια πράξη ιστορικής αναγκαιότητας και ευθύνης, ας διανοίξουμε μια καινούργια προοπτική ειρηνικής ανέλιξης: εννοώ την πράξη της γενικής αμνηστίας, σε όλα τα κάθε είδους πολιτικά αδικήματα αυτής της περιόδου. Και παραπέρα εννοώ τη λήθη προς όλες τις κατευθύνσεις, για γεγονότα που διχάσανε βαθύτατα τον τόπο, χωρίς να πάρουν τη νομική μορφή αδικημάτων». ¹⁷⁴

¹⁷² Δημοκρατική, φ.34, 20-10-1966, σ.1

¹⁷³ Δημοκρατική, φ.35, 15-12-1966, σ.1 και φ.36,7-2-1967,σ.1: «Τα ανακτοβούλια»

¹⁷⁴ Δημοκρατική, φ.37, 20-3-1967,σ.1,«Αμνηστία στα αδικήματα της εικοσαετίας»
Διπλωματική Εργασία

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

«Η ζωή αφ' εαυτής είναι μια αφήγηση. Η Ιστορία είναι η δευτερογενής αφήγηση της πρώτης»

(Θανάσης Βαλτινός)

Στο χρονικό διάστημα το οποίο πραγματεύεται αυτή η εργασία, ο διπολισμός στο διεθνές περιβάλλον μεταξύ των δυο αντιπαρατιθέμενων πολιτικών συστημάτων, εκφράζεται στη Δημόσια Σφαίρα, μέσα από την αρθρογραφία του Τύπου, ο οποίος τάσσεται υπέρ του ενός ή του άλλου συστήματος, εστιάζοντας στις αξίες στις οποίες το κάθε ένα αποσκοπεί. Οι τρεις εξεταζόμενες εφημερίδες δεν αποτελούν εξαίρεση. Απέναντι στα προβαλλόμενα ιδανικά της δημοκρατίας και της ελευθερίας, αντιπαρατάσσονται αυτά της κοινωνικής ισότητας και της κατάργησης της ανθρώπινης εκμετάλλευσης. Οι προσλήψεις της προηγούμενης δεκαετίας χρησιμεύουν ώστε να στοιχειοθετούν τα διαφορετικά ερμηνευτικά πλαίσια. Για τη Δεξιά, τα Δεκεμβριανά, το «Παιδομάζωμα», το «Μακεδονικό», για την Αριστερά τα Τάγματα Ασφαλείας, ο δωσιλογισμός, οι εξορίες στα ξερονήσια, στήριζαν την αντίστοιχη ρητορική, δίνοντας νόημα στη «βιωμένη εμπειρία».¹⁷⁵ Στο πολιτικό επίπεδο, ο πρόσφατος Εμφύλιος «δικαιολογούσε» την ιδιόρρυθμη πολιτική «συζυγία» μεταξύ Συντάγματος και παρασυντάγματος, που ασκούμενη μεταπολεμικά από τους νικητές και υφιστάμενη από τους ηττημένους, καθόριζε με τη σειρά της την υφή των πολιτικών ταυτοτήτων προσθέτοντας νέα στοιχεία στα ένθεν κακείθεν αφηγήματα.

Στην αρθρογραφία της εποχής γίνεται εμφανής η ταύτιση του Τύπου με τον λόγο των διαφορετικών παρατάξεων που με βάση τις ανάγκες του εκάστοτε παρόντος, επιλέγουν τα σημεία που θα εστιάσουν κι εκείνα που θα αποσιωπήσουν. Αναλόγως του ιδεολογικού χώρου που εκπροσωπούν οι τρεις εφημερίδες, μέσα από την αντίστοιχη μυθοπλαστική ηρωοποίηση και δαιμονοποίηση, επικυρώνουν την πολιτική τους θέση,

¹⁷⁵ Βόγλης Πολυμέρης, (2007), ο. π., σ.443
Διπλωματική Εργασία

καθιστώντας την αντίθετη πλευρά ως αιτία του κακού, ενώ η χρήση υπεραπλουστεύσεων στοχεύει στην εμπέδωση στερεοτυπικών αντιλήψεων. Ενώ για την Δεξιά, το «εθνικόφρον» χαρακτηριστικό της επέβαλε δικαιωματικά την παρουσία της, για την Αριστερά η εμπειρία της Αντίστασης ήταν το στοιχείο της «νομιμοποίησής» της.¹⁷⁶ Ο τρίτος ενδιάμεσος χώρος, αυτός του Κέντρου, πρόβαλε στο διάστημα αυτό τις αποστάσεις του από τους προηγούμενους προκειμένου να αποποιηθεί των ένθεν κακείθεν ακροτήτων, διεκδικώντας έτσι την αρετή της πολιτικής μετριοπάθειας. Στα διαφορετικά αφηγήματα ήταν εμφανής η «πολιτική εκμετάλλευση της βίας»¹⁷⁷, αποτελώντας ουσιαστικό διαφοροποιητικό στοιχείο σε σχέση με τον «άλλο».

Τόσο στα επετειακά όσο και στα προεκλογικά δημοσιεύματα των εθνικοφρόνων εφημερίδων, ο κίνδυνος προς αποφυγήν όσον αφορά στην Αριστερά στηρίζεται στο υπόρρητο νόημα της θεωρίας των «τριών γύρων» που αποτελούν την επιδίωξη των ντόπιων κομμουνιστών, που υπακούοντας στα κελεύσματα της Μόσχας και τα συμφέροντα των «Σλαύων» (π.χ.Βουλγαρίας) κατακρίνονται ως ανθέλληνες, ξενοκίνητοι, μη έχοντες σχέση με τον «εθνικό» κορμό, σε αντίθεση από τους εθνικόφρονες δεξιούς που το μόνο τους κίνητρο είναι η σωτηρία της Πατρίδας. Η χρήση εξάλλου του όρου «Συμμοριτοπόλεμος», παραπέμποντας στην έννοια της «ανταρσίας» και αποκλείοντας τον «Εμφύλιο», υπαινίσσεται την «αντεθνική» δράση των κομμουνιστών, των οποίων οι θέσεις για απόσχιση της Μακεδονίας ήταν ήδη γνωστές από την εποχή του Μεσοπολέμου. Στον εθνικόφρονα λόγο, η 28^η Οκτωβρίου του 1940 θα αποτελεί την έναρξη ενός ενιαίου πολέμου που τελειώνει το 1949, προκειμένου να «ενοποιήσει» αδιαφοροποίητα τον εχθρό, να οριοθετήσει τη «φυλή» και να εξάρει την ισχύ του νικητή. Επιπροσθέτως, οι συχνές εμφανίσεις εκκλησιαστικών λόγων, θρησκευτικών παραθεμάτων κλπ., στις δύο εθνικόφρονες εφημερίδες έχουν ως στόχο την αναφορά στο ιδεολόγημα του «ελληνοχριστιανικού

¹⁷⁶ Πασχαλούδη Ελένη (2010), ο. π., σ.344-346

¹⁷⁷ Καλύβας, Στάθης (2002), «Μορφές, διαστάσεις και πρακτικές της βίας στον Εμφύλιο (1943-1949): Μια πρώτη προσέγγιση», (επιμ), Ηλίας Νικολακόπουλος, Άλκης Ρήγος, Γρηγόρης Ψαλίδας, στο *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο. Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949*, Θεμέλιο, Αθήνα, σ.207

πολιτισμού», που επιλέγεται σε «κρίσιμες» στιγμές για να αντιπαρατεθεί στις σύγχρονες υλιστικές θεωρίες.¹⁷⁸

Η προσκείμενη στην ΕΔΑ *Δημοκρατική*, από την άλλη πλευρά, εξάγει το αντιστασιακό φρόνημα του ΕΑΜ και το δημοκρατικό του ήθος και καθιστά αποκλειστικά υπεύθυνη την βρετανική και στη συνέχεια αμερικάνικη παρεμβατικότητα για την πολιτική κατάσταση της χώρας, επικρίνοντας την ανοχή των αστικών κυβερνήσεων. Για την Αριστερά η περίοδος της Εθνικής Αντίστασης 1941-1944, αποτελεί τη συνέχεια του 1821, μια προσπάθεια συνεχούς αντίστασης του ελληνικού λαού, ενώ η περίοδος του Εμφυλίου, προβάλλεται ως απευκαία. Σε αντίθεση με τον «εθνικόφρονα» πατριωτισμό, εδώ ο πατριωτισμός είναι ιδιότητα αυτών που συμμετείχαν στην Αντίσταση, αντίθετα με αυτούς που συνεργάστηκαν με τον κατακτητή, και που ιδεολογικά ανήκουν στη Δεξιά. Συγχρόνως οι τοπικές μνήμες αντανakλώνται στην αρθρογραφία, προσδίδοντας στην σχετική θεματολογία διαφορετικό πρόσημο, επιβεβαιώνοντας την «διαιρεμένη μνήμη» της κοινότητας. Οι ΜΑΥ και τα ΤΕΑ, που στον τοπικό Εμφύλιο έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξή του, προβάλλονται ως ήρωες και σωτήρες της υπαίθρου από τις δύο συντηρητικές εφημερίδες, ενώ στις αναφορές της *Δημοκρατικής*, συνδέουν τον κατοχικό δωσιλογισμό με την μετέπειτα λειτουργία του παρακράτους και τις αυθαιρεσίες της συντηρητικής παράταξης.

Στο διάστημα 1950-1952, ο έντονα εμφυλιοπολεμικός λόγος της *Ελλάδος* σχετίζεται προφανώς και με την προσωπική εμπλοκή του εκδότη Πτίνη στην Μέση Ανατολή, την επαφή του με τις Βρετανικές δυνάμεις, καθώς και τις σχέσεις του με τον Γεώργιο Παπανδρέου, πρωθυπουργό στην περίοδο των Δεκεμβριανών. Ο Πτίνης εξάλλου μαζί με τον πρόεδρο των Ριμινιτών Εμ. Παπαγεωργίου και τον αρχηγό των ΜΑΥ Άγγελο Παπανικολάου είχαν μεσολαβήσει υπέρ της μη απομάκρυνσης του νομάρχη

¹⁷⁸ Στις 14-2-1964, η *Ακρόπολις* δημοσιεύει τον προεκλογικό λόγο του Παν. Κανελλόπουλου -αρχηγό της ΕΡΕ μετά την αποχώρηση Καραμανλή- που αντιμετωπίζει την Ένωση Κέντρου: «*Αι πύλαι του μέλλοντος είναι και θα παραμείνουν ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ. Και θα μείνω -αποδίδω ισοδύναμην αξίαν και εις τούτο-βαθέως ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ. Το απαιτούν αι δοκιμασίαι αιώνων, αι οποίαι δεν είναι επιτετραμμένον να θεωρηθούν μάταιοι. Αρκετοί βάρβαροι επέρασαν από τον κόσμο. Πολλοί επέρασαν και από την Ελλάδα. Τους έκαμψαν τελικώς όλους, ο Ελληνικός Λόγος και ο Εσταυρωμένος ή και τα ελληνικά όπλα. Δεν χρειάζομαστε άλλους βαρβάρους*»: Παπαδημητρίου, Δέσποινα,(2006), σ. π, σ.257-258
Διπλωματική Εργασία

Κούσουλα από το νησί στην περίοδο του τοπικού εμφυλίου.¹⁷⁹ Οι αναφορές στην 3^η Ορεινή Ταξιαρχία, στις ΜΑΥ και στα ΤΕΑ συνδέουν το πρόσφατο τοπικό παρελθόν με το εν συνεχεία αντικομμουνιστικό εθνικό και διεθνές ψυχροπολεμικό πλαίσιο, που αναδεικνύεται κατάλληλα από την αρθρογραφία της εφημερίδας. Το *Σαμιακόν Βήμα*, εκπροσωπώντας μέχρι και το 1951 την φιλελεύθερη παράταξη, υιοθετεί τον εξισορροπητικό λόγο του αντίστοιχου χώρου, στηρίζοντας τα «μέτρα ειρηνεύσεως» του Πλαστήρα -που η *Ελλάς* καταγγέλλει- χωρίς να απεμπολεί την «εθνική» του ιδιότητα. Στον κεντρικό χώρο, η συμμετοχή του Γεωργίου Παπανδρέου στην Κυβέρνηση στο διάστημα των Δεκεμβριανών αποτελούσε εχέγγυο αντικομμουνισμού. Παράλληλα επικρίνονταν οι ακρότητες της Δεξιάς και η συνεργασία παραγόντων της με τα στρατεύματα Κατοχής. Ωστόσο, με την δημιουργία του Ελληνικού Συναγερμού, η εφημερίδα προσεταιρίζεται τα αμιγώς εθνικόφρονα λεκτικά σχήματα. Όπως συνάγεται από την αρθρογραφία και των δύο εφημερίδων, οι «νικητές» μέσα από τον δημόσιο λόγο θεωρούν αναγκαία «τη διατήρηση της εμφυλιοπολεμικής μνήμης και την ιδεολογική κυριαρχία της «ελληνοχριστιανικής» εθνικοφροσύνης»,¹⁸⁰ που προβάλλεται μέσα από εθνικές, θρησκευτικές και τοπικές εορτές, όπου οι εορτασμοί των επετείων επιδιώκουν την σφυρηλάτηση εθνικής και κοινωνικής ταυτότητας με στόχο την περηφάνεια της ομάδας και την υπενθύμιση του «ιερού» χρέους των απογόνων, προσθέτοντας ηθικές διαστάσεις στο ιστορικό γεγονός. Είναι αξιοσημείωτες το 1952 οι σιωπές και των δύο εφημερίδων σχετικά με τη δολοφονία του Μπελογιάννη.

Στην περίοδο 1952-1963 οι τόνοι πέφτουν και όσο προχωρά ο χρόνος οι γενικότητες υποβοηθούν ώστε να ιδεολογικοποιούνται τυποποιημένες επιχειρηματολογίες και μονομερείς προσεγγίσεις. Η επιθετική ρητορική της Δεξιάς επανέρχεται λειτουργώντας αντανάκλαστικά στις περιόδους που οι συνασπισμένες δυνάμεις του Κέντρου και της Αριστεράς, αποτελούν κίνδυνο για την πρωτοκαθεδρία της. Έτσι, ενώ έως το 1955, οι εφημερίδες εστιάζουν κυρίως στην οικονομική «ανασυγκρότηση» και τον εξευρωπαϊσμό της χώρας, οι υπαινικτικές αναφορές στον Εμφύλιο επανεμφανίζονται στις παραμονές των αμφίρροπων εκλογών του 1956, όπου η

¹⁷⁹ Θρασυβούλου Δημήτριος, ο. π., σ.298

¹⁸⁰ Νικολακόπουλος Ηλίας,(2011), ο. π., σ.11

Διπλωματική Εργασία

Δημοκρατική Ένωση αποκαλείται «Νέο ΕΑΜ», με τις προφανείς συμπαραδηλώσεις που μπορεί να έχει ο όρος, προκειμένου να γίνει κατανοητό πως η Δεξιά είναι η μόνη παράταξη που εγγυάται την μη επάνοδο του «συμμοριτισμού», αφού η ευνοούμενη από το Κέντρο «συνοδοιοπορία», συμπαράταξη, συνεργασία, διευκολύνουν στην επανένταξη της Αριστεράς στην πολιτική ζωή της χώρας με ό,τι κινδύνους αυτό συνεπάγεται. Το ίδιο θα συμβεί και μετά το απρόσμενο αποτέλεσμα των εκλογών του 1958, μετά την άνοδο της ΕΔΑ στην αξιωματική αντιπολίτευση, όπως και με την κήρυξη του «Ανένδοτου» μετά τις εκλογές του 1961, επιβεβαιώνοντας την «εξέλιξη της μνημονικής τελετουργίας»¹⁸¹ ως αποτέλεσμα λαϊκών διεκδικήσεων. Είναι τότε που εμφανίζονται στις δύο συντηρητικές εφημερίδες -αντανακλώντας τις τάσεις του Τύπου πανελλαδικά- οι επετειακές αναφορές για τις γιορτές του Γράμμου-Βίτσι και για τα Δεκεμβριανά, αποδεικνύοντας πως μνήμη και ιστορία δεν επικαλύπτονται. Η χρονική συγκυρία και το περιρρέον πολιτικό κλίμα είναι τα στοιχεία που οδηγούν στην κατάλληλη αφηγηματοποίηση του ιστορικού γεγονότος, που χωρίς αυτά θα αποτελούσε «νεκρή ιστορία».¹⁸² Το γεγονός αποκτά σημασία και μνημονεύεται καθοριζόμενο από το συγκεκριμένο παρόν, που επιτάσσει τα «φαντάσματα» του Εμφυλίου προκειμένου να αξιοποιηθούν για τον ανάλογο διδακτισμό. Το έντονο συναισθηματικό υπόβαθρο βοηθάει στη χειραγώγηση του αναγνωστικού κοινού.

Οι επέτειοι του Γράμμου-Βίτσι και τα Δεκεμβριανά με το μνημόσυνο στου Μακρυγιάννη είχαν διαφορετικό περιεχόμενο. Η πρώτη ως γιορτή νίκης συνέδεε το αποτέλεσμα της νίκης με την παρουσία της Δεξιάς στην εξουσία, πλαισιώνοντας την ήττα της Αριστεράς, ενώ τα Δεκεμβριανά είχαν την έννοια της απότισης τιμής στους σφαγιασθέντες νόμιμους εκπροσώπους της εξουσίας από τους παράνομους «συμμορίτες» κομμουνιστές, παραπέμποντας στον «κομμουνιστικό κίνδυνο», και ταυτίζοντάς τον με την απουσία της δεξιάς παράταξης στην εξουσία, υποδηλώνοντας

¹⁸¹ Κούκη Ελένη (2017), «Το νόημα των Δεκεμβριανών και η Χούντα: Η περίπλοκη πορεία της τελετουργικής αποτύπωσης των Δεκεμβριανών (1952-1974)», στο *Δεκέμβρης 1944. Το παρελθόν και οι χρήσεις του*, (επιμ.), Πολυμέρης Βόγλης, Ιωάννα Παπαθανασίου, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Μενέλαος Χαραλαμπίδης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ. 278-279

¹⁸² Halbwachs Maurice (2013), σ.313-314

παράλληλα την «έλλειψη» των κεντρικών πολιτικών.¹⁸³ Όπως επισημαίνει ο Πολυμέρης Βόγλης «μέσα από την πολιτική χρήση του παρελθόντος τα Δεκεμβριανά είχαν μετατραπεί σε ένα διαρκές παρόν», και αποσυνδεδεμένα από την «ιστορικότητά» τους αποτελούσαν «μια μετωνυμία της κομμουνιστικής απειλής».¹⁸⁴ Η δραματουργική εξάλλου επεξεργασία του γεγονότος από τους φορείς της εξουσίας περιέκλειε πλήθος συμπαραδηλώσεων, που συνδέονταν άμεσα με την χρονική συγκυρία.¹⁸⁵

Στο διάστημα διακυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου η Ελλάδα εκτός των κατηγοριών προς την κυβέρνηση, βρίσκει την ευκαιρία με αφορμή την ανέγερση στο νησί «αναθηματικών στηλών» προς τιμήν της χωροφυλακής, να αναφερθεί την προσφορά των «υπέρ πατρίδος πεσόντων» στον τοπικό «συμμοριτοπόλεμο», ενώ το *Σαμιακόν Βήμα*, παράλληλα με τις επιθέσεις κατά του κεντρικού βουλευτή Γρηγορίου -νομάρχη στην περίοδο του τοπικού Εμφυλίου- προβάλλει τον «Ανένδοτο», τις πορείες ειρήνης, τις διεκδικήσεις του 1-1-4, ως οiwονούς για την μετατροπή την κατάλληλη στιγμή της Δημοκρατίας σε «Λαοκρατία». Οι εκκωφαντικές κραυγές της εθνικοφροσύνης στο διάστημα αυτό λειτουργούσαν αντισταθμιστικά στις κοινές σιωπές των δύο εφημερίδων σχετικά με την ανεξέλεγκτη εξουσία του παρακράτους, στο σχέδιο «Περικλής», στην αναβάθμιση του ΙΔΕΑ, στην πολύκροτη δίκη του Μανώλη Γλέζου ως διευθυντή της *Αυγής* το 1959, στη δολοφονία Λαμπράκη το 1963 και του Σωτήρη Πέτρουλα, το 1965.¹⁸⁶ Και βέβαια σε τοπικό επίπεδο, στους υφιστάμενους διωγμούς δημοκρατών και αριστερών πολιτών στο νησί.

Τα σημεία αυτά θα φωτίσει η *Δημοκρατική* με την κυκλοφορία της το 1964 ως η εφημερίδα της ΕΔΑ στο νησί, με διαφορετική προσέγγιση από τις δύο προηγούμενες, όσον αφορά στην ενημέρωση και τον τρόπο παρουσίασης. Ο Σεβαστάκης, μάχιμος

¹⁸³ Στο μνημόσυνο του 1964, με την Ένωση Κέντρου στην κυβέρνηση, η Καθημερινή τόνιζε την τότε (στην περίοδο των Δεκεμβριανών), όπως και τώρα πρωθυπουργία του Γεωργίου Παπανδρέου, διεκδικώντας προφανώς την επιστροφή της ΕΡΕ: Κούκη Ελένη (2017), ο. π., σ. 264-269

¹⁸⁴ Κούκη Ελένη (2017), ο.π., σ.257, 269-279

¹⁸⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα το 1965, όπου μετά τα Ιουλιανά, στην η επέτειο των Δεκεμβριανών παρίστανται από κοινού, ο βασιλιάς, ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης (Αθανασιάδης-Νόβας), ο πρόεδρος της Βουλής, (Παπασπύρου) και ο αρχηγός της ΕΡΕ (Κανελλόπουλος): Ο. π, σ. 269

¹⁸⁶ «Η δίκη του Μανώλη Γλέζου». (Γιάννης Σσακκάς, 24-5-2015): <https://www.kathimerini.gr/society/816687/i-diki-toy-manoli-glezoy/>

αριστερός πολιτικός, διαφέρει ως προς τη σύλληψη της πολιτικής πραγματικότητας, τόσο από τον επιχειρηματία Δούκα, όσο και από τον αντικομμουνιστή ιδεολόγο Πτίνη. Η εφημερίδα εκφράζει τους ηττημένους μιας παράταξης, που διεκδικεί την επί χρόνια φιμωμένη φωνή της, στερούμενη τη συμμετοχή της στο εθνικό αφήγημα. Ως φωνή των ηττημένων, επιλέγει τη λήθη στο παρελθόν -όπως εξάλλου φαίνεται και στην τελευταία επιστολή του Πασαλίδη- θίγοντας συγχρόνως τους συνεχιζόμενους διωγμούς της Αριστεράς, ως συνέπεια των μέτρων του παρασυντάγματος. Φέρνει στο φως τα πρόσφατα πεπραγμένα του παρακράτους, τις επεμβάσεις του στο στράτευμα, τα οικονομικά σκάνδαλα και την διαπλοκή ως αντίπαλο αφήγημα στον λόγο της «ανασυγκροτήσεως», και αντιπαράσσει στο ΝΑΤΟ τη «Μεγάλη Σοβιετική Δύναμη». Ενημερώνει σε αντίθεση με τις άλλες δύο εφημερίδες για το μόνιμο κλίμα εκτροπής και την «αποστασία», μεταφέρει το κλίμα των Ιουλιανών πανελλαδικά και προειδοποιεί για πραξικόπημα. Επικρίνει παράλληλα, ως απάντηση στον «διμέτωπο» του Γεωργίου Παπανδρέου, τα δειλά βήματα της κυβέρνησης για τον πλήρη εκδημοκρατισμό της χώρας και την ισχύ ακόμα των εκτάκτων μέτρων, όπως ο Α.Ν.509, οι «δηλώσεις μετανοίας», τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων κλπ., προβάλλοντας αδρομερώς την δυστοπική πραγματικότητα πανελλαδικά και τοπικά. Η ανάμειξη μηχανισμών που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στον τοπικό εμφύλιο, όπως των ΜΑΥ, των ΤΕΑ και της Χωροφυλακής Σάμου, σε κρίσιμες στιγμές του παρόντος, αφενός υποδεικνύει τη συνέχεια των διωγμών της Αριστεράς και αφετέρου συνδέει το παρελθόν με τους σημερινούς αγώνες της ΕΔΑ και της Νεολαίας Λαμπράκη ως συνέχεια των «καρμανιόλων».¹⁸⁷ Η συχνή εμφάνιση εξάλλου του όρου «καρμανιόλος» συνδέει το παρόν με τους παλαιότερους αγώνες ανεξαρτησίας του νησιού, αλλά και με την περίοδο της τοπικής Εθνικής Αντίστασης, αφού η εφημερίδα πέρα από την τοπική

¹⁸⁷ Η Νεολαία Λαμπράκη εξάλλου εκπροσωπούσε τοπικά και έναν επί πλέον κίνδυνο για τη Δεξιά, με τις απόπειρες «εκπολιτισμού» και σφαιρικής ενημέρωσης κυρίως στις περιφέρειες, με την δημιουργία βιβλιοθηκών, διοργάνωση συζητήσεων κλπ., μία ουσιαστική καινοτομία για το επαρχιακό κλειστό σύστημα, γεννώντας φοβικά σύνδρομα στη συντηρητική κοινωνία. Η καχυποψία έναντι της Ν.Α, δεν έπαυε ούτε στην περίοδο διακυβέρνησης της Ε.Κ. Λίγο πριν τα Ιουλιανά, στις 8 Απριλίου του 1965, η *Αυγή* δημοσιεύει την εγκύκλιο 1010 του 1965, που «επιστούσε την προσοχή των Επιθεωρητών στις δραστηριότητες της ΔΝΛ», προσθέτοντας μάλιστα πως «αν συμβή να υπάρξουν διδάσκαλοι, όχι ανήκοντες αλλά και απλώς ανεχόμενοι την κομμουνιστικήν προπαγάνδα, δεν έχουν θέσιν εις την εκπαίδευσιν»: Βόγλης, Πολυμέρης (2022), ο. π., σ. 51- 55
Διπλωματική Εργασία

κυκλοφορία στην περίοδο της Κατοχής, έφτανε και στα «Σύρματα» της Μέσης Ανατολής.¹⁸⁸

Η έμφαση δίνεται στην περίοδο της Εθνικής Αντίστασης, που προβάλλεται μέσω της μόνιμης στήλης «*Από την Εθνική μας Αντίσταση*», επαναδομώντας την πληγωμένη αριστερή ταυτότητα, που αντιπαρατίθεται στο στίγμα του ξενοκίνητου «σλαυκοκομμουνιστή», χρησιμοποιώντας ως αρθρογράφους, πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στο αντιστασιακό κίνημα στο νησί, ζωντανούς θρύλους για την τοπική Αριστερά, ενώ οι αναφορές στα τοπικά τοπωνύμια -τον Κέρκη, την Ικαρία, τους Κορσεούς- γίνονται συνώνυμα του αγώνα. Στο λεξιλόγιό της οι όροι «λαός» και «έθνος», παίρνουν άλλο νόημα, με τον πρώτο να διαφέρει με τον «Λαό» της παλαιότερης πληβειακής, βασιλόφρονας κουλτούρας, ταυτισμένος εδώ με τον επαναστάτη, τον αγωνιστή, τον απελεύθερο, ενώ το «Έθνος» σε αντίθεση με αυτό της σύγχρονης εθνικοφροσύνης, ενσωματώνει τις αρχαίες αρετές της φυλής, αυτές της ελευθερίας και της δημοκρατίας, μεταλαμπαδευμένες στους σημερινούς αγωνιστές. Διαφορετικό επίσης νόημα παίρνουν και οι επέτειοι, καθώς το Πάσχα απεικονίζει την σταυρική πορεία της Αριστεράς, πορεία που εξαγιάζεται με το «αχνίζον αίμα» του Γρηγόρη Λαμπράκη. Η 28^η Οκτωβρίου σηματοδοτεί την αρχή της Αντίστασης του λαού, και η 25^η Μαρτίου προεικονίζει το πνεύμα των ηρώων του '21 στους κατοπινούς ήρωες. Απέναντι στις εθνικόφρονες γιορτές του Γράμμου και του Μακρυγιάννη, απαντά με την δική της τοπική, αυτή του «θυσιαστηρίου της Καστανιάς», ως την «*Εθνική εορτή της Αντιστάσεως του Σαμιακού Λαού*».

Ξεχωριστή αναφορά θα πρέπει να γίνει στο «Κυπριακό», που στη δεκαετία του '50, εκτός από μείζον εθνικό θέμα, είχε και έντονη συναισθηματική απήχηση στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας, καθώς μετά την έναρξη του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ το 1955, και την σκληρή βρετανική αντίδραση την επόμενη χρονιά, ακολούθησε ο εκτοπισμός του Μακαρίου και ο απαγχονισμός αγωνιστών, με πρώτους τους Καραολή και Δημητρίου το 1956. Η μαζική κι εκρηκτική συμμετοχή του κόσμου

¹⁸⁸ Νόου, Νίκος (2003), «Παράνομος και ελεύθερος Τύπος. Τρεις ιστορίες, ένας ηρωικός θάνατος», στο *Ο Τύπος στη Σάμο. Αναπαραστάσεις της τοπικής κοινωνίας, 19ος-20ός αιώνας*. Πρακτικά Συνεδρίου Σάμος 9-10 Νοεμβρίου 2001, Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχαία Νομού Σάμου, Αθήνα, σ.174
Διπλωματική Εργασία

πανελλαδικά -με αποτέλεσμα την απαγόρευση μεγάλων συγκεντρώσεων από την κυβέρνηση της ΕΡΕ- μεταφερόταν και στον Τύπο. Οι συντηρητικές εφημερίδες -όπως φαίνεται τόσο στην *Ελλάδα*, όσο και στο *Σαμιακό Βήμα*, περιορίζονταν στο να εκφράσουν την αγανάκτησή του «εθνικού χώρου» για την αχαριστία των συμμάχων, μεταφέροντας το γενικότερο αντιβρετανικό κλίμα, αφήνοντας να υπονοηθεί η υποχρέωση για απόδοση ευνοϊκής λύσης από το σύμμαχο τώρα στον αγώνα κατά του κομμουνισμού νατοϊκού τόξου. Όταν μετά τον θάνατο του Παπάγου, το Παλάτι θα αγνοήσει τον ορισμένο από τον ίδιο (τον Παπάγο) διάδοχό του, Στέφανο Στεφανόπουλο, και θα αναθέσει στον Κωνσταντίνο Καραμανλή τα ηνία της παράταξης, η εξωτερική πολιτική σταδιακά θα υιοθετήσει την νατοϊκή προτροπή για ανεξάρτητο κράτος με ομοσπονδιακή δομή.¹⁸⁹ Στις αντιδράσεις του αριστερού και κεντρώου Τύπου για το ζήτημα, ο δεξιός λόγος επικεντρώνει στα ζητήματα των βορείων συνόρων, διατηρώντας τον αλυτρωτικό λόγο για την Βόρειο Ήπειρο και κινδυνολογώντας για τις επεκτατικές βλέψεις της Βουλγαρίας, φωτογραφίζοντας συγχρόνως τους αριστερούς δυνάμει συνωμότες και συνυπεύθυνους για πιθανή απόσχιση της Μακεδονίας. Στον λόγο όμως της Αριστεράς, όπως παρατηρείται στην *Δημοκρατική*, το ζήτημα της Κύπρου ξεπερνούσε τα εθνικά όρια, εντασσόμενο στα ανά τον κόσμο εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα κι εκφράζοντας την λαϊκή αντίθεση για τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό και την βορειοαμερικανική παρεμβατική πολιτική. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως η Νεολαία Λαμπράκη αναδείκνυε στις συγκεντρώσεις της το σύνθημα «Κύπρος-Βιετνάμ».¹⁹⁰ Επανειλημμένα η *Δημοκρατική* εντάσσει το «Κυπριακό» στον καταγγελτικό της λόγο- κατηγορώντας προσωπικά τον Καραμανλή για τις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου- και συνδέοντάς το με τις γενικότερες διεκδικήσεις της Αριστεράς.

Τέλος, είναι αξιοπρόσεκτες οι συχνές αναφορές στις εφημερίδες για το ενδεχόμενο δικτατορίας στη διάρκεια της διετίας 1965-1967. Η *Δημοκρατική* προειδοποιεί επανειλημμένως για τον κίνδυνο πραξικοπήματος και αποδεικνύεται προφητική. Για

¹⁸⁹ Τσέκερης, Άγγελος (2021), ο. π., σ.15

¹⁹⁰ Βόγλης Πολυμέρης (2022), *Δυναμική Αντίσταση. Υποκειμενικότητα, πολιτική βία και αντιδικτατορικός αγώνας 1967-1974*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ.58-66
Διπλωματική Εργασία

τις εθνικόφρονες εφημερίδες, η κατάλυση του Συντάγματος προτείνεται ως «εν ανάγκη» λύση σε στιγμές «πολιτικής αστάθειας», προκειμένου να αποτραπεί η... διολίσθηση της δημοκρατίας σε «λαοκρατία», και να διαφυλαχθεί η εύρυθμη λειτουργία του πολιτικού κατεστημένου. Παρατηρεί η Ελένη Κούκη, πως ακριβώς σε αυτή τη λογική, της πρόληψης της «κομμουνιστικής ανταρσίας», ήταν που δικαιώθηκε η δικτατορία.¹⁹¹ Στα φοβικά σύνδρομα του εθνικόφρονα λόγου θα στηρίξει η δικτατορία τη νομιμοποίησή της, χρησιμοποιώντας τα «εργαλεία» της προηγούμενης περιόδου ως «τεχνολογίες μεταστροφής, ευθυγράμμισης και στιγματισμού»,¹⁹² αποτελώντας στην ουσία «περισσότερο συνέχεια παρά τομή»¹⁹³ με την προηγούμενη περίοδο, αφού η «πολιτική σταθερότητα» καθορίζεται από την εθνικόφρονα πρακτική του αποκλεισμού του επικίνδυνου για τη φυλετική υπόσταση κομμουνιστή.

¹⁹¹ Στο έγγραφο της Γενικής Διεύθυνσης Τύπου στις 25-11-1967, στις οδηγίες για τα συνθήματα που πρέπει να προβληθούν για τον μεγαλοπρεπή εορτασμό των Δεκεμβριανών, είναι και τα εξής: «*Εάν προ του Δεκεμβρίου υπήρχε μια 21η Απριλίου θα ήτο δυνατόν να συμβούν τα Δεκεμβριανά και ο συμμοριτοπόλεμος; Θα θρηνούσαμε 200000 φονευθέντας; Θα μας απήγαγαν 28000 Ελληνόπουλα; Θα είχαμε 684.607 συμμοριτόπληκτους; Θα επροξενούντο 3,8 τρις εκ. δραχμές υλικάι ζημιαί;*»: Κούκη Ελένη (2017), ο. π., σ.275

¹⁹² Βόγλης Πολυμέρης (2022), ο. π., σ.94-95

¹⁹³ Ο. π., σ.32

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Πρωτογενείς Πηγές

- Εφημερίδα *Ελλάς* : 1950-1967
- Εφημερίδα *Σαμιακόν Βήμα* : 1950-1967
- Εφημερίδα *Δημοκρατική* : 1964-1967

Β. Δευτερογενείς πηγές

- Αλιβιζάτος, Νίκος Κ.,(1983), *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα
- Βαφέας,Νίκος (2012), *Από τον Ληστή στον Αντάρτη. Τα ένοπλα κινήματα των Γιαγιάδων στη Σάμο (1914-1925)*, Νήσος, Αθήνα
- Βαφέας, Νίκος (2007), «Από τη «ληστεία» στο κοινωνικό κίνημα: Η περίπτωση των «Γιαγαδικών» στη Σάμο», στο Χρ.Δερμεντζόπουλος-Β.Νιτσιάκος (επιμ.), *Όψεις του Λαϊκού Πολιτισμού*, Πλέθρον, Αθήνα
- Βαφέας Νίκος (2011), «Οι πολιτικές συνομαδώσεις στη Σάμο πριν και μετά την Επανάσταση του 1821», στο Γενικά Αρχεία του Κράτους.Αρχεία νομού Σάμου, *1821, Σάμος και Επανάσταση. Ιστορικές προσεγγίσεις. Πρακτικά συνεδρίου Σάμος, 28-29 Μαΐου 2010*, Περιφερειακή Ενότητα Σάμου

-Βόγλης, Πολυμέρης (2017), «Το παρελθόν ως διαρκές παρόν. Τα Δεκεμβριανά στη δημόσια σφαίρα 1945-1956», στο Πολυμέρης Βόγλης κ.ά (επιμ), *Δεκέμβρης 1944. Το παρελθόν και οι χρήσεις του*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

- Βόγλης, Πολυμέρης (2022), *Δυναμική Αντίσταση. Υποκειμενικότητα, πολιτική βία και αντιδικτατορικός αγώνας 1967-1974*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

- Gerolymatos, Andre (2018), *Εμφύλιος, Ελλάδα 1943-1949. Ένας διεθνής πόλεμος. Η εξέλιξή του και ο αντίκτυπος στη σύγχρονη Ελλάδα*, Διόπτρα, Αθήνα

-Γιαννούτσος, Μανώλης Κ. (2022), *Μικρασιάτες πρόσφυγες στη Σάμο (1922-1940): Κοινωνική ένταξη, οικονομική δραστηριότητα, πολιτική συμπεριφορά*, Απόπλους, Σάμος

- Δρούλια, Έλλη (2005), «Ο Τύπος ως εργαλείο έρευνας», στο Λουκία Δρούλια (επιμ.), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα

- Halbwachs, Maurice (2013), *Τα συλλογικά πλαίσια της μνήμης*, Νεφέλη, Αθήνα

- Ζαΐμη, Θάλεια (2004), *Ο Ιπποκράτης Ζαΐμης και η εποχή του*, Απόπλους, Σάμος

-Θρασυβούλου, Δημήτρης (2011), *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Σάμο, 1947-1949*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο

-Καλύβας, Στάθης (2002), «Μορφές, διαστάσεις και πρακτικές της βίας στον Εμφύλιο (1943-1949): Μια πρώτη προσέγγιση», στο Ηλίας Νικολακόπουλος, Άλκης Ρήγος, Γρηγόρης Ψαλίδας (επιμ), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο. Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949*, Θεμέλιο, Αθήνα

-Καραμανωλάκης, Βαγγέλης, Δ. (2019), *Ανεπιθύμητο παρελθόν. Οι φάκελλοι κοινωνικών φρονημάτων στον 20ό αι. και η καταστροφή τους*, Θεμέλιο, Αθήνα

-Κούκη, Ελένη (2017), «Το νόημα των Δεκεμβριανών και η Χούντα: Η περίπλοκη πορεία της τελετουργικής αποτύπωσης των Δεκεμβριανών (1952-1974)», στο Πολυμέρης Βόγλης κ.ά (επιμ), *Δεκέμβρης 1944. Το παρελθόν και οι χρήσεις του*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα

-Κουμαριανού, Αικατερίνη (2005), «Ο Τύπος ως εκφραστής και διαμορφωτής συλλογικών ρευμάτων και νοοτροπιών» στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα

-Λάνδρος, Χρίστος (2003), «138 χρόνια Σαμιακού Τύπου: Τάσεις και προσανατολισμοί. Οι αποτυπώσεις της τοπικότητας» στο ΓΑΚ Σάμου (επιμ), *Ο Τύπος στη Σάμο. Αναπαραστάσεις της τοπικής κοινωνίας, 19ος-20ός αιώνας*. Πρακτικά Συνεδρίου Σάμος 9-10 Νοεμβρίου 2001, Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχεία Νομού Σάμου, Αθήνα

-Λάνδρος, Χρίστος (2005), «Ο Τύπος της Σαμιακής Ηγεμονίας. Αναπαραστάσεις ή προσανατολισμοί της Αυτονομίας» στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ), *Ο*

Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

-Λάνδρος Χρίστος «Εμφύλιος 1947. Αδυναμίες των ΜΑΔ και ΜΑΥ», περιοδικό *Απόπλους*, τ.43-44, Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 2008, έτος 19ο, Σάμος

-Μαργαρίτης, Γιώργος (2001-2002), *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, τόμος Α, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001-2002

-Μπάλτα, Νάση (1993), *Ο Ελληνικός εμφύλιος πόλεμος (1946-1949) μέσα από τον γαλλικό τύπο*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1993

-Μπάλτα, Νάση, «Τα χρόνια της ακμής, 1864-1922», στο Λ. Δρούλια, Γ. Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2008

-Νικολακόπουλος, Ηλίας, (2011), «Ελεγχόμενη Δημοκρατία. Από το τέλος του Εμφυλίου έως τη Δικτατορία», στο (Γιάννης Βούλγαρης, κ. ά.), *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, β' έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα

- Νικολακόπουλος, Ηλίας (2013), *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα

-Νόου, Νίκος (2003), «Παράνομος και ελεύθερος Τύπος. Τρεις ιστορίες, ένας ηρωικός θάνατος», στο ΓΑΚ Σάμου (επιμ.), *Ο Τύπος στη Σάμο. Αναπαραστάσεις της τοπικής Διπλωματικής Εργασία*

κοινωνίας, 19ος-20ός αιώνας. Πρακτικά Συνεδρίου Σάμος 9-10 Νοεμβρίου 2001, Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχεία Νομού Σάμου, Αθήνα

- Νόου, Νίκος «Τα υδροπλάνα της Κατοχής», Περιοδικό *Απόπλους*, τ.52, Φθινόπωρο 2011, έτος 22ο, Σάμος

-Ντούνια,Χριστίνα,(2005), «Τύπος και Λογοτεχνία, μια αμφιλεγόμενη σχέση», στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, , Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα

- Παπαδημητρίου, Δέσποινα,(2006), *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922-1967*, Σαββάλας, Αθήνα

-Παπαδημητρίου, Δέσποινα (2005), «Ο Αθηναϊκός Τύπος στον 20ό αιώνα: Συνέχειες και νέες τάσεις, 1922-1974» στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, Μάιος 2002, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα

-Παπαθανασίου, Ιωάννα (2017) : «Όμηροι των Εγγλέζων στην Ελ Ντάμπα: Αυτοί οι άλλοι «όμηροι», ατο Πολυμέρης Βόγλης κ.ά (επιμ), Ιωάννα Παπαθανασίου, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *Δεκέμβρης 1944. Το παρελθόν και οι χρήσεις του*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

-Πασχαλούδη, Ελένη (2010), *Ένας πόλεμος χωρίς τέλος. Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο, 1950-1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη

-Πετρόπουλος, Γιώργος (2008), «Διαστάσεις του μνημονικού λόγου των Ταγμάτων Ασφαλείας», στο Ρίκη Βαν Μούσχοτεν κ.ά (επιμ), *Μνήμες και λήθη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη

-Ριζάς, Σωτήρης-Στεφανίδης Ιωάννης,(2011) «Το Κυπριακό ζήτημα. Ο αγώνας για Ένωση, η Ανεξαρτησία, η τουρκική εισβολή», στο (Γιάνης Βούλγαρης, κ. ά.), *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, β' έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα 2011

,

- Ριζάς, Σωτήρης (2008), *Η ελληνική πολιτική μετά τον πόλεμο. Κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα

-Σηφάκης, Νικόλαος «Η δράση της Χωροφυλακής Σάμου 1944-1948», *Περιοδικό Απόπλους*, τ.43-44, Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 2008, έτος 19^ο, Σάμος

-Σταυροπούλου, Έρη (2005), «Ο Αθηναϊκός Τύπος» στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα

-Ταμβακλής, Γιάννης (2008), *Προσωρινός καθηγητής στον Εμφύλιο*, Απόπλους, Σάμος

- Τσέκερης, Άγγελος (2021), *Λίγος Εμφύλιος Ακόμα, Η Καραμανλική τρομοκρατία, η δημοκρατική αντίσταση και η Αριστερά 1958-1963*, Θεμέλιο, Αθήνα

- Χαριτάτος, Μάνος (2005), «Ο Τύπος στο ΕΛΙΑ» στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (επιμ), *Ο Ελληνικός Τύπος: 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα

-Χατζημιχάλη, Αγγέλα (2003), «Σαμιακός Τύπος 1863-2001. Χρονολογικός Πίνακας», στο ΓΑΚ Σάμου (επιμ), *Ο Τύπος στη Σάμο. Αναπαραστάσεις της τοπικής κοινωνίας, 19ος-20ός αιώνας*. Πρακτικά Συνεδρίου Σάμος 9-10 Νοεμβρίου 2001, Γενικά Αρχεία του Κράτους. Αρχεία Νομού Σάμου, Αθήνα

Γ. Διαδικτυακές πηγές

-Βόγλης, Πολυμέρης, «Η δεκαετία του 1940 ως παρελθόν: Μνήμη, μαρτυρία, ταυτότητα», στο *Τα ιστορικά, τόμος εικοστός πέμπτος. Τεύχος 47. Δεκέμβριος 2007*: https://www.academia.edu/31096202/%CE%97_%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B1%CE%B5%CF%84%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%851940_%CF%89%CF%82_%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B5%CE%BB%CE%B8%CF%8C%CE%BD

-Βουλή των Ελλήνων, *Βιογραφικό Λεξικό Ελλήνων Βουλευτών, 1946-1956*, (2-2-2023), <https://www.hellenicparliament.gr>Ελλήνων, <https://www.hellenicparliament.gr>

- *Ελευθερία*, 25-3-1947, «Ο κ. Σοφούλης εγκαλεί το Κ.Κ. και την Κυβέρνησιν»

-«Η δίκη του Μανώλη Γλέζου», του Γιάννη Σακκά, (24-5-2015): <https://www.kathimerini.gr/society/816687/i-diki-toy-manoli-glezoy/>

-«Η πολιτική αστάθεια της περιόδου 1946-1949» Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, 1999»: <http://www.hri.org/MPA/gr/other/emfilios/astathia.html> (10-10-2022)

-«Το κίνημα της Μέσης Ανατολής. Ο ηρωισμός ενός λαού και η προειδοποίηση της ιστορίας», *Ριζοσπάστης*, 10-4-2004: <https://ethniki-antistasi-dse.gr/kinima-M-A.html> (20-12-2022) *Το κίνημα της Μέσης Ανατολής*»,: <https://ethniki-antistasi-dse.gr/kinima-M-A.html> (20-12-2022)

-«Το σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα», του Στρατή Δούνια (9-1-2019): <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=10242555>

-«Ψήφισμα αμνηστείας 1947»: *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, 14-9-1947, http://www.kolivas.de/wp-content/uploads/2018/04/psifisma_amnhsteias_1947.pdf (11-11-2022)